Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولنپوهنې له نظره:

په افغانستان کې د واک جوړښتونه

ليکوال
ډاکټر.م. عثمان روستار تره کی

ژباړن
محمد اسمعيل يون

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
لیکوال:	ډاکټر م. عثمان روستار تره کی
ژباړن:	پوهیالی محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۷۷ل کال
دویم چاپ:	۱۳۸۷ل کال
د ژباړن پرله پسې نومره:	(۱۲)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۱۲)
کمپوزر:	ضیاءالرحمن ضیاء

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ!

هغو افغانانو ته، چې د سولې، ولسواکۍ او خپلواکۍ د اساسي ضمانت په توګه، د مرکزي او ملي حکومـــت د ټینګښـــت لپـــاره جنګېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	ددې اثر دویم چاپ	۱
۲	د خپرندوی یادښت	۳
۳	د لیکوال پېژندګلوي	۲
۴	سریزه	۹
	لومړۍ برخه	
	د ټولنیز او سیاسي ژوند ارزښتونه	
	لومړی څپرکی	
	د دولت د جوړښت بنسټونه	
۵	الف- د اسلام دین	۱۴
۲	ب- جهاد او غزا	۱۲
۷	ج- قومي او قبیله یي اړیکي	۱۷
۷	د- لویه جرګه	۱۸
۸	یو- د قبیله یي ولسواکۍ د ستنو په ټینګښت...	۱۸
۹	دوه- د دولت د حقوقي ستنو په تثبیت...	۲۹
۱۰	هـ- سیمه پالنه او ملتپالنه	۴۳
۱۱	و- د سلطنت موسسه	۵۱
۱۲	یو- مذهب او دین	۵۱
۱۳	دوه- واکمن قوم او د هغه پر جوړښت باندې...	۵۲
۱۴	۱- جرګه	۵۳
۱۵	۲- مرکه	۵۴
۱۲	۳- ننواتې	۵۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷	۴- تیره ایینو دل	۵۵
۱۸	درېـ- ځمکوالي	۵۶

دویم څپرکی
سیاسي واک

۱۹	الف- مذهب او دین	۵۸
۲۰	ب- قبیله او کورنۍ	۶۱
۲۱	ج- شتمني	۶۲
۲۲	د- عمر او د ژوند تجربه	۶۲
۲۳	هـ- بورو کراسي	۶۳
۲۴	و- د جهاد قومانده	۶۳
۲۵	ز- ټکنوکراسي او پوهه	۶۴
۲۶	ح- اردو	۶۵
۲۷	ط- ایډیالوژي	۶۵
۲۸	یو- وینښ زلمیان	۶۶
۲۹	دوه- خلق او پرچم	۶۷
۳۰	درېـ- د ملي ستم ډله	۶۹
۳۱	څلور- د شعله جاوید ډله	۷۰
۳۲	پینځه- د افغان ملت ګوند	۷۱
۳۳	شپږ- اسلامي ډلې، د سیاسي ژوند ځانګړنې او...	۷۳
۳۴	لومړی- جهادي تنظیمونه	۷۳
۳۵	۱- عمومیات	۷۳
۳۶	۲- د جلب او جذب سیمې او ډلبندۍ	۷۶
۳۷	الف- اخواني بنسټپال	۷۷
۳۸	ب- د تصوف خاوندان	۷۸
۳۹	ج- د مدرسې اهل	۸۰
۴۰	د اسلامي انقلاب حرکت	۸۱
۴۱	اسلامي وحدت ګوند	۸۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۲ دویم- طالبان ۸۸
۴۳ ۱- د طالبانو رامنځته کول ۸۸
۴۴ ۲- جمعیت العلمای اسلام او مدرسې ۹۰
۴۵ ۳- د طالبانو غورځنګ انقلابي خصلت لري ۹۲
۴۶ ۴- د طالبانو د راڅرګندېدو منطق ۱۰۲
۴۷ درېیم- د سیاسي ژوند ځانګړنې ۱۰۴
۴۸ څلورم- د جهادي مشرانو له خوا د جګړه ییزې... ۱۰۵

درېیم څپرکی

قهر او روغه

۴۹ الف- د قهر او زور کارول ۱۱۴
۵۰ یو- جغرافیایي لامل ۱۱۴
۵۱ ۱- جیوپولیټیک لامل ۱۱۴
۵۲ ۲- فزیکي لامل ۱۱۵
۵۳ دوه- ټولنیز لامل ۱۱۲
۵۴ درې- سیاسي لامل ۱۲۱
۵۵ ب- د ولسواکۍ د اصولو رعایت ۱۲۷

دویمه برخه

پر ټولنیز او سیاسي ژوند د ۱۹۷۸م کال د کمونیستي کودتا اغېز

لومړی څپرکی

د دولتي جوړښت د بنسټونو ړنګونه

۵۶ الف- سلطنت او پارلمان ۱۳۴
۵۷ ب- له مذهب نه سیاسي ګټه اخیستل ۱۳۸
۵۸ ج- قومي او قبیله یي اړیکي ۱۳۹
۵۹ یو- په سیاسي برخه کې بې اتفاقي ۱۴۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶۰ دوه- په کلتوري برخه کې بې اتفاقي ۱۴۱
۶۱ درې- په پوځي برخه کې بې اتفاقي ۱۴۲
۶۲ د- ملتپالنه، پان اسلامیزم او د جهاد نړیوال کېدل ۱۴۲
۶۳ هـ- په هجرت کې د ملتپالو روڼاندو د... ۱۵۴
۶۴ جغرافیایي لامل ۱۵۶
۶۵ پولي او مالي لامل ۱۵۷
۶۶ رواني او کلتوري لامل ۱۵۷

دویم څپرکی

د ناپېيلي حکومت غوښتنه او د ملي اردو د بیا جوړونې پر بنسټ د دولت د فزیکي لوړتیا بیا راژوندي کول

۶۷ الف- د ملي اردو بیا جوړونه ۱۶۱
۶۸ ب- وسلوالې ډلې او د بېوسلې کولو ربړه ۱۶۴
۶۹ ج- د درنو وسلو راټولول ۱۶۶
۷۰ د- د درنو وسلو د راټولولو لپاره... ۱۶۹
۷۱ هـ- لنډ مهالی حکومت او د مشروعیت ستونزه ۱۷۰

درېیم څپرکی

د واک د کلاسیکو بنسټونو ویجاړېدل او د هغه د نویو ملاتړو راڅرګندېدل

۷۲ الف- د واک د کلاسیکو بنسټونو ویجاړېدل ۱۷۴
۷۲ یو- قبیله او کورنۍ ۱۷۴
۷۳ دوه- شتمني ۱۷۷
۷۴ درې- عمر او د ژوند تجربه ۱۷۸
۷۵ څلور- ټکنوکراسي او پوهه ۱۷۹
۷۶ ۱- د پوهنتون د بنسټیزو ارزښتونو ویجاړول ۱۸۰
۷۷ د پوهنتون په تشکیلاتي برخه او درسي نصاب... ۱۸۲
۷۸ د علمي پرسونل په برخه کې بدلون ۱۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷۹	۲- د پېژندنې کړکېچ او له هغه ځخه...	۱۹۲
۸۰	لومړی- په افغانستان او ګاونډیو هېوادو کې...	۱۹۷
۸۱	دویم- په لویدیزو هېوادو کې افغاني ځوانان	۲۰۱
۸۲	ب- د واک د نویو ملاتړو راڅرګند ېدل	۲۰۵
۸۳	یو- جهادي تنظیمونه	۲۰۵
۸۴	دوه- جهادي قوماندانان	۲۰۸

څلورم څپرکی

د جهاد په بهیر کې قهر او روغه

۸۵	الف- قهر	۲۰۹
۸۶	یو- د کلاشینکوف او ستهنګر نسل	۲۰۹
۸۷	دوه- تروریزم په سیاست کې د جنایت...	۲۱۱
۸۸	ب- روغه	۲۲۱
۸۹	پایله	۲۲۷
۹۰	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۲۳۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې اثر دويم چاپ

دا اثر لومړی ځل له نن څخه لس کاله د مخه (پر ۱۳۷۷ل کال) د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا چاپ شوی و. ځينې محتويات يې د همغه وخت او حالاتو د پېښو څرګندونه کوي، خو څرنګه چې دا اثر په ډېر دقيق ډول ليکل شوی او د ټولنپوهنې د علم له معيارونو سره سم يې د افغاني

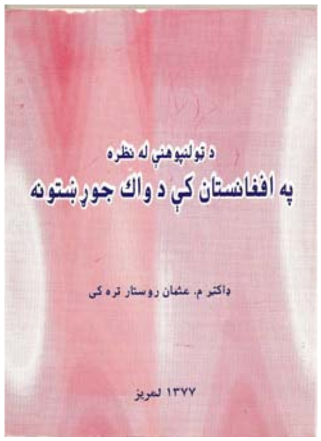

ټولنې د واک او ژوند جوړښتونه پر هر اړخيز ډول شنلي، نو ځکه خو که ډېر وخت پرې هم تېر شي، د کتاب اساسي محتوا خپل موثريت له لاسه نه ورکوي. دا کتاب نه يوازې د ټولنپوهنې مينه والو ته د زيات ارزښت وړ دی، بلکې هغه چاته، چې په سياسي مسايلو کې ګوتې وهي؛ سياستوال وي او که سياستپوه، هغو ته هم د زيات ارزښت وړ دی، په تېره بيا سياستوالو ته. دوی که چېرې دا اثر په ځير سره ولولي، نو په اوسنيو او راتلونکو سياسي چلندونو کې به له زيات احتياط او دقت څخه کار واخلي او دا کار به نه يوازې زموږ د ټولنې په ګټه تمام شي، بلکې خپله همغه سياستوال ته به هم تر هر چا زيات ګټور پرېوزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ په ټولنه کې د دا ډول سياسي اثارو د ليکنې ګټه ځکه زياته ده، چې زمونږ ټولنه سياستوالو د همدې سياسي تېروتنو له امله پر او سنيو بد مرغيو ککړه کړې ده.

استاد ډاکتر محمد عثمان روستار تره کی، د سياستوالو د همدې تېروتنو قرباني شوی او نږدې شپږ کاله يې د زندان سختې شپې ورځې زغملي دي. دی د يو سياستپوه او ټولنپوه او د هغه شخص په توګه، چې هم سياسي بد مرغيو کړولی او هم يې د غميزې ټول بهير په زور او زېر سره له نږدې څارلی، تر ټولو زيات زمونږ د ټولنو سياسي او ټولنيزو ناروغيو ته متوجه شوی دی. ده دا هره ناروغي او نيمګړتيا له خپل علمي زره ليد څخه تېره کړې، شنلې او ارزولې ده او په پای کې يې د علاج او درملنې نسخه هم وړاندې کړې ده. که دا کتاب د سياست مينوال، لېوال او د عملي ډګر لوبغاړي په دقت ولولي او هغه هضم کړي، نو پوره باور دی، چې نه يوازې خپله به د زياتو سياسي تېروتنو مرتکب نه شي، بلکې د نورو سياستوالو د تېروتنو او جنايتونو مخنيوی به هم وکړي.

د همداسې ورځې په هيله
په درنښت
پوهندوی محمد اسمعيل يون
ارګ، د جمهوري رياست ودانۍ
کابل- افغانستان
۱۳۷۷ ل کال د کب ۲۴مه نېټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپرندوی یادښت

زموږ ګران هېواد افغانستان نه یوازې د هېواد د سترو اتلانو او ساتونکو استوګنځی و ، بلکې ستر تمدنونه یې هم رازېږولي، په دیني او دنیایي پوهنو کې یې ستر ستر پوهان بشریت ته وړاندې کړي دي. زموږ تاریخ له ډېرو لوړو ژورو ډک دی، یو وخت دا خاوره په سیمه کې د پوهې، هنر او سیاست مرکز و او ځینې وخت د نړیوالو ښکېلاککرو او نړۍ نیونکو د لښکرکښیو قرباني شوې هم ده.

په داسې حال کې چې پخوا دا هېواد د پوهې او فرهنګ مرکز و ، خو په معاصر تاریخ کې زموږ خلک تل د سیمې او نړۍ د ځواکونو له یرغلونو سره لاس او ګرېوان وو. خپل ټول ځواک یې د هېواد او ملي نوامیسو د دفاع په لاره کې لګولی او د دې وخت یې پیدا کړی نه دی، چې د پوهې او هنر ډیوه نوره هم روښانه کړي. بیا هم د هېواد پوهانو هڅه کوله له سترو مالي او سیاسي ستونزو سره سره د خپلو لاس لرلو امکاناتو تر بریده د پوهې دودولو او تدریس ته دوام ورکړي. زموږ په هېواد کې د پوهنیزو او کلتوري چارو وده، قناعت بښونکې نه وه، خو کلتوري انحطاط هم واکمن نه و ، ددې هیله موجوده وه، چې د وخت له غوښتنو سره سم د پوهنیزو او کلتوري چارو پرمختیاوو کې سترې برياوې زموږ د خلکو په برخه شي. خو په خواشینۍ سره چې پر ۱۹۷۸م کال کمونیستي کودتا او ورپسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ پر هېواد د سرو لښکرو یرغل د ټولنیز ژوند په ټولو برخو کې د ګډوډیو پیل و. کمونست ګوند او یرغلګرو ځواکونو غوښتل د زور او دولتي واک په واسطه د دې خاورې خپلواک ملي هویت له منځه یوسي، د هېواد تاریخ تحریف او ټولو اقتصادي، سیاسي، کلتوري او ټولنیزو پدیدو ته، له شوروي څخه راغلی سور رنګ ورکړي.

بې شمېره هېوادپال پوهان او متخصصین قرباني شول، له هېواد څخه د مغزونو فرار پیل شو، د هېواد زېربنا او اقتصادي بنسټ ویجاړ شو او په پای کې د دولتي اداري جوړښت له منځه لاړ، د پردیو او ګاونډیو هېوادونو له غرضه ډک لاسونه د هېواد ګوټ ګوټ ته ورسېدل. د پرچم، ملي ستم، وحدت حزب او اسلامي جمعیت ګډه کودتا، چې د روسیې او ګاونډیو هېوادو د جاسوسي کړیو له خوا پلان شوې وه او د نومړیو هېوادونو عملي ملاتړ یې درلود، بشپړه سیاسي، اقتصادي، کلتوري او اخلاقي ړنګونه یې رامنځته کړه، چې د هغو تشریح د دې سریزې له زغم نه وتلې خبره ده.

د ژوند د ټولو برخو بیا رغونه د اوسني او راتلونکي پښت ستره او لویه دنده ده. په هېواد کې د سولې او حقوقي دولت له نشتوالي سره سره، ټول هېوادپال کسان مسوولیت لري، چې په هېواد کې د عادي ژوند د بېرته راګرځېدلو لپاره، د خپلو امکاناتو تر بریده هڅې وکړي، د پوهنیزو او روزنیزو موسسو بیارغونه او د پوهنیزو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او کلتوري چارو لپاره هلې ځلې هغه ستر مسوولیتونه دي، چې په دې لړ کې راځي.

دا کتاب په هېواد کې د نومیالیو ملي، سیاسي، علمي او ټولنیزو شخصیتونو څخه د یوه شخص اثر دی؛ پوهنوال استاد روستار تره کي دا اثر نه یوازې د جهاد په سختو شرایطو کې لیکلی، بلکې دی په خپله د افغاني او ملي هویت د بیاځلونې د مبارزینو په مخکښانو کې دی. ده په افغاني خپرونو کې په حیرانوونکي جرئت او غوڅ منطق سره د پردیو له دسیسو نه پرده پورته کړې او د افغانستان خلک یې له هغو سترو خطرونو څخه چې زموږ هېواد او خلکو ته متوجه وو، خبر کړي دي.

د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنه، چې پر دې وروستیو وختونو په المان هېواد کې د کلتوري انحطاط پر وړاندې د مبارزې لپاره جوړه شوې ده. د هېواد په دواړو ژبو پښتو او دري د دې کتاب د خپرونې ویاړ لري.

په درناوي

د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لیکوال پېژندګلوي

پوهنوال ډاکټر محمد عثمان روستار تره کی د هېواد له لویو ملي، علمي او سیاسي شخصیتونو څخه دی. دی پر ۱۳۲۰ل کال د کابل ښار په یوې پوهنیزې او فاضلې کورنۍ کې زېږېدلی دی. ده خپلې منځنۍ زده کړې پر ۱۳۳۹ل کال په استقلال لېسه کې پایته ورسولې او پر ۱۳۴۳ل کال د کابل پوهنتون له حقوقو او سیاسي علومو پوهنځي څخه فارغ شو. ډاکټر محمد عثمان روستار تره کی پر ۱۳۴۶ل کال د لوړو زده کړو لپاره فرانسې هېواد ته لاړ او پر ۱۳۵۰ل کال د عامه حقوقو په څانګه کې د ډاکټر ډپلوم په اخیستلو بریالی شو.

ډاکټر روستار تره کی پر ۱۳۵۱ل کال د کابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځي د تدریسي کدر غړی شو.

نوموړی د ۱۳۶۱ل کال د غویي(ثور) پر میاشت د افغانستان د استادانو او ښوونکو د ټولنې په کدر کې د فعال غړیتوب له امله چې د شوروي یرغل پر ضد، د پوهنتون او معارف د ښوونکو د مقاومت لپاره جوړه شوې وه، ونیول شو. د لاسپوڅي کمونیست رژیم څارنوالۍ، د تش په نامه انقلابي محاکمې، د یوې ناڅرګندې غونډې په ترڅ کې، ډاکټر محمد عثمان روستار تره کي ته، د اعدام سزا غوښتنه وکړه. محکمې په وړاندیز شوي سند کې نرمښت

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوست او دی یې په لس کاله زندان محکوم کړ. د دې حکم پانه به په راتلونکي مخ کې ولولئ.

ډاکټر محمد عثمان روستار تره کی د نړیوالو ټولنو، په ځانګړې ډول د بښنې نړیوال سازمان او د ملګرو ملتو د بشر حقوقو د کمیسیون راپور تر (ارمه کورا) په هڅو او اغېزو د ۱۳۶۲ل کال د ورې پر میاشت د پینځه کلن بند تر تېرولو وروسته، له زندانه خوشې شو.

د روڼاندو په باب له دود سره سم د خاد پالیسیو، دا غوښتل چې ډاکټر محمد عثمان تره کی باید له زندان څخه تر خلاصون وروسته تر ځارنې لاندې وي، چې بهرته یې د تلو مخه ونیول شي. نوموړي له زندان څخه تر راوتلو وروسته، د خپلې مبارزې دوام او بهرته د تلو هدف پټ وساته، یو ځل یې په پوهنتون کې پر خپلې تدریسي دندې پیل وکړ. ډاکټر روستار تره کي د مبارزې د دوام لپاره زیات مجال پیدا نه کړ. دی یو ځل بیا د ۱۳۶۸ل کال د غبرګولي پر میاشت، د (واد) په اووم ریاست کې زنداني شو او جسمي شکنجه ورکړل شوه. دا ځل د ناروغۍ او د پوهنتون د استادانو د هغې غونډې د درناوي په خاطر، چې د جمهوري ریاست په مقر کې، د ډاکټر نجیب الله د وینا د اورېدلو لپاره جوړه شوې وه، تر یو میاشتني زندان وروسته خوشې شو.

ډاکټر تره کی، چې نږدې (۱۵) کاله یې په حقوقو پوهنځي کې تدریس کړی دی، د حقوقو او سیاست په څانګه کې د ګڼو تالیفونو لرونکی دی، چې ځینې تر کمونیستي کودتا دمخه کلونو کې د

پلازمېنې په خپرونو او ځینې یې ترکېوالۍ (مهاجرت) وروسته د هجرت په خپرونو کې خپاره شوي دي.

ډاکټر محمد عثمان روستار تره کی د فرانسې، المان، ایټالیا، سویس، اتریش، یونان، ترکیې، یوګوسلاویا او ایران هېوادونو ته سفرونه کړي، پر ۱۳۶۸ل کال یې لومړی پاکستان او بیا پر ۱۳۷۰ل کال فرانسې ته هجرت کړی دی.

نوموړی څلور زامن لري.

په درناوي
خپرندوی

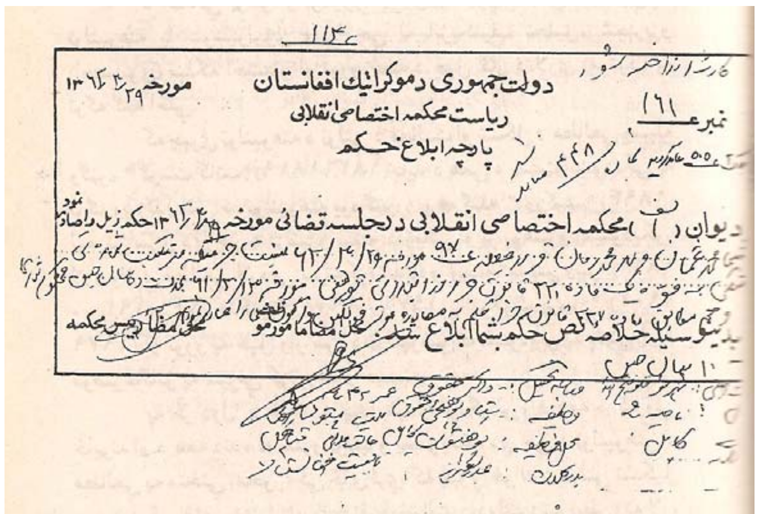
دولت جمهوری دموکراتیک افغانستان
ریاست محکمه اختصاصی انقلابی
پارچه ابلاغ حکم
نمبر ۱۶۱
مورخه ۲۹/۲/۱۳۶۲
دیوان (۱) محکمه اختصاصی انقلابی در جلسه قضائی مورخه ۱۳۶۲ حکم ذیل را صادر نمود
بوسیله خلاصه نص حکم بشما ابلاغ شد.
رئیس محکمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د انساني ټولنو او ټولنيزو پېښو پوهنيزې مطالعې ته، ټولنپوهنه يا سوسيولوژي وايي، چې له ابژيکتيف تحليل، شمېريزو (احصايه يي) بېلګو او نورو څخه د خپل کار د لارې (مېتود) لپاره ګټه پورته کوي.

که څېرې ټولنپوهنه، د ټولنې د فعاليت او تشکل د مطالعې وسيله وګڼو، نو ((اګوست کانت)) (۱۸۱۹-۱۸۲۲) بايد د هغې د بنسټ ايښودونکي په توګه وپېژندل شي. ده ټولنپوهنه يوه ګټوره پوهه ګڼله. ((دورکيهم)) (۱۸۹۴) لومړنی سړی دی، چې د ټولنيزو پېښو د څېړنې لپاره يې د داسې مطالعې لار ښېرته کړه چې پر پوهنيزو (ميتوديکو) ولاړه وي. تر ده وروسته ((ماکس ويبر)) (۱۸۶۴-۱۹۲۰)، ((پول فلکس)) (۱۹۰۱-۱۹۷۶)، ((تلکوت پرسان)) (۱۹۰۲-۱۹۷۹) او نورو په خپل وار سره د ټولنپوهنې دميتودونو د پلټنې او د موضوعګانو د سپړنې په برخه کې کار وکړ.

په هر ډول! د ځواک د پيدا کېدو څرنګوالی، دهغه د کارونې ځايونه او د هغه دنده، له هغو سترو ټولنيزو پېښو څخه دي، چې د ټولنپوهنې د مطالعې منځی (محور) جوړوي. که څېرې ځواک د دولتي تشکيل په اړانه کې ځای شي او يا د نفوذ رسالت د دولت داخل ته لاره ولري، سياسي ټولنپوهنه يې مطالعه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر لاس لاندې اثر کې لیکوال هڅه کړې، د دولت د تشکیل له منځ څخه تر قاعدې پورې د ځواک جوړښتونه مطالعه کړي او همدارنګه د ځواک نښې نښانې له پورته څخه نیولې تر ولسي تیتو پرکو هغو پورې په مقدماتي توګه په لنډیز سره وڅېړي.

په افغانستان کې قهر (خشونت) او روغه د تاریخ په غېږ کې د پېښو زېږوونکو پدیدو په توګه، د ټولنپوهنې غوره موضوعګانې جوړوي. لیکوال په لنډیز سره په دوو برخو کې، د دغو دوو پدیدو یادونه کړې ده.

دا ټکی هم د یادونې وړ دی، چې د شننې (تحلیل) د اکاډمیکې طریقې رعایت تل د پام وړ دی، د شمېرنو او ارقامو منځپانګې یا محتوا ته د اخباري او ژورنالیستکو خبرو یو څه رنګ ورکړل شوی، له لیکوال څخه د ژور، ځیرمن او پراخ بحث مجال اخیستل شوی دی.

له نابشپړتیاوو او نیمګړتیاوو سره سره، دا لیکنه د افغاني ټولنپوهنې د یوې لنډې پیلامې په توګه، کولای شي، د نظر د څښتنانو د ژورو او پراخو پلټنو لپاره د هڅونې سبب شي.

د اثر په لیکنه کې د لیکوال له ذهني پانګې څخه ډېره ګټه اخیستل شوې، په هغو ځایو کې چې له سرچینو او اخځونو څخه بهر، د حافظې له یادښتونو څخه کار اخیستل شوی، هغو ته په لمنلیک کې اشاره شوې ده.

د یادونې بل ټکی دا دی، چې د دې رسالې ځینې برخې د هغو لیکنو را اخیستنه (اقتباس) دی، چې د لیکوال په قلم، پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستيو كلونو د هجرت چاپېريال په افغاني خپرونو کې خپرې شوي او د رسالې تر بحث لاندې موضوع سره يې په يو نه يو ډول اړه پيدا کړې ده.

دا سريزه به نيمګړې پاتې شي، چې له خپلو هغو ننګياليو ځوانانو نه، چې د چاپ او خپرونې د فرهنګي کمېټې له لارې يې، په خپله خوښه، د دې رسالې د چاپ، خپرولو او وېشلو نوښت کړی، مننه او منندې ونه کړم. دا ښاغلي دادي: ښاغلی جمال رحمان او ښاغلی خليل رحمان رسولي.

فرانسه

د ۱۹۹۷ کال مارچ

پوهنوال ډاکټر محمد عثمان روستار تره کی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ برخه

د ټولنيز او سياسي ژوند ارزښتونه

لومړی څپرکی: د افغانستان تعاملي او دوديزه ټولنه، د ټولنيز او سياسي ژوند د ځانګړو (ضوابطو) درلودونکې ده. په دې ټولنه کې د اسلام دين، جهاد او غزا، قبيله يي اړيکي، کليوالي او ملي جرګې، ملتپالنه او سلطنتي دستګاه، د دولت د جوړښت بنسټونه جوړوي.

دويم څپرکی: له مذهب، قبيلې او کورنۍ، شتمنۍ، سن او د ژوند تجربې، بوروکراسۍ د جهاد قوماندې، ټکنوکراسۍ، اردو او ايډيولوژۍ څخه د سياسي ځواک د ملاتړو توکو په توګه ګټه اخيستل شوې ده.

درېيم څپرکی: د دوديزې قبيله يي ديموکراسۍ رعايت، د افغاني ټولنې ستونزمنې او پېچلې څېرې او د هغې نامتجانس قومي او قبيله يي جوړښت ته تر يو حده ثبات او انډول ورکوي. خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولیز ډول زور او (قهر) د سیاسي لوبو واکمن توکي (عنصر) ګڼل کېږي.

افغاني ټولنه له خپلو کړکېچنو او جنجالیزو پېښو سره، چې ځینې وختان د هغې د ژوند دوام تر پوښتنې لاندې راولي، کېدی شي د وخت له ازمېښت څخه روغه رمټه راووځي؟

د ورځې ستره پوښتنه همدا ده، چې موږ د هغې د ځواب لپاره، له سیاسي ټولنپوهنې (Sociologie Politique) څخه مرسته غواړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د دولت د جوړښت بنسټونه

الف- د اسلام دین: د افغانستان په تاریخ کې ملي پاڅونونه، چې د یو واحد ملي دولت د جوړېدو سبب شوي، تل له مذهبي ملاتړ څخه برخمن وو. د ۱۹مې پېړۍ په پای او د (۲۰)مې پېړۍ په پیل کې، د انګلیس د یرغل پر وړاندې، د افغانستان د خلکو پاڅونونو همدغه مذهبي او ملي انګېزنې درلودلې.

په اتیایمو کلونو کې د روسي یرغلګرو پر ضد، زموږ د خلکو ملي او اسلامي جهاد، زیاتره د افغانستان د اسلامي هویت پر بنسټ ډډه لګوله. خو له دې سره سره د افغانستان په تاریخ کې اسلام او ملتپالنه له یو بل سره اوبدل شوي دي. په دې کې شک نه شته چې موږ ان تر اسلام دمخه په خپل هېواد کې د سیمه ییزو (جبهو) لرونکي، ملي غورځنګونه درلودل، خو تر هغه وخت پورې چې دا غورځنګونه له مذهبي ارزښتونو سره یوځای شوي نه وو، ټینګې او پراخه اغېزې یې نه درلودلې. اسلام که له یوې خوا د افغانستان د خلکو د اسلامي او ملي هویت د دفاع اساسي خوځندوی و، له بلې خوا یې ګڼ قومیزې او نامتجانسې افغاني

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې ته تجانس او يووالى وربانښه. افغاني قومونه او قبايل د اسلام تر بيرغ او لارښوونو لاندې د روحانيت پر يو واحد مرکز ګروهمن (معتقد) شول او دې کار د ټولنې په سياسي ثبات، په ځانګړي ډول، هغه وخت چې سلطنت د سياسي خبرو پر (بلا منازع) مرکز بدل شو، ملي يووالى يې تامين کړ او د بيعت يوه سرچينه وګرځېده، نو په دې بهير کې اسلام ډېر موثر واقع شو.

په افغانستان کې مذهب او سياست يو له بله بېل شوي نه دي. د هېواد په تېرو قوانينو کې، د دولتي ځواک د نيولو لپاره، دا شرط و، چې واکمنان بايد مسلمانان وي. واکمنو د خپل واک د ساتنې لپاره، تل له اسلامي فقې کار اخيستى، له خلکو يې بيعت اخيستى او د مذهبي مناسکو د ترسره کولو پر وخت د خلکو ترڅنګ ودرېدلي دي.

په افغانستان کې د قوانينو زياته برخه د اسلامي شريعت (حنفي مذهب) پر بنسټ ولاړه ده. له ډېرې پخوا څخه د ځانګړو ديني مدرسو جوړول، د خلکو د دوديزو (تعاملي) حقوقو برخه ګڼل کېده او د دولت له خوا پرې هېڅ ډول بنديز لګول شوى نه و. د د دولت په تعليمي موسسو کې د ديني پوهنو تدريس د لومړنيو، منځنيو او لوړو زده کړو د پروګرام يوه برخه وه. په پايله کې ويلاى شو، چې د يو اسلامي هېواد په توګه په افغانستان کې دين، ملتپالنه او سياست ګډ او څنګ په څنګ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- جهاد او غزا: جهاد او غزا سپېڅلې جګړې ته وايي. په افغانستان کې تر اسلام وروسته، د يو نامسلمان يرغلګر پر وړاندې د دين، هېواد او ملي نواميسو دفاع، د جهاد تر بيرغ لاندې ترسره شوې ده.

کله چې جهاد له افغاني ملتپالنې سره غاړه غړې شوی، نو افغانستان ګاونډيو هېوادو ته د اسلام دين، افغاني فرهنګ او ژبې د خپرېدو پر يوه محور بدل شوی او د حقوقي دولت د جوړښت د بنسټ کار يې ورکړی دی.

په داسې حال کې چې جهاد د ياد وړ سوبو او لويو امپراتوريو د جوړېدو لپاره وسيله وه، د اسلام دين په ښه توګه د دغو ګڼ قوميزه امپراتوريو تجانس او سياسي سمون تامين کړی دی.

د افغانستان خلک د ملي يووالي له هغه يوازيني ځواکمن احساس څخه، چې د جهاد په بهير کې يې لاره، د ژوند په عادي چارو کې ورڅخه يو څه بې برخې و.

تر هغه وخت پورې، چې جهاد د تاج و تخت د مدعيانو د سوداګرۍ او ګټې پر ناروغۍ نه و اخته شوی او په هېواد کې د نويو لوبغاړو د رانيولو لپاره، د بهرنيانو لاسوهنې زياتې شوې او پراخه شوې نه وې، د افغانستان بېلابېلو قومونو د يو واحد ملت په چوکاټ کې، د پاملرنې وړ يووالی درلود. پر هغه وخت د افغانستان خلکو، په جهاد کې تر برې وروسته په يو زړه او يوه غړ داسې سياسي او ټولنيز بنسټونه جوړ کړل، چې د يو نوي (عصري)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت جوړښت ته یې لاره اواره کړه. په افغانستان کې د ۱۹مې پېړۍ په پای او د ۲۰مې پېړۍ په پیل کې د حقوقو یا حقوقي دولت ستر جوړښتونه، لکه مرکزي حکومت، پارلمان او د جهاد تر بري وروسته قضایي جوړښتونه، د خپلواکۍ ګټل او د انګرېزي ښکېلاک ماتې، زموږ د خلکو په برخه شوي دي.

د افغانستان د پښتني قبایلو ترمنځ جهاد له قبیله یي دود سره په ښه شان اوبدل شوی دی. خلک د جهاد اعلان په ملي اتڼ سره لمانځي، په ګرمو ولولو ډول او نغاره نر، ښځې او ځوانان د غزا ډګر ته رابولي.

ښځې د جهاد لپاره د نارینه وو په سرښندنه کې ستره ونډه لري، د پښتو حماسي لنډیو بیتونه ددې اند ښکارندويي کوي لکه:

که تور اوربل مې میراتېږي
د دین غزا ده جانان نه منع کومه

او یا

که په میوند کې شهید نه شوې
خدایږو لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه

ج- قومي او قبیله یي اړیکي (مناسبات):

په افغانستان کې بېلابېل قومونه او قبایل ژوند کوي؛ پښتانه، تاجک، هزاره، ازبک او ترکمن یې غټ قومونه دي. پښتانه د افغاني ټولنې په جوړښت کې واکمن عنصر جوړوي. له ۱۸مې پېړۍ څخه یې د شوروي تر یرغله پورې، په افغانستان کې د نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قومونو د نږدې او صميمانه ملګرتيا په همکارۍ، دولتي او سياسي واک په لاس کې لاره او د افغانستان د دولت بنسټ اېښودونکي ګڼل کېږي. ناپښتنو قومونو په تاريخ کې هېڅ وخت هم له دې واکمن عنصر سره د سياسي واک لپاره يو جدي وسلوال رقابت نه دی کړی او نه يې دا مورچل غوره کړی دی، تل يې د هېواد د ادارې په برخه کې دويم رول منلی و، دې وضعې د هېواد سياسي او ټولنيز ثبات تضمين کړی و.

د **۱۹۷۹**م کال د دسمبر پر مياشت، کله چې شورويانو پر افغانستان يرغل وکړ، پر همدې وخت ځينې قومي لږکي (اقليتونه) د پښتنو د سياسي واک د قدرت يا د تاريخي چلوونکي (متصدي) پر ضد وښوربدل.

د - لويه جرګه:

يو - د قبيله يي ولسواکۍ په ټينګښت کې د لويې جرګې اغېز:

لويه جرګه چې له ملي، ټولنيزو، مذهبي شخصيتونو او د قومونو او قبايلو له نامتو مشرانو څخه جوړېږي، د قبيله يي ولسواکۍ د نظام په سيوري کې، د ژوند د دوام لپاره د افغان ملت د ارادې سياسي او حقوقي څرګندوی بلل کېږي.

(لويې جرګې) د افغاني ټولنې د ټولنيزو، سياسي، اقتصادي او رواني شرايطو زېږندې دي، چې دوديزې او ځاني ولسواکۍ (ديموکراسۍ) هم په خپله لمن کې رانغاړي. همدا لويې جرګې دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د یو واحد ملي ارمان او یا هم د واکمنو د سیاسي موضع د ثبیت لپاره یې تاریخي پېښې سره اوډلي دي. په داسې حال کې چې لېبرالي ولسواکۍ د ناسم پیوند په شان، د پردیو د تقلید څرګندونه کړې ده، خو لویه جرګه د دویزې ډیموکراسۍ په توګه، د هېواد په تاریخ کې ژورې ریښې لري.

(لویې جرګې) تر نورو جرګو لوړې دي او (د پارلمان په ګډون) د دولت تر ټولو برخو زیات حقوقي صلاحیت لري، ان په نامستقیم ډول (د واکمن له لارې) د افغانستان د معاصر دولت په جوړښت کې، د ملي واکمنۍ د ځواک وسیله ګرځېدلې ده.

لویو جرګو په دې لاندې چارو کې هم خپل اغېز ښیندلی دی: د واکمن ټاکنه، د اساسي قانون تصویب، د عادي قوانینو تصویب او بدلون، د بهرني سیاست په برخه کې، د سترو ملي مسئلو په باب، دولت ته د لارښوونې لپاره د کړنلارې صادرول او نور...

د افغانستان د معاصر دولت د موسسې لویې جرګې (۱۷۴۷م) د افغان او انګلیس د لومړي جنګ د لویې جرګې (۱۸۴۱)، د غزني د لویې جرګې [د افغان او انګلیس دویم جنګ] (۱۸۷۸) او د پېښور [د شوروي پر ضد د جهاد سوق] (۱۹۸۰م) کال له لویې جرګې پرته، د نورو زیاتو لویو جرګو جوړښت او په هغو کې د بحث او مطرح موضوعګانو عملي نوښت تل د واکمنو په لاس کې و. هغه وخت واکمنو ډلو، د وخت د حکومتونو او دولتونو د سیاست او پالیسیو د توجیه لپاره، د لویې جرګې په ترکیب او د هغې د اجنډا په ترتیب کې، له خپل واک او اغېز څخه کار اخیستی دی. د زور له

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې اغېز سره سره، د واکمنو ډلو او د خلکو د استازو ترمنځ، په هغو شرایطو کې، چې واکمن د ملي یووالي ممثلین وو او مذهبي اتوریته یې درلودله او د ټولنې د سیاسي شعور کچه ډېره ټیټه وه، ډېر زیات توپیر نه و. په بله وینا په لویه جرګه کې ګډونوالو مخورو، ټولنیزو شخصیتونو، خانانو، لاربنوونکو، مذهبي پوهانو او عالمانو باید لږ تر لږه د خلکو باور درلودلای چې په دې ډول جرګو کې یې ګډون کړی وای. له دې پرته د دولت چلوونکي، د خلکو له خوا د دولت د غوښتنو د ملاتړ په لاره چاره کې له ستونزو سره مخامخېدل او د لویې جرګې له جوړېدو څخه د مقاماتو هغه هیله نه پوره کېدله چې د دوی په زړه کې وه.

په تېره نیمه پېړۍ کې، د وخت د حکومتونو له خوا، لویې جرګې ته د اساسي قوانینو وړاندې شوې مسودې او د لویو جرګو له خوا د تصویب شویو متنونو پرتلنه، دا په ډاګه کوي، چې لویې جرګې د مسودو په متنو کې لږ تر لږه له پنځه لسو څخه تر دېرش فیصدو پورې بدلون راوړی، له دې څخه ښکاري چې دا جرګې په ټولیز ډول د حکومتونو تر اغېز لاندې نه وې او په ځینو برخو کې د واکمنو جرګو په توګه څرګندې شوې دي.

په افغانستان کې د شوروي له یرغل څخه، د رازېږېدلې جګړې دوام، لویه جرګه د کابل حکومت د سیاسي لوبو لوړو ژورو ته ور دننه کړه او هغه یې د مقاومت په ځواکونو کې، د خبرو اترو یوه جنجالیزه موضوع وګرځوله. په داسې حال کې چې د مقاومت د ځواکونو زیاتې برخې، لویه جرګه د یوې ټولنیزې کارېدونکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسسې په توګه تایید کړې، د سولې نوښت د بري لپاره د هغې د رول پر تثبیت، د نظر اختلاف لري. د لویې جرګې دود د سیاسي، قومي او مذهبي مخالفینو پر ناروغیو هم اخته شو.

سیاسي: له دې پلوه هغه اشخاص او تنظیمي ډلې، چې له جهاد څخه نویو راپیدا شویو شرایطو، دوی د نوي سیاسي ځواک په توګه د پام وړ ګرځولي دي، لویه جرګه د واک د کلاسیکو او متروکو پدیدو، د بیا ژوندي کولو وسیله ګڼي. دې اند هغه وخت لار زور اخیسته، چې د لویې جرګې له نوم سره د پخواني پاچا نوم یادېده.

قومي: ځینو قومي او مذهبي لږکیو ډلو او ډلګیو ته له دې کبله، چې په لویه جرګه کې د پښتنو قبایلو (اکثریت) ونډه، د افغانستان د معاصر دولت په جوړېدو کې د دوی رول او د دې ترڅنګ د ملت په لاربښوونه کې د نورو قبایلو اغېز زیات و، لویه جرګه د اکثریت د حقوقي واکمنۍ د توجیه حربه ګڼله، چې په پای کې د دولت په اداره کې، لږکیو ته د دویم رول د ورکړې سبب کېدله. د جهاد د دوران بغاوت او د ولسواکۍ له موازینو لرې د زیاتو غوښتنو کړکېچ، د دې سبب شوی و، چې هغوی د دولت په اداره کې، په فرعي رول قانع نه شي.

دې ډلو د لویې جرګې پر وړاندې قومي چلند وکړ او ان د افغانستان په تاریخ کې یې د ((جرګه بزرګ ملی))، ((مجلس کبیر میهنی)) پر نومونو د لویې جرګې د نوم د بدلانه هڅه وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهبي: له دې پلوه چې بنسټپال اسلام، په لويه جرګه کې د ولس د استازو ګډون، د مذهبي پوهانو د يوې اهل (حل و عقد) جرګې تر اعتبار کم ګڼي، نو دې نظر هم خپل اغېز درلود. بنسټپال چې نوي د اسلامي نړۍ په تصوررولو سره، د افغانستان چارو ته داخل شوي وو ، لويه جرګه يې د افغان ملتپالنې څرګندوی بلله، فکر يې کاوه اسلامي انترناسيوناليزم د ملتپالنې له نوم سره، چې په هر ډول افاده شي، مخالف دی.

که چېرې د جګړې په شرايطو کې انتخابات، چې زموږ په چاپېريال کې يوه نا اشنا پديده ده، د يو سياسي توافق د لاسته راوړلو لپاره، چې د يو حکومت په چوکاټ کې راڅرګندېږي، منتفي وګڼل شي، د جګړې د ختمولو يا لږ تر لږه د کړکېچ د کمولو لپاره يوازې يوه لاره پاتې کېږي او هغه د لويې جرګې جوړېدل دي. په کړکېچن حالت کې د لويې جرګې د جوړېدو لپاره کېدی شي زيات شمېر دليلونه وړاندې شي. له دې جملې نه:

ـ د سولې او سياسي ثبات د تامين لپاره د افغاني قبيله يي ډيموکراسۍ پر اصولو برابرې، پر يوې داسې موسسې ډډه لګول چې د تاريخ په اوږدو کې يې د لېبرالې ولسواکۍ تر تجملي جوړښت څخه زيات، خپل قابليت په زبات رسولی وي.

ـ که چېرې لويه جرګه د يو انتقالي حکومت د ټاکلو لپاره موظفه شوې وي، انتقالي حکومت ته د سياسي او حقوقي ځواک ورکړه، هغه هم په داسې شرايطو کې، چې ځينې جهادي تنظيمونه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلوال جهاد د غوښتنې په پرمخبیولو سره یوازې او یوازې خپل ځان په هېواد کې د سیاسي ځواک بلا منازع وارث وګڼي.

ـ په داسې شرایطو کې چې ټولې تنظیمي ډلې د جهاد د لسیزې په بهیر کې، له بهرنیو لاسوهونکو هېوادو څخه اغېزمنې شوي، د دودیزې جرګې له لارې د سولې د ټینګښت په برخه کې، په خپله افغانانو ته د نوښت ورکړه.

ـ په افغاني ټولنه کې ((چوپ اکثریت)) ته د سیاسي او حقوقي ملاتړ ورکړه، هغه اکثریت چې غږیې یوازې د جګړې له ډګر څخه د باندې او رېدل کېږي. د (بې پرې کسانو) د رول ټاکنه او د ننداري له حالت څخه د هغو را ایستل.

د ناپېیلو اشخاصو، سوله غوښتونکو جهادي قوماندانانو، بوروکراتانو، د معارف او پوهنتون استادانو او د منځلارو تنظیمونو د یو نوي ایتلاف د جوړېدو لپاره د لارې لټون، د سولې د ځواکونو دا ایتلاف چې د پراخه تفاهم پر بنسټ منځته راغلی، باید ډاډه شي، چې جګړه مار ځواکونه به په راتلونکي سیاسي ژوندانه کې تجرید او څنډې ته کړي.

ـ د سیاسي تفاهم او سولې، لکه ټاکنې، رفرنډم او نورو د ټینګښت لپاره، د بل هر ډول پروسیجر په انډول د لویې جرګې د جوړېدو اسانتیا، په داسې شرایطو کې چې دلویې جرګې د یاد وړ جوړوونکي عناصر تر افغانستانه بهر ژوند کوي.

په کړکېچنو شرایطو (لکه د جګړې د اتلسو کلونو پر مهال) کې د لویې جرګې د جوړېدو ترکیب، د نویو غړیو غوښتنه کوي. په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مانا چې نوي عناصر لکه د جهاد مشران، د جهاد قوماندانان، مخکښ اشخاص یا د ملي مقاومت د ځواک ځرګندوی اشخاص باید د لویې جرګې په ترکیب کې شامل شي. سربېره پر دې که بیا هم لویه جرګه تر ملي پولو د باندې جوړه شوه، له نویو دندو، لکه د سولې د نوښت تر لاسه کول او لارښود کدر له ټاکنې سره به مخامخ وي.

لویې جرګې د افغانستان د تاریخ د ټاکلو شرایطو زېږنده دي او په طبیعي ډول د هغو شرایطو له امله، چې دا جرګې په کې جوړې شوي دي، د ځومره والي او ځرنګوالي له پلوه یوه له بلې سره توپیر لري.

د جګړې د وخت لویې جرګې او د سولې د وخت لویې جرګې یو څه توپیرونه لري. د سولې د وخت لویې جرګې له اوسنیو ستونزو، چې افغاني ټولنه ورسره لاس او ګرېوان ده مخامخ نه وي. کله که د کړکېچ او جګړې د وخت لویه جرګه وغواړي، له ګډوډیو او بغاوتونو سره مقابله وکړي، باید فردي مشخصات او له ورځنیو مسایلو سره د مقابلې لپاره سم امکانات ولري.

د ګډوډۍ او ملي مشرتابه د نشتوالي په شرایطو کې، د لویې جرګې د جوړېدو غوره دلیل، یو داسې حکومت ته د مشروعیت او تمثیلي ځانګړتیاوو ورکول دي، چې د سولې او سیاسي ثبات د ټینګښت دنده پر غاړه ولري.

ددې حکومت مشروع صبغه به، ټولې هغه ډلې چې په سپین سترګۍ سره د سیاسي واک لپاره، د افغانستان د خلکو او ملت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نمایندګۍ ادعا کوي، بېوسلې کړي او نړیوالـه ټولنه پـه ځانګړي ډول د ملګـرو ملتـو سـازمان بـه، د لـويې جرګـې د بـاور وړ اجرايـي ځواک د پېژندنې له واقعيت سره مخامخ کړي.

مهمه پوښتنه داده، چې د جګړې او سياسي ګډوډۍ پـه شـرايطو کې بـه څـوک د لـويې جرګـې د جوړېدو واکمنـه سـرچينه وي؟ کـه د افغانسـتان د نـوي دولـت لـه موسسـې جرګـې او نـورو لويـو جرګـو څخه، چې د بهرني يرغل پـر وړاندې يې د ملي مقاومت لارښوونه کوله، په استثنايي توګه تېر شو، نورې لويې جرګې د افغانسـتان د واکمنو له خوا په هېواد کې د سولې او سياسي ثبات په حالاتو کې جوړې شوي دي. په داسې حال کې چې هېڅ يـوه جنګيـالۍ ډلـه او د کابل اداره، د حقوقي دلايلو په وړاندې کولـو سره نـه شي کـولای د مشروعيت مدعي شي. مـوږ بايد د افغانسـتان د معاصـر تـاريخ پـه رڼا کې ماضي ته مراجعه وکړو دا سرچينه چې د لويې جرګې په شان يوه تاريخي پديده او د يو ډول مشروعيت څرګندويه ده. د پخواني مشروعيت ځينې ممثل سياسي شخصيتونه، لـه هغې جملې نـه يـو هـم پخـوانی پاچـا دی، د لـويې جرګـې پـه جوړېدو کـې د پخـواني پاچا، د واک د غوراوي لپاره کولای شو ګڼ شمېر دلايـل وړاندې کړو، له هغې جملې نه:

ـ پاچا د لويې جرګې د جوړېدو پـه برخـه کـې د زده کـړو (کسـبي) حقوقو لرونکی دی، نوموړي د خپل سلطنت پر وخت لـږ تـر لـږه درې لويې جرګې (۱۹۴۱، ۱۹۵۵، ۱۹۶۴) جوړې کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ که د ۱۹۷۳م کال کودتا، چې د سلطنت د ړنګېدو سبب شوه، د نوي مشروعیت پیل وګڼو، د سلطنت پخوانی مشروعیت یې د جمهوریت د مشروعیت تر شعار لاندې راوست، اوس د جمهوریت د مشروعیت د ممثل واکمن د نشتوالي له کبله، پاچا د یو اغېزمن عنصر په توګه یو ځل بیا مشروعیت پیدا کوي.

د اروپا په تاریخ کې تر ټولنیزو او سیاسي کړکېچونو وروسته د پخواني مشروعیت د بیا اعادې لپاره کولای شو، لږ تر لږه دوه بېلګې وړاندې کړو:

ـ په فرانسه کې د لوی انقلاب (۱۷۸۹م) تر پېښېدو وروسته، چې سیاسي او ټولنیز کړکېچ یې منځته راوړ، اتلسم لویي د سلطنت مشروعیت د اعادې په ارمان او د انقلاب د تګلارو د ساتنې په هیله، د چارو واګې په لاس کې واخیستې (- Rest auration ریستوراسیون).

ـ په اسپانیا کې د فرانکو په مشرۍ د ملي متحدې جبهې او جمهوري حکومت ترمنځ تر خونړیو جګړو وروسته، چې د (۲۰۰۰۰۰) کسانو د وژنې سبب شوې، جمهوري حکومت سیاسي واک واخیست، د وراثت قانون پر ۱۹۷۴ کال، د سلطنت د مشروعیت اعاده تایید کړه، فرانکو پر ۱۹۷۵ کال لومړی جان کارلوس خپل ځای ناستی وټاکه.

خو په افغانستان کې پاچا یوازې په اوسنیو اضطراري شرایطو کې د مشروعیت وړ او د لویې جرګې د جوړېدو واکمنه مرجع ده. د راتلونکې سولې په شرایطو کې، له ډیموکراتیکو لارو چارو څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نوي مشروعیت په ټوکېدو سره به، د پخواني مشروعیت د پدیدې عمر پایته ورسېږي، یو دا وي چې خلک د ازادو ټاکنو له لارې پخوانی مشروعیت ومني. په هر حال! په افغانستان کې به هېڅکله د سلطنت د اعادې لپاره ملي او نړیوال شرایط مساعد نه وي.

په پایله کې په کړکېچونو شرایطو کې پر لیبرالي ډیموکراسۍ (لکه ټاکنو) ډېره لګول، چې زموږ ټولنه د هغې په ګټه بلده نه ده او پرله پسې جګړې، په سیاست کې توري ته لاس اچول پر یو واکمن قانون بدل کړي، امکان نه لري. د جګړې د ۱۸ کلونو تجربې وښودله، چې د مقاومت د ځواکونو ترمنځ د یو تفاهم پر بنسټ د یو سیاسي ایتلاف جوړېدل په همغه اندازه مشکل دي، لکه پر ۱۹۹۲ کال د مقاومت د ځواکونو او د کابل د ایتلافي ادارې ترمنځ روغه جوړه.

د هر حکومت د اغېزمنتوب او اوتوریتې د تامین لپاره، چې غواړي په هېواد کې له سیاسي ثبات او په بهر کې له نړیوال باور څخه برخمن شي، باید مشروع صبغه، حقوقي او اخلاقي ځواک ولري. ددې ځواک د ورکړې مرجع لویه جرګه ده. د سولې نوښت باید لویې جرګې ته وسپارل شي. باید پرې نه ږدو، چې د افغاني قبیله یي ولسواکۍ او د افغانستان د معاصر دولت د ټوکېدو اصیله موسسه، د ځینو داسې خلکو د ولولو پر ناروغۍ اخته شي، چې د افغانستان د ټولنیز او سیاسي ژوند جوړښت او چوکاټ ته په لنډ فکرۍ، کینې او خیرنو سترګو ګوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که نن لویه جرګه دمشروعیت د اعادې، د سولې او سیاسي ثبات وسیله نه شي، د یوې تاریخي پدیدې په توګه به خپل ارزښت له لاسه ورکړي او هغه وخت به افغاني ټولنه د خپلو ستونزو د حل لپاره، له یوې نه جبرانېدونکې سازماني تشې سره مخامخ شي.

دوه- د دولـت د حقـوقي سـتنو پـه تثبیـت کـې د لویې جرګې رول: د افغانستان په لرغوني تاریخ کې، د مرکې او جرګې دود ژورې ریښې لري. د لاسته راغلو اسنادو له مخې د مسیح تر زېږېدو نږدې درې زره کاله دمخه، لومړنۍ جرګه په بلخ کې جوړه شوه او ((یما)) یې د پاچاهۍ لپاره غوره کړ.

تر میلاد دمخه پر **۳۲۷** کال د هرات، بلخ، کندوز او فاریاب په ښارونو کې د سکندر مقدوني یرغلګرو لښکرو پر ضد د مقاومت لپاره ولسي جرګې جوړې شوې.

په **۱۳** میلادي پېړۍ کې د جلال الدین تر مشرۍ لاندې د بامیانو، غزنې او پروان، سیمه ییز مشران، د چنګېز د یرغل پر وړاندې جرګې ته سره کېناستل، خو د بهرني یرغل پر وړاندې د افغانستان د خلکو پاڅون تل د جرګې د پرېکړې پایله (نتیجه) نه وي. ددې پاڅونونو زیات شمېر د خلکو د ناخاپي او په خپل سر عکس العمل له مخې منځته راغلي دي. لکه په **۱۲**مه پېړۍ کې چې روښانیانو د مغلو د واکمنۍ پر ضد پاڅون وکړ، دې پاڅونونو ته د ایمل خان او خوشال خان په مشرۍ پښتنو قبایلو تر **۱۷**مې پېړۍ دوام ورکړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۷مې پېړۍ په پای کې د محمد زمان خان او ذوالفقار خان تر لارښوونې لاندې د هرات خلکو د صفوي واکمنۍ پر وړاندې جګړې ته را ودانګل.

بالاخره د ۲۰مې پېړۍ په پای کې د هېواد ټولو خلکو د شوروي اتحاد د یرغل پر وړاندې په زړورتیا سره مقاومت وکړ.

د مغلو پر ضد د روښانیانو، د صفویانو پر وړاندې د هرات د ابدالیانو او د شورویانو پر ضد د افغانستان د ټولو خلکو پاڅون، خپلواک او خپل سری غورځنګ و او د کومې مهمې جرګې له مخې، چې په تاریخ کې دې ثبت وي، نه دی تر سره شوی.

تر ۱۸ مې پېړۍ د مخه جرګو په عام ډول د بهرني یرغل پر وړاندې د تیت و پرکو سیمه ییزو مقاومتونو د لارښوونې دنده پر غاړه لرله او ډېرې سراسري او ملي صبغې یې نه لرلې؛ د لویې جرګې دا وروستۍ بڼه یې خپله کړې نه وه.

لویه جرګه د یوې ممثلې جرګې، ملي جرګې او د افغانستان د معاصر دولت د جوړونکې جرګې په توګه، پر ۱۷۴۷م کال د کندهار ښار په منځ کې جوړه شوه. دې لویې جرګې دنده لرله، چې له یوه پلوه د ایران د صفوي دولت پر وړاندې، د افغانستان د خپلواکۍ اعلان وکړي او له بله پلوه د هېواد لپاره مشر وټاکي.

که چېرې د ۱۹۴۷ کال (د کندهار شیر سرخ لویه جرګه) په هېواد کې د تمثیلوونکو لویو جرګو پیل وګڼو، د ۲۵۰ کلونو په اوږدو کې پر ملي مسایلو، د خبرو اترو لپاره لږ تر لږه دولس لویې جرګې جوړې شوې دي. په دې شمېر کې د کمونیستي نظام لویې جرګې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې تشریفاتي بڼه یې لرله او د وخت د حکومتونو د پالیسیو د تایید لپاره مخکې تر مخې دنده ورسپارل شوې وه، شاملې نه دي.

له پورتنیو خبرو څخه څرګندېږي، چې افغانستان په منځنیو دول په هرو نږدې ۲۰ کلونو کې یوه لویه جرګې لرلې ده. لویې جرګې په هېواد کې د دود یزو (تعاملي) حقوقو زېږندې دي او د قبیله یې دیموکراسۍ د نظام په سیوري کې، د افغان ملت د ارادې، سیاسي او حقوقي څرګندوی بلل کېږي.

کولای شو لویې جرګې د هغو د دندو له مخې پر دوو ډولونو ووېشو:

لومړی- هغه لویې جرګې چې د مرکزي حکومت د نشتوالي په شرایطو کې، د بهرني یرغل پر وړاندې، د ملي مقاومت د لارښوونې لپاره جوړې شوې دي.

دویم – هغه لویې جرګې چې د مرکزي حکومت په شتوالي کې، د ملي مسایلو په باب، د خبرو اترو لپاره جوړې شوې دي.

لومړی- ځینې لویې جرګې هغه وخت، چې هېواد د بهرني یرغل له خطر سره مخامخ او مرکزي حکومت موجود نه و او یا تر بهرني واک لاندې و، دملي مقاومت د لارښوونې لپاره جوړې شوې دي. دا لویې جرګې دا دي:

۱۷۴۷- د شیر سرخ مزار لویه جرګه: په دې جرګه کې له مغلي او صفوي واکمنۍ څخه، د افغانستان خپلواکۍ اعلان شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۸۴۱- د کابل لویه جرګه: چې د افغان او انګلیس د لومړۍ جګړې لارښوونه يې وکړه.

۱۸۷۸- د غزني لويه جرګه: چې د افغان او انګلیس د دويمې جګړې په بهير کې يې، د ملي مقاومت لارښوونه وکړه.

۱۹۸۰- د پېښور لويه جرګه: چې له يو واحد مرکز څخه يې، د شوروي پرضد، د افغانستان د خلکو د جهاد د سوق او اداري نيت لاره، خو د بهرنيانو د لاسوهنې له امله په دې کار کې بريالۍ نه شوه.

نوموړې جرګې د ملي حاکميت او سراسري حکومت د نشتوالي په شرايطو کې جوړې شوي دي. دې لويو جرګو د ملي مقاومت د تيت و پرکو ځواکونو په يووالي، پيوستون او د ملي تفاهم د لارو چارو په برابرولو کې ډېره مرسته وکړه.

پورتنۍ لويې جرګې پر داسې وخت جوړې شوي، چې په هېواد کې مرکزي حکومت موجود نه و او دين د افغانستان د ګڼ قوميزه ټولنې د وصلوونکي توکي په توګه، د جهاد لپاره وکاربده او د ملي روحيې د ځواکمنۍ، سولې او سياسي ثبات لپاره يې لاره اواره کړه.

دې سره سره دې لويو جرګو د يو واحد ملت په چوکاټ کې، د بېلابېلو قومونو په يو ځای کولو سره، د افغان ملت جوړونې تاريخي لاملونه برابر او د ملي دولت د جوړېدو لپاره يې لاره اواره کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم- لږ تر لږه اته لویې جرګې په داسې شرایطو کې جوړې شوي، چې هېواد کې مرکزي حکومت موجود و. پر دې وخت لویې جرګو د واکمنې ډلې او خلکو ترمنځ د اړیکو تامینوونکی رول ترسره کړی او واکمنې ډلې ته یې د ټولنیز ځواک په ورکړې سره، د هغو پرېکړې تضمین کړې دي.

نوموړې لویې جرګې په خپل وار سره د دندو له مخې په دوه ډوله دي:

یو هغه لویې جرګې، چې د افغانستان د بهرني سیاست د اصولو د ټاکنې او بل د موسسانو لویې جرګې، چې د هېواد اساسي قوانین یې وضع کړي دي.

الف- درې لویې جرګې، چې د افغانستان د بهرني سیاست د کرښو د تثبیت دنده یې لرله، په لاندې ډول دي:

۱۹۱۶م کال د کابل لویه جرګه (د حبیب الله سلطنت) او **۱۹۴۱**م کال د کابل لویه جرګه (د محمد ظاهرشاه سلطنت). دا دوه لویې جرګې د لومړۍ او دویمې نړیوالې جګړې په اړه، د افغانستان د دریځ د ټاکنې لپاره جوړې شوي دي.

دریمه لویه جرګه په کابل کې پر **۱۹۵۵**م کال (د ظاهرشاه وخت) جوړه شوه، په اجنډا کې یې د پښتونستان مساله، د افغانستان د دفاعي بنسټ پیاوړتیا او د ((سنټو)) د پکټ په باب، د دولت د دریځ څرګندول، شامل وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړې درې جرګې، چې موږ يې نومونه واخيستل، د بهرنيو مسايلو په باب، د افغانستان د دولتي واکمنۍ د واک د حق د حقوقي ستنو د ټينګښت او تثبيت تمثيلوونکې دي.

له هغو لاربنوونو څخه چې دې لويو جرګو، د افغانستان د بهرني سياست په باب، د وخت حکومتونو ته کړي، داسې څرګندېږي، چې لويې جرګې د هېواد د بهرني سياست د ټاکنې، تر ټولو لوړې مرجعې دي.

سربېره پر دې لويې جرګې د افغانستان د ناپېيلي سياست د ټاکنې لوړ مقام او هم نوښتګرې ګڼل کېږي. د افغانستان د ټولو حکومتونو له خوا، چې له خپلواکۍ څخه د شوروي تر يرغل پورې (۷۰) کاله يې د چارو واګې په لاس کې اخيستې، د لويې جرګې له خوا، په دوديز ډول، د ټاکل شوې ناپېيلې تګلارې، درناوی کېده.

ب- د موسسانو لويې جرګې، چې د اساسي قوانينو د تدوين او بدلون (تعديل) لپاره جوړې شوې دي، په لاندې ډول دي:

_ ۱۹۲۸م کال د پغمان لويه جرګه (د اعليحضرت امان الله خان وخت).
_ ۱۹۳۱م کال د کابل لويه جرګه (د نادرشاه وخت).
_ ۱۹۶۴م کال د کابل لويه جرګه (د محمد ظاهرشاه وخت).
_ ۱۹۷۸م کال لويه جرګه (د سردار محمد داود خان وخت).

هغه قوانين چې د پورتنيو لويو جرګو په وسيله تصويب شول، د افغانستان د دولت حقوقي بنسټونه يې ټينګ کړل.

د ۱۹۲۳م کال جرګه پر داسې وخت جوړه شوه، چې د افغانستان د خپلواکۍ تر ګټلو يوازې څلور کاله تېرېدل او شاه امان الله د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشروطه غوښتونکو د کړی، چې د محمود طرزي له خوا یې لارښوونه کېدله، د اصلاح غوښتونکو تلقیناتو تر سخت اغېز لاندې و.

خپلواک افغانستان باید د ملي ژوند د اصولي تنظیم او هم په نړیواله کچه د پېژندنې لپاره په خپلو پولو (حاکمیت) کې د حقوقو دولت ETAT DE DROIT ستنې ټینګې کړې وای. دا کار د ۱۹۲۳م کال د اساسي نظامنامې په واسطه ترسره شو. دې نظامنامې د لومړي ځل لپاره، په هېواد کې د پارلماني نظام د بنسټ ډبره کېښوده. د اساسي نظامنامې په واسطه، د دولت د شورا په نوم د جرګې (مجلس) وړاندوینه وشوه، چې په هغې کې د حکومت او خلکو استازي راټول شوي وو. شورا غالباً د مشورې واک درلود، خو کله کله یې د نظامنامو په اوډنې (تدوین) هم لاس پورې کاوه، د دولت شورا په واسطه نږدې دولس نظامنامې وضع شوې.

که څه هم د دولت شورا د یو مډرن (عصري) پارلمان په شان حکومت ته د باور رایې د ورکړې او د اجرائیوي ځواک د کنټرول، دود واکونه نه لرل، خو له کومه ځایه چې دا د ملي ژوند د تنظیم لپاره، د لومړنیو مډرنو نظامنامو اصلي مرجع ګڼل کېږي، کولای شو هغه د پارلماني او شاهي نظام د بنسټ لومړۍ ډبره وبولو.

حکومت له هغو وزیرانو څخه جوړ شوی و، چې نېغ په نېغه د پاچا له خوا ټاکل کېدل او پاچا ته یې مسوولیت درلود، نه د دولت شورا ته، چې په خپله د اجرایي او مقننه ځواک ترکیب و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاه امان الله د وخت اساسي نظامنامې په حقیقت کې په یوه ناوړه ټولنیز چاپېریال کې د مشروطیت، دیموکراسۍ او د قانون حکومت، د ځوانو پلویانو د ټینګو تګلارو ښکارندوی بلل کېږي، چې په ملي کچه یې د بنسټیزو سمونونو رامنځته کول، د یو ځواکمن او اغېزمن مرکزي دولت د جوړېدو غوښتنه کوله. هغه ارتجاعي بدلونونه، چې ۱۹۲۳م کال د اساسي نظامنامې په متن کې د ۱۹۲۸م کال د پغمان د لویې جرګې له خوا رامنځته شول، په ځرګند ډول په ډاګه کړه، چې د اساسي نظامنامې روحیې، د خلکو له روحیې سره سمون نه درلود.

پر ۱۹۲۹م کال د سقاو زوی حبیب الله اړو دوړ، دا ټکی نور هم زبات کړ، چې د مشروطیت او د قانون حکومت اصول لا دومره ټینګ شوي نه وو، چې د دولتي نظام د ستنو د ګډوډۍ او ړنګېدنې مخه ونیسي.

د ۱۹۳۱م کال (د نادر شاه وخت) لویې جرګې، نوی اساسي قانون رامنځته کړ، دا اساسي قانون د شاه امان الله د وخت د اساسي نظامنانو په پرتله پرمختللی و او د ټولو هغو موسسو جوړښت، چې په نوي دولت کې یې باید یو اساسي قانون یادونه وکړي او د واک پولې یې وټاکي، په دې قانون کې یې وړاندوینه شوې وه، د دې اساسي قانون په رامنځته کېدو سره په حقیقت کې افغانستان د اماني پېر له ټاکلي سلطنت څخه، مشروطه سلطنت ته ولېږدېده.

له دې اساسي قانون سره سم د درې ګوني دولتي ځواک ترمنځ پولې وټاکل شوې. د قانون جوړولو جرګه (مجلس) له حکومت څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېله او د دوو خونو لرونکې شوه. پارلمان د قانون جوړولو دنده پر غاړه واخیسته او کولای یې شول په ځینو برخو کې د حکومت څارنه وکړي. پارلمان حق لاره هغه نړیوال تړونونه، چې د حکومت له خوا لاسلیک شوي وو، تصویب او یا رد کړي.

حکومت د شاه له خوا ټاکل کېده او باید له پارلمان څخه یې د باور رایې اخیستلای. حکومت د کورني او بهرنی سیاست لارښوونه کوله او له بهرنیو هېوادو سره یې تړون لاسلیک کولای شو.

شاه د لوړ حاکم په توګه د دولتي جوړښت په سر کې په یو ډول د عامه موسساتو د کړنو څارنه کوله. سکه د شاه په نوم جوړېدله او خطبه د شاه په نوم لوستل کېده. ده د لویې جرګې او پارلمان د پرانیستو واک درلود او عادي قوانین یې توشیح کول.

د ۱۹۳۱م کال په اساسي قانون کې یو څپرکی د خلکو حقوقو او دندو ته ځانګړی شوی و.

د ۱۹۶۴م کال (د ظاهر شاه د سلطنت وخت) لویې جرګې بل اساسي قانون تصویب کړ. دا اساسي قانون د منځپانګې (محتوا) له مخې بډای او د قانون جوړولو د جوړښت له پلوه تر ټولو دقیق او اساسي قانون دی، چې افغانستان ورڅخه تر خپلې خپلواکۍ وروسته برخمن شوی دی.

دغه اساسي قانون له حکمونو سره سم، په دقیقه او څرګنده توګه، له حکومت څخه د سلطنت په تفکیک سره په انګلو-ساکسون ډول د پارلماني نظام وړاندوینه وشوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پارلمان له دوو خونو سره پاتې شو. د پارلمان د قانون جوړولو ساحې زياتې څرګندې شوې او د پارلمان له خوا د حکومت د څارنې چارې ډېرې مشخصې شوې. پارلمان په داسې حال کې، چې حکومت ته يې د باور رايه ورکوله، له حکومت څخه د باور د بېرته اخيستو واک پيدا کړ. پارلمان کولای شول په ځينو برخو کې له حکومت څخه پوښتنې وکړي.

د حکومت او سلطنت توپير وشو او له سلطنتي کورنۍ څخه په حکومت کې د ګډون حق واخيستل شو. د لومړي ځل لپاره د اساسي قانون په واسطه د سلطنتي کورنۍ غړي تعريف (وپېژندل) شول.

صدراعظم د شاه له خوا ټاکل کېده. نومړي د کابينې وزيران ټاکل او وروسته يې له پارلمان څخه د باور رايې غوښتنه کوله. صدراعظم په حقيقت کې د سلطنت او نورو عامه اورګانونو ترمنځ د وصل کړۍ ګڼل کېدله. نومړي د وزيرانو جرګې رياست پر غاړه درلود.

شاه له هغو اجرايي واکونو څخه، چې په پخواني اساسي قانون کې يې ورڅخه ګټه اخيستله، بې برخې شو. سلطنت زياتره تشريفاتي بڼه غوره کړه. دشاه واک هغه څه ته را لنډ شو، چې معمولاً په پارلماني نظامونو کې د دولت په رياست پورې اړه نيسي. (د قوانينو توشيح، د اضطراري حالت اعلان، د لويې جرګې او پارلمان پرانيستل او نور...).

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې اساسي قانون کې د لوړې قضايي مرجع په توګه، د سترې محکمې جوړېدل منځته راغلل. قاضي القضات د شاه له خوا ټاکل کېده. د دې اساسي قانون بل نوښت، د اساسي قانون په متن کې د لويې جرګې د جوړښت داخلول و، د لويې جرګې جوړښت، د ولايتونو او جرګو د رئيسانو، د شورا د غړو او د شاه له خوا د انتصابي اشخاصو په ګډون جوړ شو.

لويه جرګه، خپل منل شوي قانوني جوړښت سره سم هېڅکله جوړه نه شوه. د ۱۹۲۴م کال اساسي قانون د يوې پوځي کودتا په ځرګندېدو سره لغوه شو. افغانستان په خپل تاريخ کې د لومړي ځل لپاره د جمهوري نظام تر سيوري لاندې راغی. د دې نظام ارکان د هغه اساسي قانون په واسطه تنظيم شول، چې د ۱۹۷۸م کال د لويې جرګې له خوا تصويب شوی و.

د لومړي ځل لپاره د پارلمان د دوو خونو دوديز سيستم پر يو اتاقه سيستم واوښت. دا لومړی ځل و، چې په دولتي جوړښت کې د صدارت مقام له منځه لاړ او د دولت د رياست او د حکومت د رياست دندې سره يوځای شوې.

جمهور رئيس د لويې جرګې له خوا ټاکل کېده، نوموړی د ملي انقلاب د ګوند د مشر په توګه د دولت، حکومت او ملي شورا د لارښوونې واګې په لاس کې لرلې. د واکمنو طرحه دا ډول وه، چې د ټاکنو په صورت کې بايد د ملي انقلاب ګوند د يوازيني رسمي او پېژندل شوي ګوند په توګه، د يو اتاقه پارلمان زياتې څوکۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونيسي او هغه حکومت ته د باور رابېي ورکړي، چې ستره برخه يې په خپله له همدې رسمي ګوند څخه جوړه شوې وي.

د ۱۹۷۸م کال اساسي قانون په حقيقت کې د جمهوريت لاربنود يانې سردارمحمد داود تـه د ټـول دولتـي واک د راټوکېدو تمثيلـوونکی و. سـردارمحمد داود پـه خپـل لاس د ټـول واک د اخيستلو له لارې د کمونيستانو پر وړاندې، چې د مېړيانو په شان يې د دولت پـه اورګـانونو کې لارې کړې وې، خپل ځان جګړې تـه تيار اوه.

❋❋❋

لکه څنګه چې يادونه وشوه، لويـو جرګـو د وروستيو ۲۵۰ کلونو په اوږدو کې د دولت د حقوقي ارکانو په تنظيم کې له ډېرو لومړنيو اساسي قوانينو څخه نيولې بيا د بشپړو اساسي قوانينو تر تدوين پورې او په ځينو برخو کې د دې قوانينو د وضع کولو لـه لارې ستر رول لوبولی دی.

د شـاه امـان الله لـه اساسي نظامنـامې پرتـه، نـورو ټولـو اساسي قوانينو د عبارت په بدلون سره واکمني په ملت پورې تړلې ګڼلې.

د ۱۹۶۴م او ۱۹۷۸م کلونو اساسي قوانينو پـه خپلـو متنونـو کـې لويې جرګې د ملي او دولتـي واکمنـۍ تـر ټولـو لـوړې ممثلې ګڼلې دي. ټولو اساسي قوانينو د دولت د سياسي نظام بڼه يا شاهي او يا جمهوري ټاکلې ده او ځينو يې د واک د لېږد لاره تثبيت کړې ده. ګردو اساسي قوانينو د مرکز او ولايتونو ترمنځ د واک په وېش کې مرکزي سيستم غوره بللی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د دوه نيمو پېړيو په بهير کې د لويو جرګو تر جوړښت وروسته، لومړی ملي دولت رامنځته او وروسته دې دولت پورې تړلي رژيمونه له ټاکلي (محدود) سلطنت څخه مشروطه او پارلماني او په پای کې د جمهوريت نظامونو ته پورته شول.

دې پورته لويو جرګو د تاريخ په اوږدو کې د برحالو حکومتونو د واک په شرايطو کې، د سولې او جګړې، کورني او بهرني سياست په برخو کې د واکمنو پرېکړو ته مشروعيت ورکړی دی.

پر کوم وخت، چې په هېواد کې مرکزي حکومت موجود و، د افغاني ټولنې د حقوقي نظام په طرح کې د لويې جرګې رول د هغه باور په معيار پورې تړلی و، چې د واکمنو ډلو له خوا د لويو جرګو پرېکړو ته ورکړ شوی دی. دا باور د وخت او ځای او د واکمنو د سياسي مزاج تر اغېزو لاندې يو شان نه و، خو په هرحال! واکمنو ډلو له دې کبله، چې خپلو پرېکړو ته اجرايي بڼه ورکړي، ناچار وو، په پراخه معيار د لويو جرګو پرېکړو ته، چې په هغو کې د خلکو رايې او زيات نظرونه منعکس شوي وو، درناوی وکړي. له دې پرته واکمن د دولت د هيلو او غوښتنو په برخه کې، د خلکو له خوا له ستونزو سره مخامخېدل او د لويې جرګې له جوړېدو څخه، د مقاماتو لرلې هيله نه پوره کېدله.

سره له دې چې لويو جرګو په هېواد کې د حقوقو د دولت په جوړېدو کې بنسټيز رول لرلی دی، خو کله داسې هم پېښ شوي، چې د واکمنو ډلو اجراات، د لويې جرګو له خوا د تصويب شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اساسي قانون د ځرګندو کرښو او یا د لویو جرګو د لاربښوونو خلاف وي. په ځانګړې ډول د اساسي قوانینو هغه برخې، چې د خلکو حقوقو او ازادیو تنظیم ته ځانګړې شوې وې، یوازې د تیوري او روښنفکرۍ د هیلې تر بریده پاتې شوې او د اساسي قانون له متن څخه یې د ټولنې عملي ژوند انه ته لاره پیدا نه کړه.

سربېره پر دې د لویو جرګو له خوا تصویب شوي اساسي قوانین، د واک د سوله ییزې او قانوني لېږدونې په برخه کې، پر **۱۹۲۹**م کال (د سقاو د اړ دوړ)، پر **۱۹۷۳**م کال (د سردار داود کودتا) او پر **۱۹۷۸**م کال (د کمونیستي کودتا) په واسطه ناکام شول.

خو دې سره سره په افغاني ټولنه کې د ملي مسالو د حل لپاره، د یو عمومي او سراسري ارمان په توګه، د لویې جرګې د جوړولو دود اوس هم خپله ځواکمني لري. کمونیست رژیم، د ملي هویت له دښمنۍ سره سره دوه ځله پر **۱۹۸۵**م او **۱۹۸۷**م کال په مسخه شوي ډول لویې جرګې جوړې کړې او اوس تر شلکلنې جګړې وروسته اسلامي ډلې، چې له ملي دودونو سره پر جګړو اخته وې، د هېواد د اوسني کړکېچ د حل، د حقوقو د دولت او د قانون د واکمنۍ د ټینګښت لپاره تر هر چا زیات د لویې جرګې د جوړېدو خبرې کوي.

هـ- سیمه پالنه او ملتپالنه:

په **۱۹**مه پېړۍ کې د فرانسه یي مورخ او ټولنپوه ((ارنست رنان)) په اند، په یوه بشري ټولنه کې د یو ملت زېږېدنه د هغه ((د واحد ټولنیز وجدان)) او ((ګډ ملي روح)) له یو ځای کېدو څخه رامنځته کېږي. دا ګډ روح، چې کله په یوه واحد ټولنیز تن کې راټول شي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ په لوړو ژورو کې د خپلې شتمنۍ لپاره، د ملت د دفاع د هڅو سرچینه ګرځي او د ملت د ژوند دوام له تېر څخه نن او له اوسمهاله راتلونکي ته تضمینوي.

د افغانستان د تاریخ لوستنه دا پوره په ډاګه کوي، چې نه بهرني لامل (پردی یرغل) او نه کورنیو عواملو (د ژبې، قوم او مذهب بېلوالي) د افغان ملت واحد تن ټوټې کړی دی.

افغانستان ته له شوروي یرغل څخه راپیدا شوې جګړه او کړکیچ په هېواد کې د بنسټیزو سیاسي اختلافونو د څرګندېدو سبب شول. ددې اختلافونو په لړ کې له یو ډول انترناسیونالیزم نه د دفاع لپاره، د جګړه مارو ډلو ترمنځ، پټ او ښکاره رقابتونه موجود وو، ددې جنجال په یوه خوا کې مارکسست انترناسیونالیزم، چې د هېواد پالنې او ملتپالنې له ((بند)) څخه یې د ازادو انسانانو دیوې نړۍ د جوړېدو ادعا کوله، ولاړ و او بل پلو یې اسلامي انترناسیونالیزم ولاړ و، چې د وطن د مینې له وسوسې څخه د باندې یې له اسلامي امت نه د فاضلې مدینې د جوړولو ادعا کوله.

دې انترناسیونالیزم که مادي سرچینه لرله او که روحاني، په افغانستان کې د زیاتو سیاسي ډلو پام، بهرنیو هېوادونو ته واړاوه، نه د واکمنۍ د چلونکي په توګه افغان ملت ته.

بهرنیو هېوادو ته د جنګي ډلو د لېوالتیا لامل څرګند دی: له یرغلګرو سره د تودې جګړې او خپل منځي جګړو په شرایطو کې، کېدی شي له بهر څخه د جګړې د خړوبېدو پوره سرچینې ترلاسه شي، نه له داخل څخه. ملت ته دواک د همېشني څواک په توګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازې د سولې او روغې او د هغو دیموکراتیکو معیارونو په شرایطو کې، د ټاکنو له لارې پاملرنه کېدی شي.

د سیاسي ډلو بهرني لېوالتیا په داسې حال کې، چې افغان ملت یې د خپلې ارادې د ځرګندولو، له سیاسي وسایلو څخه ځه نا ځه بې برخې کړ او د ټولنیز پیوستون مزي یې یو ځه سست کړل. بهرنیو هېوادو ته یې په افغانستان کې د اوضاع د ځارنې او لاسوهنې پوره وسایل په واک کې ورکړل؛ افغانستان د پردیو او دښمنو هېوادونو د متضادو ګټو د ټکر پر سیمه بدل شو. په داسې حال کې، چې کمونیست انترناسیونالیزم وروسته ماتې وخوړه، اسلامي انترناسیونالیزم هم له خپلې مذهبي او انقلابي ولولې نه په مالامال څېرې په زبات ونه رسېد: د سیمې اسلامي هېوادو د افغانستان خاوره د خپلو حسابونو د پاکولو لپاره ښه مناسبه وسیله وګڼله او په ډېرې چټکۍ سره ((د انترناسیونالیستو تنظیمونو)) په واسطه، د خپلو ((ملي ګټو)) ((د دفاع لپاره)) په افغانستان کې یو د بل پر ضد اخته شول.

دا خبره هم باید له پامه ونه غورځول شي، لکه ځنګه چې تنظیمونو دعوه لرله، هغو مره انترناسیونالیست نه وو. د هغو زیاتره د قوم او قبیلې په منځ کې جوړ شوي وو، نه د ملي او نړیوال محور په چوکاټ کې. له انترناسیونالیزم څخه دفاع، تنظیمونو ته د هغوی د تنظیمي یانې قومي مواضعو د ټینګښت لپاره، د بهرنیو او نړیوالو مرستو د لاسته راوړلو وسیله وه. د وطن نومونه (اصطلاح) په ولسي فرهنګ کې د سیمې او ځای په مانا کارېدلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، له وطن څخه دفاع له سیمې څخه د دفاع مانا ورکوي، له همدې کبله پر افغانستان باندې د شوروي یرغل په بهیر کې، په داسې حال کې، چې ملي اردو له ملي اشخاصو څخه تصفیه شوه او څه چې پاتې شول هغه د ښکېلاک په خدمت کې کښېوتل، د هرې سیمې خلکو له هماغه سیمه ییز وطن څخه دفاع وکړه.

د سیمې په کچه، د سیمه ییزو قوماندانانو څرګندېدل، د دفاع د حیاتي موضوع د پولو د څرګندوني او ارزوني نښه ده. په افغانستان کې کورني لاملونه په لږ اغېز او بهرني لاملونه په ډېر اغېز، د داسې یو ملي مشر د راټوکېدو پروړاندې، چې وکړای شي د ټولو په ژبه وګړېږي او د ټولو باور خپل کړي، خنډ وګرځېدل.

په هر حال ! سیمه پالنې ته د تنظیمونو له پاملرنې څخه زموږ منظور دادی، دا ټکی څرګند کړو، چې د تنظیمونو له خوا هغو خلکو ته، چې تراوسه لا د یو واحد ملت په بڼه کې پاخه شوي نه دي، د اسلامي انترناسیونالیزم د شعارونو ورکول، په هماغه اندازه سرسري او نندارېز ښکاره کېدل، لکه د افغاني کمونیستانو (د نړۍ پرولتاریا سره یو موټی شئ) شعار.

خو بیاهم په افغانستان کې سیمه ییز استوګنځي ته لېوالتیا او نږدې کېدنه څه د مبالغې خبره نه ده. خپل اصلي استوګنځي سره مینه او لېوالتیا یوه طبیعي غریزه ده، چې په یوې لویې دایرې یانې ملت پورې د وګړیو پیوستون، له منځه نه وړي. سیمه ییزه لېوالتیا ان د اروپا د زړو ملتو ترمنځ هم په ډاګه کېږي: کله چې د مارسي (په فرانسه کې د ولایت نوم) د فوټبال ټیم د ګرونوبل (د فرانسې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولايت نوم) پر ټيم برى وموند ، ټول ډګر، د مارسي د خلکو د سندرو او ولولو په اثر، په لړزه و، دا خبره له سيمه ييزو عواطفو او ولولو پرته بل کوم تعبير لرلای شي؟

په افغانستان کې که سيمه ييزه لېوالتيا تر اروپايي هېوادونو ښخه لږه نه وي، زياته هم نه ده. هغه څه چې دا لېوالتيا ډېره څرګندوي، د جګړې شرايط دي. تر جګړې دمخه، سيمې له خلکو سره په ننني ډول جاذبه نه لرله. په باوري توګه د جګړې له پای ته رسېدو سره به د پوهېدنې ښه زمينه برابره کړي، د ملي ارمانونو د عملي کولو لپاره د پيوستون او يووالي په لار کې به د ټولو ولولې يوځای کړي او د سيمې جاذبه به راکمه شي.

څو عوامل دي، چې د افغانستان د خلکو د ټولنيز رغښت په ټينګښت او د ملت تر بنې پورې يې په دې جوړښت کې مرسته کړې: دين، د قومونو ترمنځ د خپلوۍ اړيکي، ګډ دود و دستور او ګډ تاريخي وياړونه له دې جملې عواملو ښخه دي. د تاريخ په بهير کې د افغان ملت له جوړونکو توکو سره بايد سلطنتي نظامونه هم زيات شي. د سلطنت موسسه په حقيقت کې د ټولو پورتنيو لاملونو وصلوونکی اولاربښوونکی عنصر ګڼل کېږي. د شاه واک د الهي واکمنۍ تمثيل ګڼل کېده. شاه او کورنۍ يې د بېلابېلو قومونو له غړو سره د خپلوۍ (مزاوجت) له کبله خپل ځان د قومي يووالي محور ګرځاوه. دی د ګډو دودونو (له هغې جملې نه د لويو جرګو) ساتونکی و، د بهرني ځواک پر وړاندې د سولې او جګړې عملي نوښت د ده په لاس کې و، د خلکو د کينې او سوله ييزې ولولې يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوه واحد چينل ته برابرولې او کله يې د هغو وياړونو، چې د ملت په وينو لاسته راغلي وو، ساتنه کوله. (د شاه شجاع يانو حساب له دې قاعدې نه مستثنی دی).

په دې کې شک نه شته، چې د افغانستان ځينو واکمنو له ټولنيزې او سياسي زمينې څخه د استبدادي او ارستوکراتيک واک د راټولېدو لپاره ډېره زياته ګټه واخيسته او د خلکو د روښانولو په لاره او ملت ته د پوهې او شخصيت په ورکړه کې يې سست ګامونه پورته کړل، خو دلته زموږ د خبرو موخه د سياسي ثبات د ټينګښت په برخه کې د شاه د رول څرګندول دي، چې خپله د ټولنيز پيوستون زمينه برابروي.

افغانستان د ملوک الطوايفي نظام لرونکي هېواد په توګه، تر هغه وروسته د ټولنيز او سياسي ثبات له نشتوالي سره مخامخ شو، د سلطنت موسسه چې له ځمکوالي (فيوډالي) رژيمونو سره سمون خوري. په داسې شرايطو کې يوې خوا ته کړ، چې د جمهوريت په چوکاټ کې لا د ډيموکراسۍ موازينو منلو ته تيار شوي نه و.

خو دې ټکي ته مو بايد پام وي، چې که چېرې په راتلونکي افغانستان کې شاه (نه سلطنت) ته سياسي رول ومنو، هغه رول به له ګډوډۍ څخه د امن، سولې، ازادۍ، ډيموکراسۍ او ملي واکمنۍ پر لورې د يو پُل د جوړولو تر بريده وي.

که له مطلب څخه لرې لاړ نه شو، په افغانستان کې د ډېرو زياتو ناخبره او غرضي بهرنيو ژورناليستانو او ډپلوماتانو د نظر خلاف،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لرغوني تاريخ لرونکي يو ملت پخوانی جوړښت شته. هغه څه چې د يو ملت په توګه، د خلکو پېژندنه ناممکنوي، په مذهبي او قومي جګړه کې يو بل سره د اختـه وسلوالو ډلو شـتوالی دی، څکه نو د افغانستان خلک د هويت د تثبيت لپاره دوه لارې په مخکې لري:

ـ يو د جګړه مارو ډلو تر بېوسلې کولو وروسته مستقيمې، سري، عمومي او ازادې ټاکنې دي، د دې ټاکنو له لارې به مشر او ملي حکومت ټاکل کېږي او خلک به د کينه ګرو ډلو له حساب څخه خپل حساب بېلوي. په دې ټاکنو کې به په باوري توګه هغه شخصيتونه او ډلې ګټونکي وي، د هغه ملت ارمان، چې بې اتفاقي پرې تپل شوې وه، منعکس کړي.

په دې ترڅ کې به افغاني ناسيوناليزم ((ګډ ملي روح))، د بيا را ژوندي کولو او د انترناسيوناليزم له سيستم څخه، د ازاد ملي حکومت د ټينګښت لپاره، د لوی ازمېښت له خطر سره مخامخ وي.

د وسلې لېږد او د جګړې حالت څخه ټاکنو ته مخه کول، چې زموږ په هېواد کې عامو خلکو ته يوه نا اشنا پديده ده، عملاً څه نا څه د څو کلونو لپاره ناممکن کړي دي. له نېکه مرغه زموږ ټولنه د ډيموکراتيکو او ځرګندو دوديزو بنسټونو له نشتوالي سره، چې په اضطراري شرايطو کې ملي اراده څرګنده کړي، مخامخ نه ده:

ـ لويه جرګه چې تاريخ يې د نوي افغانستان له راټوکېدو سره غوټه شوی، په هېواد کې د ملي واکمنۍ د ستونزې د حل لپاره منطقي ځواب دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لويې جرګې د هېواد د تاريخ پـه اوږدو کـې، د قومونـو د يـو ځـای کوونکي لوبښي او د يوه واحد ملت پـه چوکـاټ کـې د ژونـد لپـاره د خلکو د ډول ډول ارادو ځرګندويې دي. نن ورځ د افغانسـتان خلـک تر بل هر وخته، د لويې جرګې راټولوونکي رول ته اړتيا لري. بايـد د افغاني ديموکراسی، تمثيلوونکې دې اصلي موسسې سره لاس يـو شي او هغـه د اخواني انترناسيوناليزم لـه جفا څخـه وژغـورل شي. افغـان ملت د خپـل لاسـه تللي ځـواک، د بيـا ترلاسـه کولـو لپـاره، دوديزو ډيموکراتيکو پديدو ته چې لويه جرګه له هغې جملې څخـه ده، زياته اړتيا لري. دې پديدو ته په پـاملرنې سره، د ا پديـدې هغـه ملت تـه، چـې پـه سوسيولوژيکه مانـا همـدا اوس ژونـدی دی، پـه سوله کې د ژوند ځواک او مشروعيت وربښي.

د افغانسـتان د خلکـو هوښـياری او ځـواکمن ملـي احسـاس، پـه پای کې، Olivier Roy (فرانسـه يي افغانسـتان پېژندونکی)، پـه افغانستان کې د ملت د شتوالي په باب، د ترديد له حالت څخه بهـر کـړ. دی د ((ډپلوماتيـک لومونـد)) مياشـتنی خپرونـې پـه **۴۷۲** مـه ګڼه کې د افغانانو د ژوندي ملي احسـاس شـتوالي تـه داسې اشـاره کوي: ((يو له هغو ټکو څخه، چې په افغانسـتان کې شـخړه لـه نورو نژادي شخړو څخه، چې په نړۍ کې د کمـونيزم تـر ړنګېدو وروسـته راپيدا شوي، بېلوي، دا دی، چې په افغانسـتان کې يـو ګونـد هـم د قومي ناسيوناليزم مـدعي نـه دی، د کـورنۍ خپلواکۍ غوښـتنه نـه کوي او د خپلواکۍ او يا بهرنيو هېوادو پورې د خپل تړښت خبرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه کوي)). د يوه بهرني له خولې، نو تر دې زيات غوځ او پراخ بل اعتراف ته اړتيا نه شته.

و - **د سلطنت موسسه:** پر مذهب، واکمن قوم او ځمکوالۍ (فيوډاليزم) ډډه لګوي.

يو - **مذهب:** د افغانستان پخوانيو اساسي قوانينو څرګندوله، چې شاه بايد مسلمان او حنفي مذهبي وي. په افغانستان کې اولي الامر د اسلامي شريعت د ساتنې او پالنې مسووليت پر غاړه درلود. تاج په مذهبي مراسمو سره د شاه پر سر ايښودل کېده. خطبه د ده په نوم ويل کېدله او سکه د ده په نوم جوړېدله. شاه ته بيعت کول، له شرعي پلوه، په يو ډول، د ده واک ته د مشروعيت ورکولو مانا ورکوله.

دوه- واکمن قوم او د هغه پر جوړښت باندې واکمن تعاملات: واکمنان (معمولاً شاه) به تل د افغاني ټولنې په جوړښت کې اکثريت او واکمن قوم ته منسوب و او همدې قوم له شخړې پرته، د واک تمثيل کړی دی، دا واکمن او اکثريت قوم پښتانه وو، چې د افغانستان د ۱۸مې پېړۍ حماسي او سياسي تاريخ يې جوړ کړ او د افغانستان د معاصر دولت بنسټ يې کېښود. دوی د ۱۹مې او ۲۰مې پېړۍ په اوږدو کې د خپلواکۍ او ځمکنۍ بشپړتيا د ساتلو لپاره د هېواد د نورو قومونو د مبارزې لارښوونه وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان پخوانیو شاهانو د دې لپاره، چې د هېواد ګڼ قومیزه ټولنې ته سمون او یورنګي ورکړي، (د نورو قومونو ؛ اغېزمنو قومونو او قبایلو ته منسوبو بېلابېلو ښځو سره یې په منکوحه او صیغه یي ډول ودونه کول او په دې ډول د لویو کورنیو د جوړښت په منځ کې پاتې کېدل، کله هم د شاه تر مړینې وروسته د سلطنت د واک د ترلاسه کولو لپاره د وراثت د مدعیانو ترمنځ لویې جګړې کېدلې او د ملي یووالي، قومي انډول او سیاسي ثبات د تامینوونکې وسیلې په توګه یې، د سلطنت رول یو څه کمره. اکثریت او واکمن قوم د ځینو ګټورو ټولنیزو تعاملاتو په لرلو سره، په هېواد کې له نورو قومونو او قبایلو څخه بېلېده، دا تعاملات د قبیله یي ژوند چوکاټونه ګڼل کېږي، له جرګې، مرکې، ننواتې او تیږې څخه عبارت دي.

۱- جرګه: د سیمه ییزو او ملي مسایلو د حل د وسیلې په توګه د افغاني دیموکراسۍ تر ټولو اصیله پدیده ده. که چېرې جرګه په یوه محدوده جغرافیایي سیمه کې د یوې قومي (قبیله یي) ستونزې د حل لپاره جوړه شي. قومي یا قبیله یي جرګه بلل کېږي او په هغې کې د یوې سیمې، سیمه ییز استازي ګډون کوي. په داسې حال کې که جرګه د یو ملي او د ټولو د علاقې وړ موضوع په باب، د پرېکړې لپاره جوړېږي ((لویه جرګه)) ګڼل کېږي.

د قومي جرګې جوړېدل هغه وخت رامنځته کېږي، چې د دوو لوریو، اشخاصو یا ډلو ترمنځ د یوې ستونزې حل په پام کې وي. جرګه په افغاني دود او عنعنه کې لوړ ټولنیز مقام لري. د جرګې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرېکړه او حکم د قانون حیثیت لري، د جرګې له حکم غاړه غړونکي له (عامه) اخلاقي غندنو او سزا سره مخامخېږي.

جرګه د شخړې له دواړو غاړو څخه لازم واک اخلي او د خپل حکم د عملي کولو د تضمين په توګه، د دواړو لوريو په لګښت، يوه اندازه پيسې او وسلې (او يا يو له هغو څخه) د ((ميچلګه)) په نوم ټاکي. ميچلګه له هغه لوري څخه، چې د جرګې له حکم څخه سرغړونه کوي، اخيستل کېږي او جرګه له هغو سره د ټولنيزو اړيکو په شلون، خپله پرېکړه صادروي، يانې سرغړونکي لوري په يو ډول يو ازې کوي.

په جرګه کې د ګډون سن ټاکلی نه دی، په جرګه کې زاړه او ځوانان، دواړه ګډون کوي. خو د زړو خبرې ډېرې درنې وي. جرګه د خپلو غړو له منځه هغه شخص، چې د نورو په انډول د زيات عمر، تجربې او پوهې لرونکی وي، د جرګې د رئيس په توګه ټاکي. د جرګې غړي غالباً د متلونو او رواياتو په ويلو سره، نور قانع کوي او خپله خبره په زبات رسوي. په جرګه کې پرېکړه غالباً د اکثريت رايو له مخې ترسره کېږي. خو پر ځينو وختونو، چې تر خبرو اترو لاندې موضوع د ځانګړې اهميت لرونکې وي، د رايو په اتفاق پرېکړه کېږي.

په جزايي او حقوقي چارو کې، د جرګې د جوړېدو لګښت، د ګټندويو غاړو له خوا ورکول کېږي.[1]

[1] رښتين، صديق الله، پښتني دودونه، سباوون مجله، د امريکا چاپ، ۱۹۹۴ کال اکتوبر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- مرکه: ورې جرګې ته وايي، چې له درېو يا څلورو تنو جوړېږي او ورې چارې لکه (د واده غوښتنه) ترسره کوي. د مرکې غړي (مرکچيان) غالباً له پوهو او ځيرمنو اشخاصو څخه ټاکل کېږي.

۳- ننواتې: د يو چا کور ته د معذرت غوښتنې يا ګناه ښښنې لپاره تګ ته، ننواتې وايي. ننواتې د لويو ګناهونو (جنايت او سپکاوي) د ښښلو وسيله ګڼل کېږي. پښتانه د ننواتې د درناوي په خاطر، ان د وژنې له ګناه څخه تېرېږي.

د ننواتې په ډله کې سپين ږيري، روحانيون، مشران او ښځې ګډون کوي. د ننواتې په ډله کې د ښځو ګډون د هغو د لوړ ټولنيز مقام د تثبيت ممثل او د ټولنيزو کړکېچونو په کمښت کې د هغو د ونډې ځرګندوی دی.

د ننواتې له دود سره سم پر هر چا، چې د ملامتۍ پړه پرته وي غالباً له پسه سره د مقابل لوري کور ته ورځي او پسه همالته حلالوي، د قرآن مجيد د وړلو دود هم شته.

۴- تيره ايښودل: تيره ايښودل هغه وخت منځته راځي، چې د دوو کورنيو او قومونو ترمنځ جګړه يا اخ و ډب پېښ شي. هغه وخت د دواړو خواوو د غوښتنې له مخې او يا د ولسي جرګې په نوښت، د تيږې ايښودلو له لارې، د سولې او سلامتۍ موضوع منځته راځي. د تيږې ايښودل د سولې او روغې د بنسټ ډبرې د ايښودلو، د اور بند او ډزبندۍ د اعلان مانا ورکوي. تيره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قومي مشرانو، سپين ږيرو او ملايانو له خوا، چې د سولې د ډلې دنده لري، اېښودل کېږي. د تيرې د اېښودلو پر وخت يوه ناغه هم ټاکل کېږي. هغه لوری، چې د تيرې له لوز نه سرغړونه وکړي، د ((ناغې)) په ورکړه مکلفېږي.

جرگه، مرکه، ننواتې، تيره، سوله او روغه په داسې ټولنه کې، چې د موضوعه قوانينو ميکانيزم يې تراوسه د ټولنيزو مناسباتو د اوډنې لپاره ثابت او ډاډمن ځای پيدا کړی نه دی، د ټولنيزو شخړو د کمونې او په پای کې د له منځه وړنې، گټور دودونه او چوکاټونه دي.

ياد شويو چوکاټونو په داسې حال کې، چې د حقوقو د دولت ستنې لا ټينگې شوې نه دي، د دود قانون په توگه، په افغانستان کې د پښتنو قومونو او قبايلو خپل منځي اړيکې سره تړلي او اوډلي دي.

ياد شوي قبيله يي دودونه (تعاملات) چې له غچ اخيستنې او ټولنيز کړکېچ نه، د يوې خلاصې ټولنې د جوړېدو مخه تعقيبوي، په پرېکنده ډول يې د حقوقو د دولت ټوکولو لپاره، ټولنيزه زمينه برابره کړې ده.

دريې- ځمکوالي (فيوډاليزم): په داسې حال کې چې سلطنت په افغانستان کې د ارضي ارستوکراسۍ (اشرافيت) ځرگندوی و، حاصلخېزه ځمکه او ملکيتونه يې په لاس کې وو. شاه مخورو اشخاصو ته د دولتي ځمکې په ورکولو سره، له سياسي پلوه، هغوی د سلطنت د ارزښتونو په دفاع کې ودرول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر ډول ! د سلطنت موسسه د افغانستان په شان یو هېواد کې د مذهبي، ټولنیز او سیاسي پیوستون رول درلود ، شاه د مختلفو مذهبونو او بېلابېلو قومونو او قبایلو د یووالي محور و او له سیاسي پلوه د واک د ګڼ شمېر مرکزونو او ځمکنۍ ارستوکراسۍ په سر کې واقع و. د سلطنت دستګاه په ځانګړي ډول هغه وخت د واکمن قوم او ارستوکراسۍ ملاتړ درلود او پر مذهب باندې یې د یو مانیز او روحاني ځواک په توګه ډډه لګوله، چې د سیاسي ثبات او د یووالي پر لامل بدله شوې وه، له دې سره سره د افغانستان په تاریخ کې کله چې د سلطنت موسسه د تاج و تخت د مدعیانو د رقابتونو له خطر سره مخامخ نه وه، څه نا څه یې د ټولنیزې روغې او سیاسي قضاوت د مرکز په توګه، خپل اعتبار ساتلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

سياسي واک

په افغانستان کې د واک مهمې سرچينې دادي: دين، قبيله او کورنۍ، شتمني، عمر او د ژوند تجربه، بوروکراسي، اردو، تکنوکراسي او ايډيولوژي.

الف- مذهب او دين: د ټولنيز ژوند تر ټولو بنسټيزه ستن ده. روحانيون، مذهبپوهان او ملايان تل د عام ولس د درناوي وړ وي او په ډېرو برخو کې يې د سياسي پېښو په ټګلوري کې بنسټيز رول لوبولی دی. د افغانستان واکمنو تل د روحانيونو ټولې د ملاتړ خپلولو ته خپل پام اړولی او له هغو څخه يې د خپلې واکمنۍ د دوام لپاره، د وسيلې په توګه کار اخيستی دی. هر کله چې شاه د ((کفر او الحاد)) په تور، د روحانيونو د اعتراض له خطر سره مخامخ شوی، د سلطنت دستګاه لړزېدلې او يا ړنګه شوې ده. د انګلستان ښکېلاکګر او يرغلګر هېواد، د نولسمې پېړۍ په اوږدو او د شلمې پېړۍ په پيل کې، تل خپلې سياسي موخې د مذهب په پرده کې تاوې کړې او د يوې داسې زهرجنې دوا په څېر يې، چې په خواږه پوښ کې تاوه شوې وي، د خلکو تر ستوني تېره کړې ده. د انګرېز له دې ګوډاګيانو څخه ځينو يې د هند د نيمې وچې د ديوبند

(c) ketabton.com: The Digital Library

په انګرېزي مدرسه کې سياسي مذهبي زده کړې ترسره کولې او د مدرسې تر فراغت وروسته، د دين د سياسي تبليغ لپاره افغانستان ته رالېږل کېدل، چې د افغانستان په کورنيو چارو کې د ښکېلاکګر انګلستان، د ځانګړو ګوډاګيانو په واسطه د ارامې، ناڅرګندې، خو اغېزمنې لاسوهنې څرګندوي و. پر افغانستان باندې د شوروي تر يرغل وروسته، د پېښو په ډلبندۍ کې مذهب پر يوې اغېزمنې سياسي وسيلې بدل شوی دی. د کابل کمونيست حکومت د افغان مسلمان ولس د غوسې د کمولو لپاره خپل ځان د مذهب تر شا ودراوه او جهادي تنظيمونو (مسلمانو ډلو) د خلکو د مذهبي ولولو د زياتې راپارونې له لارې خپل سياسي مورچلونه ټينګ کړل. په هرحال ! د تنظيمي اسلام تر پينځه لسو زياتو ډولونو (په داسې حال کې چې د اسلام دين خپل پلويان د عقيدې او عمل يووالي ته رابولي) څرګندېدل دا په ډاګه کوي، چې ديني ارزښتونه د سياسي کتنو تر اغېز لاندې راغلي دي.

د جهاد بهير تجربې په ډاګه کړه، چې د افغانستان مسلمانان، د عقيده يي څرګندونو له مخې پر درېو برخو وېشل کېږي:

ـ هغه کسان چې د کينې تر بريده پر مذهبي موازينو ګروهمن دي. دا کسان مذهبي مناسک د خپل ذهن له اخيستنې او کينې سره سم ټکي پر ټکي عملي کوي. دې ډول خلکو ته اسلام يوازې د خپلو توجيهاتو په چوکاټ کې د پوهېدنې وړ دی او تر دې چوکاټه بهر بيا د شريعت پولې مسخه ګڼل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شریعت ټینګو پلویان د دې لپاره، چې خپل ځان او منځلارو مسلمانانو ترمنځ یې د بېلتون کرښه راکاږلې وي، خپل عقیده یې آرونه (اصول)، د اسلام له لومړنیو لارښوونو سره سم ګڼي او خپل ځان ته د مکتبي مسلمانانو په سترګه ګوري. مکتبي مسلمانان دین او مذهب له سیاست سره یوځای کوي، په دې ډول چې سیاست د مذهبي موخو د پر مخبیولو وسیله ګڼي.

دویمه ډله؛ اسلام ته په دې نړۍ کې د نفس د پاکولو او په هغې نړۍ کې د اخروي اجر د ګټلو د وسیلې په سترګه ګوري او په ملي او نړیواله کچه د اسلام دندې ته (هغه ډول چې د مکتبي اسلام لارویان یې تصور کوي) پام نه لري. مکتبي مسلمانان دویمې ډلې ته له مکتب نه د بهر ډلې په سترګه ګوري، چې د دوی په اند د شریعت آرونه په ټینګه نه عملي کوي.

ـ دویمه ډله اسلام ته د ځاني (فردي) عقیده یي ارزښتونو په سترګه ګوري، نه د یوې ایډیالوژۍ په توګه. د مومنانو دویمه لیکه د شریعت د آرونو په تعبیر او شننه (تفسیر) کې د پراخ نظر او د مخالفینو پر وړاندې د زغم او اوسېلې لرونکې ده.

ـ ټکنوکراتان، بوروکراتان د معارف او پوهنتون اهل کسان، په ځانګړي کته ګورۍ کې شاملېږي. د بنسټپال اسلام دفشار له کبله، سیاسي اسلام ته پاملرنه ددې سبب شوه، چې د مومنانو دا ډله نه یوازې د مذهبي مناسکو پر ترسره کولو ټینګه شي، بلکې د مجاهدینو په ډله کې د باور ګټلو لپاره، په مذهبي څادر کې خپل ځان تاو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ډول ځينې بوروکراتان، د ښوونځيو او پوهنتون فارغان، د ږيرې په پرېښودلو د جاينماز، تسبيح او خولۍ په کارونې سره د جګړې ډګر ته راووتل. دا موسمي (اقتضايي) ږيرې، چې په باوري ډول به د وخت په بدلون سره وخريل شي، د دې ډلې پر ګروهمنتيا (اعتقاد) باندې د بنسټپالو مسلمانانو شک راپيدا کړی دی. د ((حل و عقد)) له اهل جرګې څخه په ښکاره او کله هم د پټې جګړې په واسطه، د معارف او پوهنتون د اهل اشخاصو ايستل، چې په ځينو برخو کې د تروريستي غچ اخيستنې سبب کېږي، ټکنوکراتان او بوروکراتان د روحانيت له ټولي څخه لرې کړي دي.

ب- قبيله او کورنۍ: د ټولنپوهانو په اند قبيله او کورنۍ په افغاني ټولنه کې د واک غټ مرکزونه دي. د قبيلې ژوند ارزښتونه تر عقيده يې ارزښتو تل ډېر ټينګ او ډېر ځرګند وي. لکه کمونيستي ايډيالوژۍ، چې د يووالي له خپلو ټولو امکاناتو سره يې ونه کړای شول د افغانستان کمونيست ګوند ته يووالی ور وبښي. دا ګوند پر دوو قومي ډلو خلق (اکثريت پښتنو) او پرچم (قومي لږکيو) وو وېشل شو. د اسلام دين د خپل يووالي له لارښوونې سره سره په عملي ډول ونه کړای شول د يووالي يوې مستقيمې لارې ته د جهادي تنظيمونو لارښوونه وکړي. زياتره دا تنظيمونه د قومي او قبيله يي لېوالتياوو له مخې جوړ شوي دي او د دې تمايلاتو ټکر د اختلافونو سرچينه ګرځېدلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوو جهادي ډلو (اسلامي حزب او اسلامي جمعيت) ترمنځ د پښتنو او تاجکانو د قومي او قبيله يي غوښتنو پر بنسټ وسلوالې جګړې شوې دي.

کورنۍ زياتره په ښارو کې د مانيز ځواک سرچينه ګڼل کېږي او له لويو قبيلو او قومونو سره نږدې اړيکې لري. نامتو کورنۍ په ځانګړې ډول، د افغانستان له پخوانيو واکمنو څخه پاتې کسان او روحاني کورنۍ د ټولنيز اعتبار خاوندان دي او خپل مانيز ځواک په ارثي ډول پښت په پښت خپلو پاتې کسانو ته لېږدوي.

ج- شتمني: ځمکه، پولي او مالي پانګه، د ټولنيز واک نورې سرچينې دي، خو د ځمکوال او پانګوال واک هغه وخت د هغو د شخصي ځمکې او پانګې تر بريده د باندې خپل اغېز شيندي، چې د واک له نورو سرچينو ياني اشرافيت، مذهب، قبيلې او کورنۍ سره يوځای شي. ځکه نو په افغانستان کې د پرمختللو پانګوالو هېوادو پر خلاف، د واک مادي او اقتصادي ملاتړ، د هغه د سرچينې د ټولنيز ملاتړ له اړيکو پرته، زيات اعتبار نه لري.

د- عمر او د ژوند تجربه: د قوم او قبيلې سپين ږيري د لوی اخلاقي حيثيت څښتنان وي او ځوانان تل په شخصي او رسمي ژوند کې له هغو څخه مشوره اخلي. د اسلام سپېڅلی دين د با تجربه سپين ږيرو ټولنيز موقعيت ته د ځانګړې ارزښت په سترګه ګوري او د هغوی سپکاوی ګناه ګڼي. د باتجربه سپين ږيرو ټولنيز

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعتبار هغه وخت د زيات اخلاقي واک سرچينه ګرځي، چې له روحاني اغېز څخه برخمن وي.

هـ - بوروکراسي: په بوروکراسۍ او دولتي دستګاه کې د مقام نيول، په افغاني قبيله يي ټولنه کې د واک نوې سرچينې ګڼل کېږي. دا سرچينه يوازې د مرکزي دولت د حيثيت په خپرولو او د قبايلو د مشرانو او مذهبي لارښوونکو د مقاومت په ماتولو سره ځرګنده شوه. واليان، ولسوالان او حاکمان د واک له کلاسيکو سرچينو سره پر رقابت اخته شول. پر ۱۹۷۸م کال د کمونيستانو کودتا د سياسي واک کلاسيکو مرکزونو ته يو ځل بيا پام را واړاوه.

و - د جهاد قومانده: وسلې له ډېرې پخوا څخه په افغاني ټولنه کې د سياسي واک د ګټلو او ټولنيزو ستونزو په حل کې رول لرلی دی. د کمونيستانو کودتا او افغانستان ته د وسلو د سېلاب په راتګ سره، د ټولنيز او سياسي واک د سرچينې په توګه، د هغې اهميت لا زيات ځرګند کړ. په وروستۍ لسيزه کې مختلفو سياسي ډلبنديو د زياتو او نويو وسلو د لاسته راوړلو لپاره له يو بل سره پر رقابت لاس پورې کړ. په دې ترڅ کې د اسلامي تنظيمونو قوماندانانو د جهاد د سوق او ادارې د بنسټيزو عناصرو په توګه ځان ځرګند کړ.

د سياسي حالت پرمختيا هم څه ناڅه د افغانستان د پېښو په تګلورې کې، د جهاد د قوماندانانو تفاهم ته، د زياتې پاملرنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثرګندویـــه ده. ځکـــه نـــو قوماـنـــدانان د افغـــاني ټـــولنې پـــه سوسیولوژیکه شننه (تحلیل) کې د ځواک د یوې نوې سرچینې په توګه د محاسبې وړ دي.

ز- ټکنوکراسي او پوهـه: د شعرونو ځینې بیتونـه، د لویـانو ویناوې او سیمه ییز متلونـه، پـه داسې حال کې، چې د یو ملت د ژونـد د فلسفې غـوره ممثـل ګڼـل کېـږي، کـولای شـي خپـل ځـان لـه هېرېدو څخه وژغـوري، د تـاریخ پـه حافظه کې وي او لـه یـو پښـت څخـه بـل تـه ولېـږدي، علـم او پـوهنې تـه د درنـاوي پـه بـاب او لـه ((ټولنیز ځواک)) سره د هغو د اړیکو په بـاب، دري فرهنګ کې تـر ټولو غوره بیت دادی:

توانا بود هر که دانا بود ز دانش دل پیر برنا بود

ټکنوکراسي او پوهه زمـوږ پـه ټولنـه کې د واک نـوې پدیـدې دي چې د معارف او پوهنتون د نوي تعلیم په راټوکېدو ، له بهرنۍ نړۍ سره د افغانسـتان د خپلـواک دولـت د کلتـوري اړیکـو لـه پراختیـا څخه رامنځته شوي او زمـوږ د ټولنې په منځ کې یې لا مناسب دریځ تر لاسه کړی نه و ، چې کمونیستانو زمـوږ د هېـواد د مسـلمان ولـس پراخه پرګنې، د هغو په مخالف لوري کې ودرولې.

ح- اردو: پـه افغانسـتان کې د سیاسي بـدلونونو پـه رامنځتـه کېـدو کـې د اردو رول، تـر ټولـو لـوړی، د روسـانو د پـاملرنې وړ وګرځېد ، دوی د خ.د.ګ (وروسته وطن ګوند) په واسطه په وسلوال پوځ کې نفوذ وکړ. د کمونیستي ډلې له خوا تر پنځوسمو میلادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلونو وروسته، د اردو د منسوبینو په منځ کې کار پیل شو. پر ۱۹۷۳م کال د سردارمحمد داود پوځي کودتا، د نیمې پېړۍ د سیاسي چوپتیا طلسم مات کړ او اردو یې د سیاسي واک د ترلاسه کولو پر یوې اغېزمنې وسیلې بدله کړه. په دې کودتا کې کمونیستو ګوندا ګیانو هم ګډون کړی و.

کمونیستانو پر ۱۹۷۸م کال د یوې بلې پوځي کودتا له لارې دا وسیله وکاروله. دا د افغانستان د معاصر تاریخ د غمیزې پیل دی.

ط- ایډیولوژي: ایډیولوژي او سیاسي ګروهه (عقیده) په افغاني ټولنه کې د واک په چارو کې نوي او تریو حده لوکس عناصر ګڼل کېږي. د ډیموکراسۍ له ارزښتونو، لکه ټولنیزه خپلواکي، د خپرونو ازادي، د رایې حق، د ټاکنو ازادي، د مساوات تامین، د زبېښاک له منځه وړل، د ملي واکمنۍ حق او نورو څخه دفاع، له نړیوالې ټولنې سره د افغانستان د دولت د اړیکو د پراختیا پایله ده. ددې اړیکو ټینګښت په ځانګړي ډول له دوو لارو په افغانستان کې د ختیځ او لویدیځ د پرمختللې صنعتي نړۍ فکرونو او سیاسي ګروهو د اغېز زمینه برابره کړه: د ډله ییزو ارتباطي وسایلو (ماس مډیا) له لارې او له بهرنیو تعلیمي مرکزونو او پوهنتونونو نه د افغاني فارغ التحصیلانو د بېرته راتګ له لارې.

له بهر څخه رالېږل شوې ایډیولوژۍ، د افغاني ټولنیز چاپېریال له ټینګو واقعیتونو سره په جګړه کې، تل ماتې خوړلې ده. دا د دودیز او تعاملي ژوند هغه واقعیتونه دي، چې ملي عمومي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مانـاوې او ان نړیـوالې سیاسـي ګروهـې، لکـه د رایـې ورکـول، خپلواکي، زبېښاک (استثمار) انترناسیونالیزم او نور یې تر سیمه ییزو، قومي او قبیله یي لېوالتیاوو (تمایلاتو) څخه واړه کړي دي. د افغانسـتان د سیاسـي ګونـدونو د جوړېـدو تـاریخ څـو بېلګـې وړاندې کوو.

یـو- ویښ زلمیـان: پـر ۱۹۴۷م کـال د ویښ زلمیـانو ګونـد پـه کنـدهار کـې جـوړ شـو او د هغـه پـه جوړښت کـې پښـتنو ډېـر زیـات اکثریت درلود. پر ۱۹۵۰م کال د خپرونو د لېبرال قـانون پـه رامنځتـه کېدو سره (انګـار، نـیلاب، اولـس، اینـه او نـورو) پـر خپرونـو پیـل وکـړ. ځینـې دا جریـدې وروسـته د سیاسـي ډلـو د جوړېـدو بنسـټ وګرځېدې. لږ تر لږه د افغانستان د قومي او مذهبي لړکیو څخه دوه ډلـې یوځـای شـوې وې او د ویښ زلمیـانو د مقابـل لـوري وزنـه ګڼـل کېدلـه. د خپرونـو پـه مـنځ کـې د غـلام محمـد غبـار د (وطـن) او د عبدالرحیم محمودي (ندای خلق) جریدو پر سیاسي فعالیت لاس پورې کړ. ځکه نو قومي پولو عمومي سیاسي ایډیالونه تر سیوري لاندې راوستل.

دوه- **خلـق او پـرچم:** پـر ۱۹۶۴م کـال د لېبـرال اساسي قـانون د تدوین او د صدارت له څوکۍ نه د محمد داود استعفی، د سیاسي فعـالیتونو لپـاره ښـه زمینـه برابـره کـړه. د ۱۹۶۵م کـال پـر جنـورۍ د افغانستان د خلکو دیموکراتیک ګوند جوړ شو، نورمحمد تره کـی یې د منشي او ببرک کارمل د هغه د مرستیال په توګه وټاکل شول. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګونـد د جوړېدو لـه همغـه پيـل څخـه د نومـوړو دوو لاربښـوونكو شخصيتونو ترمنځ د مشرتوب د نيولو لپاره پټ رقابت پيل شو، دا رقابت پـه ګونـد كې د بې اتفـاقۍ او د دوو ډلـو د رامنځتـه كېدو بنسټ وګرځېد او دا ډلې د قومي او قبيله يي اړيكو له مخې، له يو بل نه جلا شوې. روسانو يو موټي او متحد كمونست ګوند تـه اړتيـا لرله، چې لـه هغـه څخـه پـه افغانسـتان او سيمه كې د خپلو هيلـو د پرمخبېولـو لپـاره، د يـوه بې رقيبـه ځـواک پـه توګـه كـار واخلي. پـه همدې مقصد يې ګوند تل د نظر او عمل يو والي ته هڅاوه. وروسـته دې ته متوجه شول، چې د افغاني ټولنې قومي او قبيله يي جوړښت تر دې څخه ډېر زيات سخت دى، چې وكړاى شي د ايډيولوژۍ پـه تصنعي چوكاټ كې يو واحد او متجانس ګوند جوړ كړي.

دې ټكي ته په پاملرنې سره، چې د يو واحد ګوند څرګندېدل بـه د خپلواكۍ د احتمالي لېوالتيا پـه لرلو سره، د مركز يانې ماسكو كنټرول له ستونزو سره مخ كړي، د خلق او پـرچم د دوو كمونيسـتو ګوندونو د جوړښت لپاره، له قومي او قبيله يي اختلافونو څخـه، د روسانو د پر وخت ګټې اخيستلو په كار كې، يو بل لامل زيات شو.

پر ۱۹۶۸م كال د خلكو ډيموكراتيک ګوند د خلق او پرچم پر دوو ډلو ووېشل شو. نورمحمد تره كى او ببرک كارمل د يـوې يـوې ډلـې مشـران شـول. نورمحمـد تـره كـي تـه د اكثريـت پښـتنو قومونـو او قبايلو پـه منځ كې د جلب او جذب دنده وسپارل شوه، پـه داسې حال كـې، چـې كارمـل د افغانسـتان د قـومي او قبيلـه يـي لړكيـو، پـه ځانګړې ډول د تاجكانو پـه منځ كې د اغېز لپـاره پـه كـار لاس پـورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ او په دې کار کې يې د ملي ستم (ستم ملي) له ډلې سره نږدې ملګرتيا پيل کړه. ځکه نو د مارکسيزم لېنينيزم ايډيولوژي، له خپلې ظاهري يو رنګۍ او ټينګښت سره سره، پر دې بريالۍ نه شوه، چې د افغاني ټولنې قومي کينې تر سيوري لاندې راولي او د افغانستان د زيار کښانو د مخکښانو په اصطلاح، عقيده يي سمون (هم اهنګي) د هغه څه په منځ کې، چې دوی طبقاتي ګټې ګڼلې، تضمين کړي. افغاني مارکسيستانو په داسې ټولنه کې، چې د يو ملت په چوکاټ کې د هغې د قومونو يووالی په پوره توګه نه و بشپړ شوی ((د نړۍ پرولتار سره متحد شئ)) شعار پورته کړ.

دري- د ملي ستم ډله: پر **۱۹۶۵**م کال جوړه شوه او طاهر بدخشي يې مشر شو، دې ګوند د روسانو تر ملاتړ او د مارکسيزم د ايډيالوژۍ تر پردې لاندې، د قومي او قبيله يي بې اتفاقۍ د راپارولو لپاره هلې ځلې کولې. دې ډلې د افغانستان په شمالي سيمو کې د تاجک، ازبک، ترکمن او هزاره لږکيو قومونو په منځ کې د پښتنو پر ضد د ((جهاد)) د مفکورې په پرمخبيولو سره سياسي کار کاوه.

حفيظ الله امين د طاهر بدخشي او دهغه د مرستيال قومي او سياسي حساب ته ځان ور ورساوه او دواړه يې د مرګ کندې ته ټيل وهل.

خلق، پرچم او ملي ستم له ايډيولوژيک پلوه له يوې سرچينې څخه خړوبېدل. يوه هيله يې تعقيبوله او د شوروي له خوا ورسره پولي، مالي،سياسي، تبليغاتي او د وسلو مرستې کېدلې. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلابېلو سياسي نومونو او نښانونو، د مختلفو ډلبنديو له ملاتړ څخه د روسانو موخه دا وه، چې د هغو عمومي عقيده يي ارزښتونو د پراختيا مخه ونيسي، چې افغاني ټولنې ته يې يو رنګي (تجانس) ورباښه. دوی هڅه کوله د بېلابېلو شخصيتونو او قومونو په راجلبونې سره د خپلو بې اتفاقه او پر دښمنۍ اخته پلويانو په مرسته، ځان د افغانستان پوځي اشغال ته نږدې کړي. د سياسي واک نيول او بيا د دولت په اداره کې د زياتې ونډې اخيستل، ماسکو ته د نږدې کېدو او له هغه هېواد څخه د زياتو مرستو راجلبول د خلق، پرچم او ملي ستم د ډلو ترمنځ د رقابت د څرګندېدو سبب شول. دې رقابت د ښکېلاک پلان بشپړ کړ.

څلور- د شعله جاويد ډله: پر ۱۹۲۸م کال د ((د نوي ډيموکراتيک جريان)) په نوم راڅرګنده شوه. دا ډله وروسته د شعله جاويد په نوم ياده شوه. شعله جاويد د هغې جريدې د نوم راخيستنه وه، چې عبدالرحيم محمودي يې د امتياز خاوند و. شعله جاويد د ټولو لپاره د ژوند د سياسي او مادي شرايطو د تساوي پر تيوريکي ادعا، چې د هېواد په اداره کې يې قومي او قبيله يي لړکيو ته د زياتو امتيازاتو او برخې اخيستنې د ورکړې هيله لرله، د مارکسيزم، ماهويزم تګلاره تعقيبوله. شعله جاويد د مارکسيزم له دروغجنې ايډيالوژيکي جذبې نه په ګټې اخيستو سره، په لړکيو او د عقدې پر ناروغيو اخته هزارګانو او تاجکانو کې پلويان پيدا کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولیز ډول کیڼ لاسو ګوندونو ته منسوب د افغانستان قومي لړکیو، د سیاسي واک د ترلاسه کولو لپاره، ان د انترناسیونالیزم له اصل سره د مارکسیزم، لینینزم فلسفه، (ملي ستم، پرچم) ته د شوروي د کمونستو دولتونو او (شعله جاوید، پیکار، ساما، اخګر، سازا، فازا، ګوافز او نورو ته) د چین د مرستو د راجلبولو وسیله ګڼله. د واکمنۍ د تاریخي چلوونکي په توګه د پښتنو د اکثریت د یوې خوا ته کولو لپاره په کورنۍ کچه بله هېڅ قهرجنه یا سوله ییزه لار موجوده نه وه. د روسانو لښکر کشۍ او ببرک کارمل ته د واک ورکړه، ځینو دې ډلو (د روسانو پلویانو) ته دا خوب پر واقعیت بدل کړ.

پینځه- د افغان ملت ګوند: هغه سخت ټولنیز کړکېچ، چې له ۷۰مو کلونو څخه د جهاد تر لسیزې (اتیایمو کلونو) پورې افغاني ټولنې ته بدلون ورکړ، د ځینو سیاسي ګوندونو د ناڅرګندتیا سبب شو، په داسې حال کې چې نور نوي ګوندونه راڅرګند شول. پر دې وخت له افغاني ملتپالنې (ناسیونالیزم) څخه، چې سخت د تهدید له خطر سره مخامخ وه، دفاع د یوې تاریخي دندې په توګه پاتې شوه. د افغان ملت ګوند چې د ۱۹۶۶م کال د مارچ پر ۸مه نېټه، د غلام محمد فرهاد په واسطه په کابل کې، د کمونیستي انترناسیونالیزم د توطیې د غبرګون په توګه منځته راغی، د افغاني ناسیونالیزم د دفاع لپاره ګروهمن پاتې شو او په دې ډول یې د کړکېچ په لوړو ژورو کې د خپل ژوند دوام تضمین کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغان ملت ګوند د ګوتو په شمېر هغو ګوندونو له جملې څخه دی، چې د مدرنو تشکیلاتو ،له هغې جملې نه، د دارالانشاء، عالي شورا، اجرائیوي شورا، ګڼ شمېر کمېټو او مهالنۍ کنګرې لرونکی دی او خپل فعالیت د کړنلارې او تګلارې له مخې ترسره کوي.

د افغان ملت ګوند د وخت په تېرېدو سره د مخالفو قوتونو د یرغل پر وړاندې، چې د بهرنیو هېوادو د ملاتړ په سیوري کې، د توطیې له لارې د سیاسي واک د لاسته راوړلو په لټه کې وو، د بېلابېلو پښتنو قبایلو (او څه نا څه د نورو قومونو) پر مورچل بدل شوی دی. پر افغانستان باندې د شوروي تر یرغل وروسته، د افغان ملت ګوند د ملي لېوالتیا او له بهر سره د نه پیوستون له امله، له مادي پلوه د یو ضعیفه منځلاري او له اخلاقي پلوه د یو ځواکمن ګوند تر بریده، د روڼ اندو په منځ کې پاتې شو.

دې ګوند له کینهو او ښي افکارو سره په مخالفت کې، ځان د سوسیال دیموکراسۍ پر منځنۍ لیکه ودراوه، د خدای(ج)، هېواد او ملت تر شعار لاندې یې د افغانستان د خلکو په جهاد کې برخه واخیسته. هغه وخت نو پر پښتنو سربېره، د اعتقاد له پلوه د زیاتو خلکو، له هغې جملې نه د ځینو نورو قومونو د روښنفکرانو د جلب او جذب پر مرکز بدل شو.

انترناسیونالیستو پرچمي کمونیستانو، پر افغاني ملتپالنې (ناسیونالیزم) باندې د باور له امله د افغان ملت ګوند له سخت ټکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره مخامخ کړ. پر ۱۹۸۲م کال دا ګوند د پرچمي حکومت د برید له خطر سره مخامخ شو او ځینې مشران یې زندان ته ولېږل شول.

په داسې حال کې، چې ددې ګوند ځینې مشران پاکستان ته کډوال شوي وو، د پاکستان حکومت هغوی ته د لوی افغانستان د جوړېدو لپاره د عقیده یې لېوالتیا له کبله، په خپله خاوره کې د فعالیت اجازه ورنه کړه. دا ټکی د افغان ملت؛ په ګوند کې د فعالیتونو د پاشلتیا او انشعاب یو لامل وګرځېد.

افغان ملت سوسیال ډیموکرات ګوند د ۱۹۹۵م کال په جولای کې د ګڼ شمېر تیت و پرکو سیاسي فعالیتونو د مرکزونو د یوځای کولو لپاره خپله څلورمه کنګره جوړه کړه. په دې کنګره کې دوکتور انوارالحق احدي د ډاکټر محمد امین واکمن پر ځای، د ګوند د مشر په توګه وټاکل شو.

شپږ- اسلامي ډلې، د سیاسي ژوند ځانګړنې او د جګړه ییزې ستراتیژۍ غوراوی.

لومړی- جهادي تنظیمونه:

۱- عمومیات: ((پر ۱۹۶۴م کال د مسلمانو ځوانانو غورځنګ جوړ شو او لاندې اشخاصو یې مشري کوله:

سلام نیازي، برهان الدین رباني، محمد کبیر، موسی توانا، عبدالرب رسول سیاف، وروسته ځینې نور اشخاص له لومړنۍ کړۍ سره یوځای شول، هغه اشخاص دادي: عبدالرحیم نیازی، مولوي حبیب الرحمن، غلام رباني، ډاکتر عمر، سیف الرحمن،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګلبدین حکمتیار، محمد جان احمدزی، فاروق، سید نورالله عماد او نور.

د مسلمانو ځوانانو غورځنګ تر خپل جوړښت وروسته په ډېرې چټکۍ سره د منځني ختیځ د اخوان المسلمین له شبکې سره اړیکي پیدا کړل او تر هېواده بهر اخواني ټولنو کې یې ځانته رسمیت ورکړ. مولانا مودودي، چې پر ۲۰مو کلونو په بېروت کې استوګن و، د مسلمانو ځوانانو له غورځنګ سره منظم اړیکي ټینګ کړل.)) [1]

تر هغه وخته پورې، چې سیاسي مبارزه له تیورۍ څخه په عمل کې پلې شوې نه وه او له غورځنګ څخه د بهرنیو هېوادونو ملاتړ مطرح نه و، اخواني مشرانو بشپړ تیوریک تفاهم درلود. د ۲۰مو کلونو تر بدلونونو او په ځانګړي ډول پر افغانستان باندې د شوروي تر پوځي یرغل وروسته، مسلمان ځوانان پر مختلفو ډلو ووېشل شول. دا ډلبندۍ د سیمې، قوم، ژبې او مذهب ځانګړنو یوه له بلې بېلولې.

دا ټکی هم د یادونې وړ دی، چې د اتیایمو او نویمو کلونو د پېښو جبر هم ځینې اسلامي ډلې مجبوره کړې، چې د خلکو ډیموکراتیک له کمونیستو ډلو سره سازش او ایتلاف وکړي، دې کار د هغوی سوچه اعتقاد راکم او کینه ییز چلند یې لر څه راټیټ شو.

---

[1] فضل غني مجددي، امید جریده، ۱۹۹۲م کال فبروري، ۲۰۱ ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبې او کلتور له پلوه دوه ډلو جهادي تنظيمونو پر افغانستان باندې خپل کنټرول ټينګ کړ: (له تاجکانو او هزاره ګانو څخه جوړ) دري ژبي جهادي تنظيمونه او (له پښتنو قومونو څخه جوړ) پښتو ژبي جهادي تنظيمونه.

په جنوب کې پښتنو قبايلو د قبيله يي ژوند له دودونو سره د همغاړو تنظيمونو لکه د مجددي، محمدي او ګيلاني تنظيمونو سره پيوستون پيدا کړ. د مرکزي برخو کنټرول، چې زياتره هزاره وګړي پکې ژوند کوي، د شيعه ګوندونو په لاس کې پرېوت. په شمالي سيمو کې چې تاجکان، ترکمنان او ازبکان ژوند کوي، د جمعيت تنظيم او د دوستم ملي غورځنګ اغېز لري.

د ګوندونو جغرافيايي وېشنه اغېزمنونکې ده: د مقاومت پر لومړنيو کلونو په شمالي سيمو کې د اسلامي انقلاب حرکت او اسلامي حزب مقاومت د يادونې وړ دی. پورتنيو دوو تنظيمونو د بغلان، غوربند او بادغيس په پښتون مېشتو سيمو کې پلويان درلودل.

کوچيانو، بلوڅانو د قبيله يي دود پلوي تنظيمونو تابعيت کاوه. مخور نورستاني شخصيتونه د قبيله يي ژوند ملاتړ ته لېواله وو، له همدې کبله د دوديزوالو تنظيمونو پلويان وو، په داسې حال کې چې نورستاني ملايان، اسلامي بنسټپالنې او بنسټپالو اسلامي تنظيمونو ته متعقد وو. د هېواد په لويديځ کې د تنظيمونو د غړيتوب په لېوالتيا کې د قومي وېش په پرتله د محاورې ژبې ډېر رول درلود. (د شينډنډ او فراه په اوږدو کې) دري ژبي شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورزیان اسلامي جمعیت پورې وتړل شول. د ختیځ پښتو ژبې نورزیان، د اسلامي انقلاب حرکت پلویان وګڼل شول.

د حکمتیار د اسلامي حزب له انشعاب څخه، د مولوي خالص اسلامي حزب منځته راغی. دې ګوند د جهاد پر لومړیو کلونو د ((ننګرهار) خوګیاڼي قبایل، د کابل د جنوب او د پکتیا پښتانه سره متحد کړل.

په ډېرو برخو کې ګډ کلتور، مذهب، ژبه او دین پر دې نه دي بریالي شوي، چې د یو واحد قوم د بېلابېلو ډلو ترمنځ د سیاسي یووالي او پیوستون موجبات برابر کړي، ان سیمه ییز او محلي اړیکي پر نوموړو څیزونو بریالي شوي دي. له همدې کبله بېلابېل پښتانه قبایل د یوې واحدې ژبې، کلتور او مذهب په لرلو سره، د بېلابېلو سیمو له مخې، په مختلفو تنظیمونو کې تیت او پرک شول.

پښتانه په ځینو سیمو، لکه د هېواد په شمالي سیمو کې د قبیله یي ژوند د چوکاټ له اغېزه بهر ژوند کوي او له سترو سیاسي بدلونونو سره لاس او ګرېوان دي.

د شمال سیمو اسلام، چې نه دودیز حقوق او نه یې کومې ځانګړې موسسې پر وړاندې ولاړې وې، د جنوب په انډول اعتدالي او نرم ښکاري.

۲- د جلب او جذب سیمې او ډلبندي: افغاني مسلمانان د عقیده یي لېوالتیا له مخې، کولای شو پر دریو ډلو ووېشو: اخواني بنسټپال، د تصوف خاوندان او د مدرسو فارغان (طالبان).

(c) ketabton.com: The Digital Library

البته پورتنۍ ډلبندۍ کله نا کله یوه پر بلې اغېز ښندي، لکه د مجددي کورنۍ چې د مدرسه يي او تصوفي اړیکو لرونکې ده.

د هېواد په شمال کې بنسټپالۍ او تصوف پلوه ډلبندۍ د يو بل تر اغېز لاندې راغي. سربېره پر دې د يو سياسي مشر قوم له هغه څخه ملاتړ کوي، که څه هم له نوموړي مشر سره عقيده يي او سليقه يي اختلاف ولري.

الف- اخواني بنسټپال: پوهنتونونه، ښوونځي او تر يوې کمې اندازې مدرسې، د بنسټپالو د جلب او جذب ځواکمنې سيمې دي. په بله وينا اخواني بنسټپالو د ښارونو په کلتوري مرکزونو کې د جلب او جذب له امکاناتو څخه زياته ګټه اخيستې ده.

د مقاومت پر لومړنيو کلونو، په شمال لويديزو سيمو کې، د تصوف د پلويانو (اهلو) په منځ کې چې بنسټپالنې ته لېواله وو، د جمعيت تنظيم جلب و جذب تر سترګو شوی دی.

په شمال لويديزه حوزه کې د ښوونځيو او مدرسو فارغانو د فعالينو زياته برخه جوړوله. د هرات د جامعې مدرسې ځينې استادانو، د سيمه ييزه جبهو لارښوونه کوله.

د ښوونځيو او مدرسو له فارغانو سره، وروسته د اردو صاحب منصبان (لکه اسمعيل خان) او دولتي مامورين هم يوځای شول.

په شمال ختيزو سيمو کې اخواني روښانفکران که اسلامي حزب پورې تړلي وو که په جمعيت پورې معمولاً له پوهنتونو څخه راپورته شول. هغه کسان، چې د ۱۹۷۵م کال (د سردار داود د حکومت وخت) له شورش څخه روغ پاتې شول، د شوروي ضد

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاڅون پر لومړنيو کلونو يې په شمال ختيځ کې د مقاومت سيمه ييز کدر جوړ کړ.

بدخشان، تخار، کندز او پروان د جمعيت تر کنټرول لاندې راغلل. د فيض اباد په شاوخوا کې (د يفتل قوم ته منسوب) د رباني شخصي اغېز ستر رول لرلی دی.

په پنجشېر دره، مزارشريف، بغلان او غوربند کې په ډېر شدت سره د بنسټپالو اغېز څرګند شو. بغلان، کونړ او لغمان د حکمتيار د اسلامي حزب تر کنټرول لاندې راغلل.

ننګرهار د مولوي خالص، د سياسي اغېز په کړۍ کې راغی. په لغمان او د هغه په شاوخوا سيمو کې سياف خپل اغېز ټينګ کړ.

ب- د تصوف خاوندان يا لارويان: درې مهمې فرقې لري، نقشبنديه فرقه، قادريه فرقه او چشتيه فرقه.

له دې فرقو څخه نورې لړۍ راپورته شوې دي. داسې دود دی چې دوی خپل لارويان يوې لړۍ پورې تړي، لکه په هرات کې د خواجه احرار، خواجه محمد اصفهاني، شيخ نمک پوش، شيخ سبزي پوش، عبدالرحمن ابن عوف سلسله او نورې نوميالی لړۍ ګڼل کېږي.

پيران خپل سيمه ييز اغېز لري. د اغېز معيار د هر پير د شخصيت په انډول توپير لري. د پيرانو ترمنځ د مرتبو لړۍ وي. مثلاً ممکنه ده يو سيمه ييز پير خپل ځان پر تېر وخت د يو بل مخور پير ځای ناستی (خلف) وګڼي. د جهاد په بهير کې متصوف مريدان د دوو پيرانو پر شاوخوا راټول شول: دا پيران يو سيد احمد ګيلاني

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملي اسلامي محاذ موسس او بل حضرت صبغت الله مجددي د ملي نجات جبهې مشر و. عامه ذهنيت داسې دی چې حضرت صبغت الله مجددي پير نه دی، خو د کورنۍ له لوی اعتبار څخه برخمن دی. د مجدديانو د لړۍ وروستۍ پير محمد ابراهيم مجددي نومېده. ملي اسلامي محاذ او ملي نجات جبهه، د اعتدالي (منځلاري) اسلام ملاتړ کوي. اسلامي محاذ د سلطنت د نظام د بيا ټينګښت ملاتړ کاوه. شايد يوه وجه يې دا هم وي، چې سلطنتي نظام او د پير مريدان د پښتون له واحدې قومي چينې څخه او به څښي.

په ټوليز ډول غلزي مريدان د دراني (ټبر) پلوي کوي. کورنيو اړيکو دا پيوستون ټينګ کړی دی. د امان الله خان مېرمن د ګيلاني او محمدزي له پښتنه وه. د سيد احمد ګيلاني مېرمن محمدزۍ وه.

صبغت الله مجددي هم د عثمان د کورنۍ له لارې له پخواني سلطنتي کورنۍ سره اړيکي پيدا کړي دي. ((د ګيلاني او مجددي تنظيمونه، د مذهبي پوهانو له کينې سره مخالف دي او له اخواني بنسټپالو سره بشپړ ضديت لري. دا دوه تنظيمونه Laicisme ته د يو ډول متمايل اسلام پلوي کوي.[1]

د ګيلاني او مجددي تنظيمونه د سياسي ځواک له پلوه کمزوري پاتې شول. خو دې سره سره د لوګر د احمدزيو په قوم او کندهار په شاوخوا کې د هغوی اغېز څرګند و.

[1] افغانستان Le Roy Olivier، پاريس، ۱۹۸۴م کال، ۱۲۳مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- د مدرسې اهل: مدرسه د مدرس او طالب ترمنځ د مانیزو اړیکو بنسټ ایښودونکې ده. د هغو اړیکو په شان، چې د یو پیر او مرید ترمنځ کېدی شي، موجود وي.

سره له دې چې په افغانستان کې د مجددي کورنۍ له سیاسي (انقراض) سره، د مذهبي علماوو د لاربنوونې جغرافیایي یا سیاسي مرکز له منځه لاړ، خو اوس هم د مذهبي پوهانو پراخ قشرونه پاتې دي. دا پوهان غالباً له مدرسو څخه فارغ شوي دي.

ځینو پښتنو مذهبي پوهانو په پېښور کې زده کړه کړې ده. هغوی په قبایلي سیمو کې با اعتبار شخصیتونه دي. د جهاد په بهیر کې د مولویانو نا رسمي شبکه د کابل په شاوخوا کې (مولوي شفیع الله)، ننګرهار (مولوي خالص)، غزني او ګردېز (مولوي نصرالله منصور) او کندهار کې فعاله وه.

په جنوب لویدیځ کې تیت و پرک مولویان پاتې شول او په شمال او زابل کې یې په ټاکلو سیمو کې اغېز پاتې شو او فراه کې د تصوف له پلویانو سره ګډ ل شول.

له مدرسې نه په راټوکېدلو ګوندونو کې د اسلامي انقلاب حرکت او اسلامي وحدت ګوند دریځ پیاوړی دی.

_ د اسلامي انقلاب حرکت: د مقاومت پر لومړنیو کلونو یې له مدرسو څخه د فارغانو مذهبي علماوو زیاته برخه په خپلو لیکو کې جذب کړې وه. له دې کبله د مقاومت په غورځنګ کې د ځواکمن اکثریت لرونکی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې مولوي محمد نبي د غزني او لوګر په مدرسو کې د ښوونکي (مدرس) دنده لرله. نوموړو مدرسو اسلامي انقلاب حرکت ته زيات کدرونه روزلي وو، دغه راز محمدي په هلمند کې د کرنې ځمکه لرله او له دې پلوه د خپل سياسي اغېز د شيندلو لپاره په ښه دريځ کې و.

مذهبي عالمانو، د اسلامي انقلاب حرکت تنظيم کې يو ناسياسي ګوند يا د سنيانو يوه ټولنه تر سترګو کوله. په حرکت تنظيم کې د مرکزي جوړښت، ټينګ سازماني تشکيل او ايډيولوژۍ د نشتوالي له کبله په خپله سطحه، د مذهبي عالمانو د جلب او جذب لپاره يو اعتدالي او منځلارى غورځنګ دى.

د اسلامي انقلاب حرکت تنظيم په داسې حال کې، چې د شريعت د پلي کېدو ملاتړ کوي، د اسلامي جمهوريت د ټينګښت خبره نه يادوي. د حرکت تنظيم له اخواني بنسټپالو (چې د حکومت د واک لاسته راوړل يې د پروګرام په سر کې ځاى لري) او د سلطنت له پلويانو سره (چې د Laique دولت د ټينګښت پلوي کوي) يو شان مخالف دى.

له دې سره سره د حرکت تنظيم، له لومړنۍ ډلې سره د شريعت په پلي کېدو او له دويمې سره د سلطنت او اسلام د سمون په باب سر خوځوي. له اخواني لېوالتيا پرته، بنسټپالې تګلارې، د شوروي د يرغل پر لومړنيو کلونو، د اسلامي انقلاب حرکت تنظيم، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعتدالي مسلمانانو د پراخه قشرونو د جلب او جذب پر مرکز بدل کړ.[1]

د اسلامي انقلاب حرکت په سیمه ییزو جبهو کې غالباً د ناحکومتي مذهبي مدرسو په منځ کې د فعالیت لاربنوونه کوله. هلته نو مدرس مولوي، عموماً د لوستونکو طالبانو سیاسي مشري کوله. په دې ډول د هېواد په زیاتو سیمو کې، د اسلامي انقلاب حرکت تنظیم تر اغېز لاندې، د دیني مدرسو د طالبانو جبهې راڅرګندې شوې.

په فاریاب کې مولوي غفور (یو ازبک چې د نقشبندیې مرید هم و) پر ۱۹۷۳م کال یې د خواجه عبدالروف په نوم یوه مدرسه جوړه کړه. نوموړی د شوروي یرغل پر لومړیو کلونو، د اسلامي انقلاب حرکت او وروسته د اسلامي جمعیت تنظیم د یوې سیمه ییزې فرقې مشر و او له طالبانو څخه یې یوه جبهه جوړه کړه، چې د جبهې قوماندانې ملا غوث ته ورکړل شوه. د مقاومت پر لومړیو کلونو دا ډول جبهې په بادغیس، نیمروز، فراه او زابل کې منځته راغلې.

په هرحال! سره له دې چې ټول مذهبي عالمان له حرکت تنظیم سره یوځای نه شول، خو هغو ټولو تل له سیاسي تړښتونو پرته د جمعیت العلما او یا د عالمانو د یوې شورا په چوکاټ کې، له یو بل سره د سازماني اړیکو د ساتلو لپاره خپله لېوالتیا څرګنده کړې ده، چې له دې لارې د سیاسي اسلام پر وړاندې خپله خپلواکي

[1] افغانستان Le Roy Olivier، پاریس، ۱۹۸۴م کال، ۱۲۲مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وساتي او د خپلو واحدو ليکو په واسطه د اسلام د وحدت بېلګه وړاندې کړي.

اسلامي وحدت ګوند (حزب وحدت اسلامي): د G.Doronosoro فرانسه يي خبريال په وينا[1] د ايران ((پاسداران انقلاب)) د ګټو د ساتنې لپاره لږ تر لږه يوه سياسي ډله نېغ په نېغه د ايراني مقاماتو په نوښت جوړه شوه. په دې مانا چې پر ۱۹۸۱ م کال هزاره جاتو ته د جعفر زاده او هاشمي (په ټوله نړۍ کې د امام د ليکې له پلوي ډلو نه د هغه وخت د دفاع مسوولين) تر يو سفر وروسته، د ايران انقلاب له ګډې نه د افغانستان په خاوره کې د ساتونکو (پاسدارانو) ماشوم وزېږېد. پر هغه وخت ايران خپلې پلوي ډلې دې ته هڅولې، چې په انقلابي ډول سياسي واک ترلاسه کړي.

دې تګلارې د شيعه ګانو بنسټپالې ډلې، د منځلارو شيعه‑ګانو، چې لويه برخه يې د محسني د حرکت او ((شورا)) په واسطه تمثيلېدله، له ټينګ مخالفت سره مخامخ کړې. له ۱۹۸۱م کال نه تر ۱۹۸۴م کلونو پورې د افغاني شيعه ګانو ترمنځ نښتې د هغو اختلافونو څرګندوی وې، چې ورو ورو پر دښمنۍ واوښتل. د شيعه مجاهدينو ترمنځ ټکر په داسې حال کې، چې د ايران د دولت لپاره د خواشينۍ سبب و، د يو بل پر وړاندې د هغوی کړنې، د خپلواکۍ څرګندوی بلل کېدې. د ايران دولت د دې بېلابېلو ډلو د

[1] د افغانستان اخبار مجله، پاريس چاپ، ۱۹۹۱م کال جون.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرۍ د لاسته راوړلو لپاره، په دوو پړاوونو کې اغېزمنې هڅې پیل کړې:

لومړی، د ایتلاف پړاو: ایراني مقاماتو پر ۱۹۸۷م کال د ((نیش و نوش)) په تګلارې سره د افغانستان اسلامي ایتلاف شورا (اته ګوني ایتلاف) رامنځته کړه. تهران ددې شورا مقر وټاکل شو. د شورا غړو په داسې حال کې، چې په ځینو برخو کې له یو بل سره اختلافونه درلودل، د امام خیمني د روحاني مشرۍ په منلو متفق وو.

د ۱۹۸۸م کال پر فبرورۍ له افغانستان نه د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته، دوه ټکي د ایراني مقاماتو د زیاتې پاملرنې وړ وګرځېدل:

ـ د ایران په ګاونډ کې د سنیانو د یو بنسټپال اسلامي حکومت د ټینګښت مخنیوی او له همدې کبله:

ـ تر ایتلافه د باندې د سیاسي مذهبي ډلو په جلب او جذب سره د ایتلاف د جبهې پیاوړتیا.

دویم ټکي پر ۱۹۸۹م کال د ایتلاف شورا کې د (بهشتي) تر مشرۍ لاندې د یووالي شورا د رامنځته کېدو سبب شو. په دې ډول نهه ګوني شورا رامنځته شوه. دا شورا د هزاره جاتو د شیعه ګانو په بېلابېلو لیکو کې د ایران انقلاب د پلویانو د سیاسي او پوځي سمون په نوښت، د بامیانو ولایت د کنټرول او لاسته راوړلو سبب شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایران دولت د یوې سرسري او ساده ریاضي د شمېرنې له مخې هڅه کوله، د پېښور اووه ګوني ایتلاف پر وړاندې، چې له سني ګوندونو او ټولنو څخه جوړ و، که نهه ګوني ایتلاف ته د راولپنډۍ په مشورتي شورا او په پاکستان کې د مجاهدینو په موقت حکومت کې دوه زیات امتیازونه لاسته رانه وړي، نو لږ تر لږه خو به یې په پېښور کې د مقاومت په غورځنګ کې د یو څو ضلعي متحد په توګه څرګند کړي وي.

تر ۱۹۸۹م کال وروسته هغه وخت، چې د افغانستان د لنډ مهالي اداري په اورګانونو کې د ایران پلوه افغاني مجاهدینو (لوړې او ژورې) غوښتنې، د اوه ګوني ایتلاف له سخت مخالفت سره مخامخ شوې، د هغوی غوښتنې ورو ورو لږ څه کمې شوې. د خبرو اترو د ناکامۍ د نښو نښانو څرګندېدل، د دې سبب شول، چې د ایران دولت له یوې خوا له کابل حکومت سره د یو سازش له مخې معامله وکړي او له بلې خوا شیعه ډلې له یو بل سیاسي ازمېښت سره مخامخ کړي. هغه وخت د هغو د یووالي پلان طرحه شو.

دویم- د یووالي پړاو: د ۱۹۸۹م کال پر جولای له شیعه افغاني مجاهدینو سره د ایراني مقاماتو تر پرله پسې خبرو اترو وروسته د نصر، پاسدارانو او شورا ډلو ترمنځ ((د وحدت چوکاټ)) لاسلیک شو. د دې چوکاټ له مخې موتلفینو ژمنه وکړه، چې په ایتلاف کې داخل ګوندونه به منحلوي او د وحدت ګوند تر بیرغ لاندې به خپل جهاد ته ادامه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له تشکیلاتي پلوه د نظارت شورا ، د وحدت ګوند په راس کې راغله، چې په هغې کې ایران ته ژمنو د افغاني شیعه ګانو مذهبي مشرانو غړیتوب درلود. شورا ټولواکه وه او په ورسپارل شویو چارو کې یې له مرکزي شورا څخه، چې ظاهراً له منتخبو استازو جوړه وه، مشوره اخیسته. بامیان د مرکزي شورا مقر وټاکل شو.

د وحدت ګوند د مشرۍ مقام په ټاکلو کې د ایران لاسوهنه، د شیعه ګانو د مشرانو، چې لرو ډېر د افغاني او ملي تمایلاتو لرونکي وو، د غم او خفګان سبب شوه: شیخ محمد اصف محسني د اسلامي حرکت مشر له نوي سیاسي ډلبندۍ نه، (پښتنو او هزاره ګانو) د مذهبي او قومي نښتو د مسوولینو د نیولو او سزا ورکولو د نه شارنې له کبله ځان ارزګان ته وکښه او د ځینو ملاحظاتو او احتیاط له مخې یې د خپلو سیاسي فعالیتونو مقر له ایران نه پاکستان (اسلام اباد) ته ولېږداوه. د ایران دولت د ۱۹۹۰ م کال پر سپټمبر په ټول ایران کې د اسلامي حرکت د نمایندګیو دفترونه وتړل او د دفترونو پانګه یې په ایراني بانکونو کې ضبط کړه.

د ۱۹۹۵ م کال د مارچ پر ۱۳مه علي مزاري د نصر ګوند پخوانی مشر او وروسته د وحدت ګوند رئیس له طالبانو سره په یو ټکر کې مړ شو، خلیلي د هغه پر ځای کېناست.

پر ۱۹۹۵م کال د کابل جنوب په جګړو کې، چې د طالبانو د پرمختګونو وخت و، د وحدت ګوند د ایران د مرستو په هیله و. د ایران دولت، چې د کابل اداري سره د اړیکو د ښه کېدو په درشل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې و، وحدت ګوند ته يې له مرستې نه ډډه وکړه. دې کار د ايراني مقاماتو او وحدت ګوند ترمنځ اړيکې سستې کړل.

د ۱۹۹۴م کال پر اوړي د ايراني مقاماتو په لارښوونه، د اکبري په نوم يو شخص له وحدت ګوند نه ځان رابېل او له کابل ادارې سره يې ايتلاف وکړ. ايران غوښتل له وحدت ګوند سره د اړيکو د خړپړتيا په صورت کې، د اکبري ډلې څخه د خپلو هيلو د پرمخبيولو لپاره ګټه واخلي.

د وحدت ګوند د افغانستان د جهاد د وخت د ګوندونو په کورنۍ کې له دې کبله ګوښه دی، چې يوازې له هزاره قومونو او شيعه ګانو څخه جوړ شوی او تېينګه قومي او سکتاريستي لېوالتيا لري.

دويم- طالبان:

۱- د طالبانو رامنځته کېدل: ابو ذهاب د افغانستان اخبار په مجله کې ليکي: ((د ۱۹۹۴م کال د نومبر په پيل کې د پاکستان د سوداګرۍ پر مالونو بار د ۳۰ ګاډو يو کاروان، د پاکستان د کورنيو چارو وزير نصير الله بابر په لارښوونه، د کويټې او چمن له لارې د کندهار او هرات پر لوري حرکت وکړ، چې خپل مالونه د منځنۍ اسيا جمهوريتونو ته ورسوي. د پاکستان د کورنيو چارو وزير، ددې هڅې د توجيه لپاره د افغانستان او پاکستان ترمنځ د ۱۹۶۵م کال د ترانزيت تړون او همدارنګه د افغانستان، پاکستان او ترکمنستان ترمنځ پر تړون استناد کاوه.[1]

---

[1] د افغانستان اخبار مجله، ۲۸ګڼه، ۱۹۹۵م کال، پاريس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

I.S.I (د پاکستان پوځي استخبارات) ددې ډول پخوانيو معاملو د ماتې له کبله، د نصيرالله بابر هڅه تر وخت دمخه ګڼله او له هغې سره موافق نه و.

له افغانستان سره د متقاعد جنرال نصيرالله بابر علاقه، له ډېرو لرې وختونو سره اړه پيدا کوي: نوموړی پر ۱۹۷۳م کال د شمال لويديځ سرحد ايالت والي و. دا هغه کال دی، چې د افغانستان ځينې اخواني مشران (حکمتيار، رباني او مسعود) د سردار محمد داود د امنيتي مقاماتو د څارنې له کبله، پاکستان ته وتښتېدل. دې فراريانو په هغه شورش کې برخه واخيسته، چې د پاکستان د حکومت په ملاتړ په لغمان او پنجشېر کې رامنځته شوی و او د کابل حکومت ړنګونه يې موخه وه.

په هرحال! د پاکستان د سوداګريز مال کاروان، چې د څلوېښت تنو پوځيانو له خوا بدرقه کېده، د مجاهدينو د يوې ډلې له خوا ودرول شو. (۲۵۰۰) تنه بشپړ وسلوال افغانان چې د ((طالبانو)) په نوم ياد شول، دا کاروان د يرغلګرو له منګولو څخه خلاصوي. کاروان په داسې حال کې، چې د پخواني پاچا د زرګونو پلويانو له خوا يې ملاتړ کېده، د منځنۍ اسيا د جمهوريتونو پر لوري خپله لار وهي او د دسمبر پر مياشت په بيا راګرځېدو کې، له ترکمنستان څخه اخيستل شوی مالوچ لېږدوي.

ګڼ شمېر طالبانو په بلوچستان او پښتون مېشتو سيمو کې د جمعيت العلمای اسلام په مدرسو کې زده کړه کړې ده. له نښو نښانو څخه څرګندېږي، چې افغانستان ته د طالبانو د راتګ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

هڅونه کې نصیرالله بابر لـه جمعیت العلمـای اسلام (د پاکسـتان د خلکـو ګونـد موئتلـف، چـې د ۱۹۹۲م کـال تـر اکتـوبر پـورې یـې حکومت په لاس کې و) سره ضمني توافق درلود.

طالبانو د نومبر پر ۵مه د کندهار تر نیـونې وروسته د هلمند (د چرسو او تریاکو لوی تولیدونکی)، زابل، غزني او لوګر ولایتونو کنټرول ترلاسه کړ او په هرځای کې یې خلکو ته د سولې او اسلامي عادل حکومت د ټینګښت وعده ورکوله.

((طالبـان او پاکسـتان لـږ تـر لـږه د افغانسـتان پـه جنـوب او شـمال لویدیځ کې د سولې په ټینګښت کې یو بـل سره ګـډې ګټـې لـري. پـه دې توګه طالبان تر هغـه وختـه پـورې، چـې د پاکسـتان د اقتصـادي سـتراتیژۍ د تـامین لپـاره اهمیت لرونکـي دوه متحـدین، یـانې پـه شمال کې دوستم او په هرات کې اسمعیل خان یې له خپـل ځـان خفـه کړي نه وي، کولای شي د پاکستان پر روغ نیتۍ حساب وکړي.))[1]

طالبان د پاکستان د جمعیت العلمای اسلام په شان، د سنیانو له بنسټپالنې څخه، چې په ټینګه د شیعه ګانو له معتقداتو سره کینـه لـري، دفـاع کـوي. لـه دې کبلـه ایـران د شـیعه ګـانو برخلیـک تـه خواشینی دی.

۲- جمعیت العلمـای اسـلام او مدرسـې: جمعیـت العلمـای اسـلام د هندوسـتان د جمعیـت العلمـا وارث دی. نومـوړې ټولنـه پـر ۱۹۱۹م کال د انګلیس د ښکېلاک پر وړاندې، د اسلامي خلافت د

---

[1] دا نظر د طالبانو له خوا د هرات تر نیونې دمخه څرګند شوی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفاع په نیت، د دیوبند د عالمانو د یوې ډلې له خوا جوړه شوه او مولانا مفتي محمود یې مشري کوله.

په ۱۹۴۵م کال مولانا شبیر احمد عثماني د هندوستان د جمعیت العلماء ټولنه، د پاکستان د جمعیت العلمای اسلام د جوړېدو په نیت پرېښودله.

د جمعیت العلمای اسلام زیاتو پلویانو د پښتنو له سیمو سر راپورته کړ. جمعیت العلمای اسلام پر ۲۰ میلادي کلونو د شمال ختیځ سرحد او د بلوچستان د پښتنو سیمو په ډېرو دودیزو کلیو او بانډو کې زیاته وده وکړه. جمعیت العلمای اسلام، د ۱۹۷۰م کال په انتخاباتو کې د پښتونستان (د شمال ختیځ سرحد ایالت) په سلو کې ۲۵ او په بلوچستان کې په سلو کې ۲۰ رایې لاسته راوړې. دې ګوند په نوموړو دوو ایالتونو کې له نیشنل عوامي ګوند سره ګډه حکومتونه جوړ کړل.

د ۱۹۷۷م کال پر مارچ د جمعیت العلمای اسلام د پلوي مدرسو زرګونه شاګردان، د پاکستان د ملي یووالي له غورځنګ سره، چې د ذوالفقار علي بوټو د حکومت پر ضد جوړ شوی و، یو ځای شول، چې د ۱۹۷۹م کال د جولای پر میاشت د جنرال ضیاءالحق په واسطه د واک د نیونې لپاره لاره هواره شي.

وروسته جمعیت العلمای اسلام، د پاکستان د ملي یووالي له غورځنګ سره خپل اړیکي پرې کړل او پر ۱۹۸۱م کال د ولسواکۍ د ټینګښت له غورځنګ سره یوځای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـر **۱۹۷۹**م کـال مولانـا فضـل الـرحمن، چـې پـر **۱۹۵۳**م کـال زېږېدلی، د خپـل پـلار (مولانـا مفتـي محمـود) پرځـای د جمعیـت العلمای اسلام مشري واخیستله. لـه جمعیت العلمـای اسـلام څخـه یـوه رابېلـه شـوې ډلـه، چـې مولانـا عبـدالحق او د هغـه زوی مولانـا سـمیع الحـق یـې مشـران وو او د ((اکـوړه خټـک)) د لـویې مدرسـې پالنه او اداره یې کوله، د افغانستان د داعیې د ملاتړ لپاره راپورته شول.

پر وروستیو کلونو د پنجاب په جنوب او د بلوچستان د بلوڅو پـه سیمو کـې د جمعیـت العلمـای اسـلام اغېـز زیـات شـوی دی. پـه بلوچسـتان ایالـت کـې د ۱۹۹۰م او **۱۹۹۳**م کلونـو پـه ټـاکنو کـې د جمعیت العلمای اسلام دریځ په ډاګه کړه، چې ددې ګونـد تـر اداري لاندې مدرسې له سیاسي پلوه په پوره ډول فعالې دي. د یـادونې وړ ده، چې په بلوچستان کې استوګن ګڼ شمېر افغان پښتانه، چې لږ ډېر یې له اصولي لارو پاکستاني تابعیت تـر لاسه کړی، د جمعیت العلمـای اسـلام لـه فعـالو مبـارزینو څخـه شـمېرل کېـږي او پـه انتخابـاتو کـې د جمعیـت العلمـای اسـلام د سـړیو د ډاډ وړ برخـه جوړوي.

په بلوچستان کې ټول فعال سیاسي ګوندونه، د هغې شمېرنې او پېژند کـارت مخـالف دي، چـې تـر ۱۹۸۰م کـال وروسـته افغانـانو تـه ورکـړل شـوي وو.[1] د ضـیاءالحق د واکمنـۍ پـر وخـت دمدرسـو د

[1] په بلوچستان کې یو ملیون افغانان ژوند کوي. ددې شمېر نیم یې په کویټه کې استوګن دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراختیا او ودې زیاته ګټه د جمعیت العلمای اسلام په برخه شوه. په داسې حال کې، چې پر ۱۹۴۷م کال په پاکستان کې ۱۳۷ مدرسې وې، خو اوس یې شمېر نږدې ۱۷۵۰۰ مدرسو ته رسېږي.

ددې مدرسو په سلو کې ۲۰ مه برخه د زکات په واسطه خړوبېږي او له ګوندونو سره تړاو نه لري. نږدې ۲۰ زرو طالبانو د جمعیت العلمای اسلام په مدرسو کې خپل نومونه لیکلي دي. له هغې جملې نه ۲۰۰۰ تنه په افغانستان کې اوسېږي. د جمعیت العلمای اسلام له خوا ورکړل شوې شمېره تر هغه رقم څخه ډېره اوچته ده، چې یاده مو کړه. د دې شمېر مطابق د هغو طالبانو شمېر چې په دیني مدرسو کې یې نومونه لیکلي له (۴۰) زرو څخه تر (۵۰) زرو پورې رسېږي. له هغې جملې نه یوازې له کچه ګړۍ او ناصر باغ کمپونو څخه له ۵ تر ۷ زرو تنو پورې په افغانستان کې اوسېږي.

په مدرسو کې درسونه په داسې حال کې، چې ټوله مذهبي جنبه لري، له سیاسي تملایلاتو هم بې برخې نه دي. پوځي مضمون هم ددې مدرسو د نصاب برخه ده. د دې علت دا هم دی، چې پر افغانستان باندې د شوروي یرغل پر وخت پاکستان غوښتل د طالبانو له لښکر څخه په افغانستان کې د جهاد د پوځي فعالیتونو د ځواکمنې لپاره ګټه واخلي او بیا د شوروي یرغل تر دفعې وروسته، د طالبانو له ملېشو څخه په کشمیر کې د ملیشایي عملیاتو لپاره کار واخلي. د مدرسو په پراختیا کې باید درې لاملونه دخیل وګڼل شي. د ضیاءالحق له خوا د مذهبي بنسټونو ځواکمني، د افغانستان جګړه او د ایران مذهبي انقلاب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایـران انقـلاب او پـه ځـانګړي ډول د خلـیج د جګـړې پـر وخـت (اسـلامي جماعـت د عـراق ملاتـړ وکـړ) ، لـه اسـلامي جماعـت سـره د سعودي عربستان د اړیکو تر خرابېدو وروسته نوموړي هېوا د د جمعیت العلمـای اسلام د مدرسو د زیـاتې برخې مـالي لګښـت پـر غاړه اخیستی دی.

دا مرستې چې سعودي عربستان او یا د خلیج نور هېوادونه یې سرچینې دي، کـه لـه ځـانګړو سـرچینو او یـا هـم لـه عامـه (دولتـي) سرچینو څخه لاسته راتلې، د جمعیت العلمـای اسلام تر کنټرول لاندې، هغو مدرسو تـه ورکـول کېدې، چې د پښتونستان (شـمال ختـیځ سـرحد ایالـت) او د بلوچسـتان د پښـتنو اسـتوګنو سـیمو (پښین، ژوب، لورلایي، سیف الله قلعه او زیارت) کې پرتې دي او په حقیقت کې د ایران د پراختیا غوښتنې خطر پر وړاندې یو ازېنی کمربند جوړوي. هغه سیمې چې د سند سیند پر غاړه پرتې دي، پـه ځانګړي ډول دیره اسمعیل خان، چې هلته د جمعیت العلمای اسلام مفتي مولانا فضل الرحمن مدرسه جوړه ده، له همدې مدرسې څخه ګټه اوچتوي.

جمعیت العلمای اسلام په بشپړ ډول د شیعه ګـانو مخـالف دی. د شیعه ګانو پر ضد سازماني جګړه، چې ګمراه عناصر ګډون کېږي لـه لسو کلونو راپه دېخوا د پاکستان د سپاه صحابه په واسطه، چې د جمعیـت العلمـای اسـلام لـه خـوا یـې لارښـوونه کېـږي، پرمخـوړل کېږي. هغه نښتې، چې ۱۹۹۴م کـال د جګړې سیمې (د پنجـاب پـه جنـوب) کـې راڅـولې وې، پـر دې تـازه وختونـو پـه کراچۍ کـې هـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

راڅرګندې شوې دي. ګڼې پر وروستيو کلونو د پاکستان په خاوره کې د ايران او سعودي عربستان ترمنځ رقابت ډېر راڅرګند شوی دی.

افغان پښتانه په دوديز ډول د پاکستان د پښتنو سيمو په مدرسو کې شاملېږي. ګڼ شمېر طالبانو له مجاهدينو سره په جهاد کې تر ګډون دمخه، په همدې مدرسو کې زده کړه کړې ده. طالبان د نجيب الله د حکومت تر ړنګېدو او د مجاهدينو د مختلفو ډلو ترمنځ د اختلاف تر څرګندېدو وروسته، په نهيلۍ سره بېرته خپلو مدرسو ته وګرځېدل. د طالبانو زياته برخه د ټولنې له غريبو قشرونو راپورته شوې وه او غالباً د جګړې بې سرپناه يتيمان وو. د ياد وړ ده، چې د پاکستان د سرحدي مقاماتو په واسطه د شمال ختيزو پولو په اوږدو، په ځانګړي ډول په ((دال باندين)) کې د زده کړې کمپونه جوړ شوي دي، چې د طالبانو لپاره اسانتياوې ولري. د پاکستاني مدرسو افغان طالبان، ټيک مخکې تر هغې، چې د پاکستاني سوداګريزو مالونو کاروان، د افغاني مجاهدينو د قوماندانانو له خوا ودرول شي، د خپلو مدرسو په پرېښودلو پيل وکړ. نږدې (۴۰۰۰) طالبانو د پښتونستان (د شمال غرب ايالت) مدرسې، په ځانګړي ډول هغه مدرسې چې په اکوړه خټک، مردان، بنو، چارصده او پېښور سيمو کې پرتې وې، کندهار ته د تلو په نيت خوشې کړې. په دې ډول د ډېرو مدرسو دروازې وتړل شوې.

۳- د طالبانو غورځنګ انقلابي خصلت لري: انقلاب د يوې ټولنې د سياسي، ټولنيز او اقتصادي نظم ناڅاپي بنسټيز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدلون دی. دا بدلون د واکمنې ډلې د واک او اتوريتې پر وړاندې د يوې ډلې د غړو د بغاوت په واسطه پلی کېږي. د طالبانو پاڅون د بڼې او مانا له پلوه يو ټولنيز اوښتون (انقلاب) دی:

ـ د شکل له پلوه په دې مانا، چې د وګړيو يوې ډلې د خلکو له مليوني پرګنو سره په پوره سمون او همغږۍ کې د واکمن فساد د واک پر وړاندې د پاڅون مشري پر غاړه واخيسته. په دې پاڅون کې کارګرانو، بزګرانو، روحانيونو، د قوم مشرانو او لنډه دا چې ټولو ټولنيزو قشرونو ګډون کړی دی.

ـ د منځپانګې (محتوا) له پلوه په دې مانا، په هغو شرايطو کې چې ملي واکمنۍ، قانون، امنيت، مصونيت، خپلواکي، مدني حقوق او بالاخره ټولنيز نظم موجود نه وي، د دغو ارزښتونو د لاسته راوړلو لپاره پاڅون، يو بشپړ مترقي او انقلابي حرکت دی.

هغه انقلاب، چې پرګنې يې لارښوونه کوي، ممکن په خپله محتوا او متن کې محافظه کارانه او ان ارتجاعي افکار منعکس کړي او ښي پلوه ښوېدنې ولري. دا احتمال هم شته، چې انقلابي حرکت له کيڼ لاسو تمايلاتو نه اغېزمن شي.

په سترو ټولنيزو انقلابونو لکه (۱۷۸۹) م کال د فرانسې لوی انقلاب او پر (۱۹۶۶) م کال د چين کلتوري انقلاب کې ډېر ځله داسې پېښې شوي، چې کيڼ لاسو او ښي لاسو تمايلاتو د موخې پر لوري د انقلاب د عرادې د پرمختګ پر وړاندې خنډونه رامنځته کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په فرانسه کې پر (۱۷۹۲) م کال د مظنونینو د قانون پر نافذېدو سره د انقلاب له اصولو انحراف پیل شو. د دې قانون پر بنسټ همدا چې پر یو چا د انقلاب ضد اشتباه پیدا کېدله ګیوتین (وژنځي) ته راکښل کېدل.

د فرانسې لوی انقلاب ان پر خپلو رښتینو زامنو لکه روبسپیر، دانتون، بابوف او نورو هم رحم ونه کړ او ټول یې په اعدام محکوم کړل. یوازې پر ۱۹۷۵م کال د بېنوایانو تر بغاوت او په هغه پسې د مظنونینو د قانون او د انقلابي محکمې تر لغوې او حذف وروسته، د انقلاب تاو لږ څه کېناست.

د جمهوریت او دیکتاتورۍ په شان د انقلابي نظامونو جفاوو خلک دومره تر پوزې راوستي وو، چې د (۱۸۳۰)م کال په یو شاګرز سره د پخواني حکومت (سلطنت) د ټینګښت په مقصد یې په نامستقیم ډول د انقلاب ټینګې کړنې محکومې کړې. په دې ډول د سلطنتي نظام مشري لومړي لویي فلیپ ته وسپارل شوه او تاریخ بېرته شاته مخ وګرځاوه.

د روسیې د انقلاب په پیل کې په پټو سترګو د سوسیالیزم د ایډیالوژیکو آرونو پلي کولو، اقتصادي وده ورو کړه. له ۱۹۲۱م څخه تر ۱۹۲۹م کال پورې نوی اقتصادي سیاست (NEP) پلی شو، چې د لیبرالو اقتصادي اصولو ښکارندوی یا نې ښي پلو ته متمایل و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خونړۍ ګوندي پاکونه (تصفيه)، چې ستالين له ۱۹۳۴م څخه تر ۱۹۳۸م کال پورې تر لاس لاندې ونيوله، کېن پلو ته، د کمونيست ګوند ښويېدنه ښکاره کوي.

پر ۱۹۵۲م کال د کمونيست ګوند د شلمې کنګرې د پرېکړې له مخې، د ستاليني تګلارې له منځه وړل او د کمونيستي مشرانو له هديرې څخه، د ستالين د جسد ايستل، منځنۍ (اعتدالي) تګلارې ته د ګوند د بيا ګرځېدنې ښکارندوی دی.

د چين په کلتوري انقلاب کې کېڼ پلو ته تر ټولو غټه ښويېدنه د ماهو په څرګندېدو سره منځته راغله. ماهو د هغو شيانو ملاتړ ته را ودانګل، چې افراطيونو هغه د انقلاب آرونه بلل. له دغو آرونو د دفاع له کبله د ښارونو او کليو د خلکو ترمنځ خونړۍ نښتې رامنځته شوې. روڼاندي او هنرمندان په ډله ييزه توګه اعدام شول او (لرغوني او ليکلي) تاريخي، هنري اثار په بې رحمۍ سره له منځه لاړل.

په ټولنيزو انقلابونو کې کېڼ پلوي او ښي پلوي تمايلات په دې ډول توجيه کېږي، چې د انقلاب مخکښې د پرګنو په لاس کې ده. پرګنې د ټولنيزو ارزښتونو د سمبالښت لپاره ورته نظر نه لري او د سازماني او ايډيولوژيکي آرونو تابع نه دي. د انقلاب په بهير کې ممکن د خلکو مختلفې ډلې په نوبت سره د انقلاب مشري ترلاسه کړي. هغه وخت به انقلاب په احتمالي توګه ښي يا کېڼ پلو ته ښويېدنې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طالبانو انقلاب د خپل مضمون په يوه برخه کې د بشر (په ځانګړې ډول د ښځو) د حقوقو په ځينو برخو کې ښي پلوی او ان ارتجاعي خصلت لري، خو د جګړې او کړکيچ په حالاتو او اوضاعو کې مورږ د بشر تر حقوقو د افغانستان سلامتيا (د طالبانو د مبارزې مرکزي ټکي) ته زياته اړتيا لرو. د هېواد په لرلو، د افغانستان په لرلو سره به مورږ هر څه ولرو، خو خدای مه کړه د هغه په نه لرلو سره به له هر څه څخه بې برخې شو.

طالبان د مرکزي حکومت ټينګښت او د ځمکنۍ بشپړتيا ساتنه خپله دنده ګڼي، د همدې ټکي په پام کې نيولو سره ښي پلو ته د هغوی د ښوېېدنې، هغو کسانو ته، چې له تجزيې څخه د افغانستان د ژغورنې مبارزې ته لومړۍ درجه اهميت ورکوي، د زغم وړ ګرځولي دي. په هغو سيمو کې چې اداره يې د طالبانو په لاس کې ده، د خلکو د پرګنو ملاتړ د دې واقعيت ښکارندوی دی، چې خلک د طالبانو د پاڅون د ارتجاعي تمايلاتو په اندېول د هغو مثبتو لاسته راوړنو (د ملي خپلواکۍ او ځمکنۍ بشپړتيا ملاتړ ، د سولې راوستلو ، د تنظيمونو ړنګولو ، د مرکزي حکومت جوړولو او نورو) ته زياته پاملرنه کوي. خلک د طالبانو ښي لاسي او ارتجاعي تمايلات د ټينګو او تېزو احساساتو او ولولو زېږنده ګڼي، چې د نوي ژوند له سختو واقعيتونو او د انقلاب له عمومي ستراتيژۍ سره سمون نه لري او ژر يا لرې به خپل ځای واقعيت ته پرېږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طالبان چې د کومو ولایتونو اداره په لاس کې لري، د خلکو له بالفعل ملاتړ او هغه ولایتونه، چې د دوی په کنټرول کې نه دي، د خلکو له بالقوه ملاتړ څخه برخمن دي.

له طالبانو سره د خلکو ملګرتیا او په پخواني حکومت پورې د تړلیو قوماندانانو پیوستون، د طالبانو د ښکاره پرمختګ زمینه برابره کړې ده. د طالبانو د راتلونکي بریالیتوب نښې، د افغانستان د اداري یووالي په تامین کې ښکاره کېږي.

له دې سره سره له کومه ځایه چې انقلاب ضد کسان خپل مقاومت ته دوام ورکوي، طالبانو تراوسه پورې د پېژندنې وړ حکومت جوړ کړی نه دی او د افغانستان پر ټوله خاوره یې خپل واک ټینګ کړی نه دی، کېدی شي، داسې وانګېرل شي، چې د طالبانو انقلاب د خپل بریالیتوب په لومړي پړاو کې دی. د طالبانو د انقلاب وروستی بریالیتوب په لاندې لاملونو پورې اړه لري:

ـ د انقلاب له ارزښتونو نه د دفاع لپاره د خلکو د زیات ملاتړ راجلبول. طالبان باید ددې مقصد لپاره لومړی خپلو عقیده یي ارزښتونو ته د نوي ژوند له غوښتنو سره سمون ورکړي او بیا د چارو په اداره کې ټولو خلکو ته د ګډون حق ورکړي.

ـ د ملګرو ملتو د موسسې د ملاتړ راجلبول. طالبان باید ددې مقصد لپاره د خپل فعالیت سوله ییز اړخونه، د ملګرو ملتو د موسسې د سولې له پلان سره همغاړي کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د ټولو ګاونډیو هېوادونو د ملاتړ راجلبول او یو د بل په چارو کې د نه لاسوهنې د غوښتنې له تضمین سره هغو ته د دپلوماتیکې پېژندنې غوښتنلیک وړاندې کول.

ـ له روسانو سره تر جګړې وروسته مسایلو باندې د چلند لپاره د ملي ګټو پر بنسټ د یوې غوڅې تګلارې رامنځته کول.

ـ په افغانستان کې د ملي خاینانو او د جګړې د جنایتکارانو په باب د مجددي او رباني د حکومتونو د بښنې د اعلان لغوه کول، د محاکمې مېز ته د اوسنیو بدمرغه حالاتو د لومړۍ درجې مسوولینو راکشول.

ـ د ملي مسلکي اردو بیا جوړول.

ـ د اضطراري لویې جرګې د جوړولو لپاره د بېړنیو تدبیرونو پیلول.

ـ پوهو کسانو ته د حکومت د چارو واګې سپارل، روڼاندي او بوروکراتان، همدارنګه د طالبانو د اتلولۍ قدرداني او د چارو په اداره کې د هغو د ګډون تضمین، دولتي عالي شورا باید په دولتي تشکیلاتو کې ځای شي. دا شورا به د مشورتي واک لرونکې وي.

ـ د اساسي قانون تدوین او د ټاکنو دایرول.

۴- د طالبانو د رامنځته کېدو منطق: طالبان په حقیقت کې د کابل اسلام ډوله ایتلافي ادارې، چې تر ۱۹۹۲م کال وروسته یې واک ترلاسه کړ، د زور او زورواکۍ پر وړاندې د خلکو عکس العمل ګڼل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کابل اداره د تخت او یا تابوت له شعار سره، چې د غلو په ژبه تاوېده، سیاسي ډګر ته داخله شوه، ټولې سیاسي ډلې یې له ځانه لرې کړې او د اهل حل و عقد د اخیستل شوې شورا په واسطه یې د انحصاري واک په توجیه کولو سره، ټولو مخالفینو ته د جګړې اعلان وکړ.

اسلامي حزب (په پیل کې خالص، حکمتیار)، د اسلامي انقلاب حرکت تنظیم، د ملي محاذ تنظیم، دملي نجات تنظیم، د وحدت حزب، ملي اسلامي غورځنګ، د طالبانو غورځنګ او په یوه مانا ټولې هغه ډلې، چې د افغانستان د سیاست په برخه کې پېښې رازېږولای شي، د کابل اداري مخالفت ته راودانګل. دې مخالفت تیت و پرک شکل درلود او د کومې متحدې جبهې په واسطه یې لارښوونه نه کېدله، ځکه نو زور ته په زور ځواب ورکول تر پرله پسې کلونو پورې یوازې د یوې هیلې په توګه پاتې شو.

طالبانو تر یوه حده وکړای شول د کابل د اداري زورواکي، تاخت و تاز تر یوې اندازې پورې مهار کړي او د هغې په کلابندي کولو او وروسته د پایتخت په نیولو سره د افغانستان پر درېیمه برخه خاوره خپله واکمني ټینګه کړي. هغوی په داسې شرایطو کې چې د کابل اداري د سولې ټول پلانونه که کورنۍ سرچینه یې لرله که بهرنۍ رد کړل او د یوه ممثل حکومت لپاره یې د ټاکنو له منلو ډډه وکړه، د افغانستان د خاورې له درېیمې حصې زیاته برخه د توري په زور ونیوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طالبان د ټولو هغو افغاني ډلو او قومونو لپاره د هيلو سرچينه شوه، چې د کابل ادارې د زور واکۍ له منطق او د ځينو جهادي قوماندانانو له خپل سريو او بې باکيو څخه، تر پوزې راغلي وو.

طالبان د افغانستان په سياست کې د زور ځرګندولو په ډګر کې، د واک په واسطه د واک لپاره، د پولې د ټاکلو مناسب او طبيعي ځواب ګڼل کېږي.

طالبان د هغو مظلومو خلکو د فريادونو ښکارندوی دي، چې د زور په منطق سره يې د جګړه مارو، د امن دښمنانو، د ولسواکۍ او ټولنيز عدالت مخالفينو د ځپلو او له منځه وړلو لپاره يې د مرګ او ژوند جګړې ته دانګلي دي.

د کابل ادارې، په زوره واک تر لاسه کړی و، د زور په کارونې يې هغه ساته او په زور له صحنې نه وايستل شول.

د کابل اداره په کينه ييز ډول، له باطل څخه د دفاع په ليکه کې ولاړه وه او طالبانو د حق د مدعيانو په توګه د زور په واسطه مغلوبه کړه او بيا پر ټول افغانستان باندې د سولې او امنيت غېږ خور شو. يوازې سوله او امنيت ددې امکان برابروي، چې د حق د يو ملاتړي ځواک په جوړولو سره، په هېواد کې د حقوقو دولت د جوړښت لپاره لاره هواره شي.

دريېم- د سياسي ژوند ځانګړنې: له هغو ببلګو څخه، چې د ډلبنديو او سياسي ډلو د جوړښت په اړه مو وړاندې کړې، ځرګند يږي چې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ پر ۲۰مو او ۷۰ مو کلونو په ټولنه کې سیاسي ژوند پر دوو مخالفو ؛ کینۍ او ښي لورو تشکل موندلی و. ددې خبرې علت (د مارکسیزم او اسلامي انترناسیونالیزم) پر بنسټ، له بهر سره د کینۍ او ښي ایډیولوژیک او عقیده یي تړون و.

د مارکسیزم د ایډیولوژۍ آرونه او د ((مکتبې اسلام)) عقیده یي ارزښتونه د هغو خپرونو په واسطه، چې له بهر څخه په افغانستان کې خپرېدلې، د ډلو د مفکوره یي او سیاسي تګلوري په ټاکلو کې یې مرسته وکړه. خو په ورو ورو ډول د مارکسیزم د فلسفي ټولیز مفاهیم او د مکتبي اسلام د نړۍ لید معتقدات، د افغاني ټولنې د دودیز قبیله یي ژوند له واقعیتونو سره په چلند کې، په خپلې لومړنۍ مانا پاتې نه شول: مارکسیزم لیننیزم او ماهویزم تر لسو نه پر زیاتو ډلو تقسیم شو او اسلام لږ تر لږه په پینځه لسو فراکسیونونو ووېشل شو. ددې ډلو (مارکسیزم او اسلام) تر منځ کړکېچ یوازې د ګړني (شفاهي) اختلاف تر بریده پاتې نه شو: چین پلوو مارکسیستانو له روس پلوه مارکسیستانو سره پر وسله والو نښتو لاس پورې کړ او د ځینو جهادي تنظیمونو ترمنځ خونړۍ جګړې ونښتې.

ـ په افغانستان کې سیاسي مبارزې تل د سیمه ییزو شخصیتونو په شاوخوا دوام موندلی دی، نه د مدني ژوند د ارزښتونو او د ټولیزو عقیده یي او ارماني آرونو د ګټو د ساتلو او یا د یو ملي شخصیت د دفاع په شاوخوا کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ ایډیولوژیک او د ډیموکراتیک مفاهیم په ډېره کمه کچه (هغه هم د ښاري روڼاندو په وړو کړیو کې) د سیاسي او ټولنیز واک سرچینې ګڼل کېږي. په پرمختللې نړۍ کې ایډیولوژیک او ولسواک ارزښتونه د سیاسي ګوندونو د تشکل محور جوړوي، دا ارزښتونه په افغانستان کې تل د سیمې، قوم، ژبې او مذهب پر قوانینو بدل شوي دي.

ځلورم- د جهادي مشرانو له خوا د جګړه ییزې ستراتیژۍ غوراوی: له افغانستانه د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته، د تنظیمي حسابونو د تصفیې او سیاسي موخو د ترلاسه کولو لپاره جګړه تر خبرو اترو او مفاهمې غوره وګڼل شوه. جګړه د هرې جګړه مارې ډلې لپاره د هغو امتیازاتو د ګټلو سبب کېدله، چې د سولې او خبرو اترو په شرایطو کې د هغو د لاسته راوړلو امکان میسر نه و. مثلاً د اسلامي جمعیت لپاره جګړه پر اکثریت باندې د اقلیت د ارادې د تحمیل وسیله وه. د اسلامي حزب لپاره جګړه د واک د انحصار حربه او د یو تیوکراتیک مستبد حکومت د ټینګښت وسیله ګڼل کېدله. د دوستم او وحدت حزب د ډلو لپاره جګړه له اکثریت سره د ازبکو او شیعه ګانو د قومي او مذهبي اقلیتونو د مساوي حقوقو د لاسته راوړلو اله وه.

د جګړې تر شا ناوړه هیلې او د جګړې د خړوبونې د واحدې سرچینې ګډ علتونه موجود وو. دا واحده سرچینه د بهرنۍ مداخلې لاس دی، چې مختلفې ډلې یې تل پر جګړو اخته ساتلې او د ملت

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکثریت د ارادې پر وړاندې یې د هغوی کینه ژوندۍ ساتلې ده. په افغانستان کې د اکثریت اراده، چې د لویې جرګې او یا ټاکنو په واسطه له ځواک نه عمل ته راځي منطقاً په جګړه کې د ښکېلو تنظیمونو د سیاسي ګټو په مخالف لوري کې واقع ده. د اکثریت د ارادې په څرګندېدو سره به، لکه د جمعیت او پرچم د اقلیت حکومت، پر اکثریت باندې د خپلې ارادې د تپلو وس پیدا نه کړي او اسلامي حزب به د واک انحصار لپاره په خپلو هڅو کې پاتې راشي.

په همدې ډول به قومي او مذهبي لړکي، په داسې حال کې، چې د اقلیتونو له طبیعي حقوقو څخه به برخمن شي، له اکثریت سره د مساوي حقوقو د ګټلو لپاره به، د خپلې دعوې په طرحه کې د ولسواکۍ له ځېونکي منطق سره مخامخ شي.

څه چې مو وویل له هغو څخه په ډاګه کېږي، چې د جګړې پایته رسېدنه د ځینو ډلو د سیاسي ژوند له پایته رسېدو او د ځینو د اغېز له کمښت سره سمون خوري. له ټاکنو، لویې جرګې او په یوه مانا له سولې سره د جګړه مارو ډلو دښمني له ځاني دفاع نه پرته بل منطق لرلای نه شي. د مورچل له شا نه د ټاکنو تر حوزې پورې د لارې وهل تر ټولو ستره ستونزه ده، چې جګړه مارې ډلې ورسره مخامخ دي.

د کار ستونزه په دې کې ده چې:

لومړی: دا چې د مورچل کسان اکثره نالوستي دي او سیاسي شعور نه لري. هغوی په داسې حال کې، چې په ړندو سترګو د خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرتابه تر اغېز لاندې راغلي دي، د يو لړ ملي او عمومي هيلو د دفاع لپاره خپلواک نظر نه لري. د دې ټوپکيانو ځينې هغه اجيران دي، چې د خپلو ځاني ګټو لپاره د دوو ، ان دښمنو ډلو ترمنځ واټن په داسې چټکۍ سره وهي، لکه يو توغندی چې پر ښار ولي.

په هرحال ! د جګړې پلويان، چې په هره کچه وي په دې شرط چې اړوند تنظيم ته ژمن پاتې شي، د مشر لپاره د سولې او جګړې په شرايطو کې ستر غنيمت ګڼل کېږي. په ټوليز ډول هغوی داسې کسان دي، چې له ولسواکۍ د دفاع د عمومي بهير لپاره په درد نه خوري. هغوی د ټاکنو پر وخت يوه کوچنۍ ټولنه جوړوي، چې د خپلو هڅو په واسطه نه شي کولای د مشرانو د لوړتيا غوښتنې هيلې خړوبې کړي.

دويم: مذهبي مشرانو ، د مذهبي پلويانو ولولې په داسې شرايطو کې راوپاروله، چې جهاد د دوستانو د مجلس نقل او د دښمنانو د روحياتو د ځپنې وسيله وه. داسې ښکاري، چې د جهاد په پايته رسېدو سره به مذهبي مشران له يو خوا په خپله تنظيمي کړۍ کې، د خپلو پلويانو د ساتنې او له بلې خوا د چوپ اکثريت د نظر د خپلونې لپاره، د ويلو څه ونه لري او نه به د جلب او جذب لپاره څه ځواک ولري. داسې فکر کېږي، چې د مجاهدو قلموالو د لوړو ژورو خبرو تر اغېز لاندې به يې ځينې پلويان له چوپ اکثريت سره همغږي شي او خپلې رايې به د هغو کانديدانو په صندوقونو کې، چې د ملي او عمومي ګټو دفاع کوي، واچوي. مشران يې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې برخه کې بدګومانه کېږي او هغوی د سولې او روغې پر وړاندې مخالفت ته هڅوي.

درېيم: د مذهبي مشرانو زيات شمېر د بهرنيو لاسوهونکو هېوادونو زېږنده دي. د دې مشرانو سياسي پوځي فعاليت د مقاومت په بهير او تر هغه وروسته د بهرنيو ځواکونو په مرسته خړوبېده او لارښوونه يې کېدله. د سولې شرايط د دې ډلو لپاره ځکه د مړينې مانا لري، چې د بهر له سياسي، پوځي، پولي او مالي ملاتړ څخه بې برخې کېږي. پرته له دې چې له مشروعو او قانوني (کورنۍ سرچينې، د ګڼو ونډې، د غړيتوب ونډې او نورو) لارو د دې مرستو د جبران ډاډ يې په لاس کې وي.

څلورم: د موسسو او ډلو په سطحه، هم د سياسي اقليتونو او هم د ملت په کچه د قومي لږکيو له خوا د انتخاباتو د نتيجو نه منل د سولې د بهير د سياسي مبارزې نورې ستونزې دي. هغه اساسي پوښتنه، چې د ځواب پيدا کولو لپاره ورته ډېره ځيرتيا په کار ده دا ده چې: ايا لږکي د يو اقليت په توګه د خپلو قانوني حقوقو په ساتلو سره خپل ځان د اکثريت ارادې ته د درناوي ملزم ګڼي؟ مثلاً کله که انتخابي پارلمان پرېکړه وکړي، چې وسلوالې ډلې دې په درېو مياشتو کې خپلې وسلې دولتي مقاماتو ته تسليم کړي، داسې پرېکړه چې د اکثريت د ارادې ښکارندويه ده، ايا د پلي کېدو ضمانت به ولري؟ هر کله که د افغانستان سني مذهب اکثريت په پارلمان کې د خپلو استازو په واسط پرېکړه وکړي، چې يوازې دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حنفي مذهب په محکمو او قضاوو کې رسمیت ولري، ایا د اقلیت شیعه مذهب ډلې به خپل ځان ددې پرېکړې په درناوي ملزمې وګڼي؟ په همدې ډول په لسګونو نورې پوښتنې راولاړېدی شي. هغه څه چې څرګند دي دادي، چې د ډیموکراسۍ سیستم په ورو او پرله پسې پلي کېدو کې، د سیاسي زده کړې او تربیې په لاسته راوړلو سره، د اکثریت او اقلیت مقوله د درک او زغم وړ ده. په خواشینۍ سره زموږ ټولنه د خپل سیاسي بلوغ هغه حد ته نه ده رسېدلې، چې د خپلې سلامتیا او بشپړتیا لپاره، په شعوري توګه د سیاسي ډیموکراسۍ ارزښتونه ومني، سربېره پر دې د جګړې او کړکېچ په دوو لسیزو کې په تنظیمي کړیو کې د زورواکۍ او حکم عادت ډېره زیاته وده کړې ده. یوازې د خلکو نماینده او د قوي امنیتي ځواک لرونکی یو مرکزي دولت به ددې ځواک ولري، چې د اکثریت د پرېکړو پلي کېدل تضمین کړي.

ټوپکوال مجاهدین خپل ځانګړي سیاسي و حقوقي کلتور لري. دا کلتور د لویدیزې نړۍ د سیاسي ماشین د محصول په پلمه د ولسواکۍ او ملي واکمنۍ له حق سره مخالف دی:

ـ ولسواکي د مکتبي اسلام په تعبیر له دې کبله، چې له اهل حل و عقد شورا څخه واک اخلي او خلکو ته یې سپاري، د اسلام له موازینو (هغه ډول چې اخوانیت یې تعبیروي) سره اختلاف لري. پر دې انګېرنو باندې په داسې شرایطو کې ټینګار کېده، چې ډېر اسلامي هېوادونه د حل و عقد شورا له نامه سره اشنا نه وو او رژیمونه یې د ولسواکۍ د آرونو له مخې جوړ کړي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د ښنستپالو پـه نظـر، د ملـي واکمنـۍ حـق پـه يـوه بـې سـرحده خيالي نړۍ کې د اسلامي امت له ايډيال تحقق سره سمون نه خوري. دا نړۍ په جهاد ودانېږي او د کفر او الحـاد نـړۍ، خپـل لاسـونه هغـه ته د تسليمۍ د ښنو په توګه پورته کوي... !

له پورتنيو څرګندونو څخه پـه ډاګـه کېـږي، چې اکثـرو تنظيمـي مشرانو ته هره وسيله، چې د سولې د راوستلو سبب شي، کـه هغـه ديو تشکيل (لويې جرګې) په ښه وي او يـا د يـو سياسـي شخصـيت (پاچا) په څېره کې، له دې کبلـه د تاييـد وړ نـه ده، چې پـر ملـي ګټـو باندې ټينګار د هغو تنظيمونو ګټو ته، چې په جګړه کـې يـې روزنـه او پالنه شوې، په ټينګه زيان رسوي.

داسې ښکاري، چې د جګړه مـارو ډلـو غـچ اخيسـتونکو ولولـو د کاناليزه کولـو لپـاره، يـو لـه قهـر نـه ډک او بـل سـوله ييـز الترنـاتيف شته، چې يو د بل بشپړوونکي دي.

يو: د سولې په پروسه کې د ملګرو ملتو د سوله سـاتونکو فعالـه برخه اخيستنه. سره له دې چې د نړۍ په ځينو کړکېچنو سيمو کـې د سولې لپـاره د ملګـرو ملتـو پـوځي مداخلې بشـپړ برياليتوبونـه نـه درلودل، خو په ځينو برخو کـې بـري تـه نـږدې دي او پـه ځينـو قضـيو کې يې سوله ټينګه کړې ده. د افغانسـتان د قضـيې پـه اړه يـوازېنۍ ستونزه، چې موجوده ده، هغـه داده، چې لـه هېـواد څخـه د شـوروي ځواکونـو تـر وتلـو او د کمونيسـتي امپراتـورۍ تـر ړنګېـدنې وروسته، د افغانستان قضيه د ملګرو ملتو د امنيت شورا د اجنډا په حاشيه کې راغله او ګومان نه کېږي، چې لويديز هېوادونه، مثلاً

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپلې اردو د يو غړي، چې په افغانستان کې به د سولې په ځواک کې شامل وي، د پوزې د وينې کېدلو د ليدو زغم ولري.

دوه: د ملګرو ملتونو په مرسته د افغانستان په سياست کې د ټولو اغېزمنو ډلو او اشخاصو په ګډون، د يوې اضطراري لويې جرګې جوړول. که چېرې دا جرګه د جګړه مارو ډلو، ټولو سياسي تنظيمونو او ټولو قومي، مذهبي او ملي شخصيتونو په رښتيني ګډون سره جوړه شي، د سولې ساتنې په کار کې به له ستر اخلاقي او مانيز اغېز څخه برخمنه وي.

د ۱۹۹۴م کال په لومړيو کې د داسې يوې جرګې د لرليد اغېز په افغانستان کې د سولې کورني او بهرني دښمنان وويرول.

د اضطراري لويې جرګې د جوړېدو له اوازو سره سم، د دې لپاره چې دا نوښت پايلې ته ونه رسېږي، دلته او هلته ظاهراً د جګړې د ختمولو، خو په واقعيت کې د سولې پر طرحې د بريد لپاره، يو لړ تشبثات پيل شول. د هجرت په خپرونو کې د نشر شوي خبر له مخې:

ـ د مارچ مياشتې پر وروستيو د اسلامي هېوادونو يو شمېر پوهانو (!) په پاکستان کې د ازادو قبايلو په يوه سيمه کې، د افغانستان له جهادي مشرانو سره غونډه وکړه او تر خبرو اترو وروسته د مولوي خالص په مشرۍ يو هئيت کابل، چاراسياب او مزارشريف ته سفرونه وکړل او له دښمنو خواوو سره يې د نظر تبادله وکړه.

ـ د اپريل پر مياشت د قوماندانانو يو هئيت د اوربند د يو تړون لپاره، په اوسنۍ جګړه کې له ټولو اخته غاړو سره ليده کاته وکړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ پر مې میاشت په غزني ولایت کې د نږدې شلو ولایتونو د استازو په ګډون، د جنوب لویدیځ د سولې هئیت د یوې اوونۍ غونډې په ترڅ کې، دجګړې د غندلو په برخه کې یو پرېکړه لیک صادر کړ.

ـ د مې میاشتې په لومړیو کې د پاکستان، ایران او سعودي عربستان هېوادونو، په سعودي عربستان کې د سولې په یوې غونډې کې د ګډون لپاره د مجاهدینو استازو ته بلنه ورکړه. دملګرو ملتونو تر څارنې لاندې د سولې د یوې رښتینې جبهې په منځ کې، د درز د پیدا کولو په موخه، په دې غونډه کې د ګډون لپاره د پخواني پاچا استازي ته هم بلنه ورکړل شوه.

د محمود مستیري په مشرۍ د ملګرو ملتو د سولې هئیت د تشبثاتو د خنثا کولو لپاره په ټینګه هڅې پیل شوې. د دې هڅو ګډه وجه په دې کې وه، چې افغاني وسلوالو ډلو د بهرنیو لاسوهونکو هېوادونو په مرسته د سولې له هر نوښت سره، چې په هغه کې د افغانستان چوپ اکثریت د خپلو ارمانونو د ځلونې امکان پیدا کړي، په مخالفت کې واحده جبهه جوړه کړې وه. د وسلوالو ډلو او لاسوهونکو بهرنیو هېوادونو له خوا د سولې د ټینګښت لپاره د چلوټې جوړول، په شعوري ډول په داسې شرایطو کې ترسره کېږي، چې پر تېر وخت په راولپنډۍ، اسلام اباد، پېښور، جلال اباد او مکه مکرمه کې دې ته ورته هڅې، د جګړې د پایته رسولو په لار کې هېڅ ډول عملي نتیجې ته نه دي رسېدلې. هغو کسانو، چې دا ډول جالونه یې غوړولي، پر دې ښه پوهېدل؛ هغه امتیازات یې، چې په جګړه کې یې ترلاسه کړي، په سوله کې به یې له لاسه ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درییم څپرکی

قهر او روغه

الف- د قهر او زور کارول: افغانستان د داسې قبیله یي ټولنې لرونکی دی، چې د هغې پر سیاسي ژوند واکمن قوانین دودیز او قومي خصلت لري. په دې ټولنه کې د قهر او زور کارول تل د سیاسي ژوند مسلط توکي دي. د هېواد په معاصر تاریخ کې د بېلګې په ډول ۱۹مه پېړۍ د قهر او غوصې له پېښو څخه ډکه ده، چې د هغې په بهیر کې د دولت د واک نیول د کورنیو او قبیله یي دښمنیو (رقابتونو) د منځ ټکی ګڼل کېده.

په افغاني ټولنه کې د قهرجنې روحیې په زېږېدو او ځواکمنۍ کې مختلفو لاملونو ونډه لرلې ده. له دې جملې نه د جغرافیایي، ټولنیز او سیاسي عواملو سپړل ډېر مهم دي:

یو- جغرافیایي لامل:

۱- جیوپولټیک لامل: افغانستان د هندوستان د افسانه یي هېواد د دروازې په توګه تل د تاریخ د فاتحینو او نړۍ نیونکو د پاملرنې مرکزي ټکی و. دې موقعیت زموږ هېواد د سترو بریدونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او یرغلونو له خطر سره مخامخ کړي، چې د هغو په ترڅ کې خلکو د خپل ځان د دفاع لپاره قهر ته په قهر ځواب ویلی دی.

د تاریخ په بهیر کې د افغانستان پر خاوره د بهرنیو بریدونه او یرغلونه ډېر زیات دي، چې په پای کې دوی ته د ژوند او ځاني دفاع لپاره د قهر څرګندول پر یو نه انکارېدونکي اصل بدل شوی دی.

۲- فزیکي لامل: افغانستان یو غرنی هېواد دی. د ډېرو ټولنپوهانو په اند هغه خلک، چې په سختو او لوړو جغرافیایي او فزیکي شرایطو کې ژوند کوي، د ژوند د تامین لپاره ناچار دي، د طبیعت له قهرجنو ځواکونو سره مجادله وکړي. دا مبارزه د هغو خنډونو د لرې کولو لپاره، چې د یوې موخې د پلي کېدو په لاره کې پراته دي، د زور پر کاروني باندې باور پیدا کول، د سړي تحت الشعور ته ننباسي او ورو ورو هغه د ټولنیز ژوند په یوه ډول اړوي. که څه هم په بهیر کې، په ټولنیز قهر په تولید کې د جغرافیایي لامل رول (هم جیوپولټیکي او هم فزیکي) د مدني ژوند (د ښوونې او روزنې بشپړونه، د ولسواکۍ عامېدنه او د سیاسي شعور او چتیا) د شرایطو د پرمختیا په واسطه له منځه لاړ نه شي، نو کمزوری خو به ضرور شي. افغانستان د پرله پسې پېړیو په بهیر کې د (۲۰) مې پېړۍ د تمدن د نعمت له لاسته راوړلو بې برخې شوی دی، ځکه نو زموږ هېواد کې مدرن او مدني عامل ډېر کم او نامحسوس قهر لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه- ټولنيز لامل: افغان قبايلو ته زور او قهر مختلفې ماناوې لري. پښتنانه قبايل ((ټوپک)) ناموس او يا لږ تر لږه له ناموس نه د دفاع وسيله (د هغه په پراخه مانا چې د کورنۍ او ملي ژوند د ارزښتونو ساتنه په کې راځي) ګڼي او د زوی زېږېدنه د ((ټوپک)) په ډالۍ سره نمانځي. ټوپک ياني د زور وسيله، د مشرۍ کيلي او په خپل زړه د ټولنيزو شخړو حل.

په افغانستان کې يو ځل د سلطنت پر وخت د فرانسه يي ((لوموند)) ورځپاڼې خبريال له محمد ظاهر شاه سره مرکه کړې وه. فرانسه يي ژورناليست د خپلې دې مرکې په يوه برخه کې د وزلوبې (بزکشۍ) په تشويق کې د شاه د انګېزې په اړه داسې ليکلي وو: ((دا لوبه چې زموږ په ذهن کې د چنګيزيانو د قساوت او بدويت ياد ژوندی ساتي، په داسې حال کې، چې د افغانستان په ګاونډيو هېوادو (د شوروي ازبکستان او ترکمنستان) کې پرېښودل شوې ده، له دې کبله يې د شاه له خوا ملاتړ کېږي، چې د خلکو له قهر او غوصې نه ډکې ولولې په يوه ګرموونکي او سوله ييز ځای کې سره راټولې شي، له دې پرته به سلطنت له بې ثباتۍ سره مخامخ شي)).

دا چې د فرانسه يي خبريال نظر به تر کومه بريده د وخت د سلطنت د سياست ځرګندوی و، موږ ورسره کار نه لرو، رښتيا خبره داده، چې افغاني ازبک او ترکمن قبايلو د ((ټوپک)) پر ځای د قهر د ځرګندولو لپاره وزلوبه، چې د قهر او قوت له ځرګندولو نه ډکه لوبه ده، ټاکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولنيز ژوند کې د قهر ځرګندول، په شعر، ادبياتو او هنر کې هم منعکس شوي دي: د فردوسي اثار (په شاهنامه کې د رستم او سهراب داستان) او د خوشال خټک اثار له رزمي شعرونو ډک دي: خوشال خان وايي:

د افــغــان پــه ننګ مـې وتړله توره
ننګيالی د زمانې خوشال خټک يم

ملالۍ د ميوند په جګړه کې د دې لنډۍ په ويلو سره، چې د وطن د مينې روح په کې ځپې وهي، غازيان او مجاهدين يې پر دښمن باندې بريد ته وهڅول:

که په ميوند کې شهيد نه شوې
خدايږو لاليه بې ننګۍ ته دې ساتينه

هغه وخت، چې د دې اثر ليکوال د استقلال لېسې زده کوونکی و ((د ښوونکي ورځ)) په شاندارو مراسمو سره لمانځل کېدله. د هغه کمپ په مخامخ دروازه کې، چې مېلمنو به د هغه مخې ته محفل جوړاوه، دا بيت پـه يوه اوږده ټوټـه کې پـه ځلانـد او مشـقي ليـک ليکل شوی و:

دست مشاطه به رخسار عروسان نکند
انـچـه بـر چـهره تـو سيـلی استاد کند

ملي اتڼ د سپورټ، رزمي حرکتونو او جګړه ييز تمرينونو تر ټولو ښه بېلګه ګڼل کېږي. اريانا دايرة المعارف په دې باب ليکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((اتڼ د افغانانو يو ډېر لرغونی ملي ورزش دی، چې له ۱۱۰۰کلونو راپه دېخوا د مختلفو وختونو په ادبياتو کې منعکس شوی دی.))

هماغـه ډول چې نارينـه د اتـڼ لپـاره سـندرې او نـارې (ولسـي سندرې، چې په لوړ غږ ويل کېږي) لري، ښځې او پېغلې هم په ښکلو سندرو او نارو سره اتڼ کوي.

په اتڼ کې د بدن د ټولو غړو د ښېرازۍ لپاره ټول جنګي او رزمي حرکتونه ترسره کېږي. په اتڼ کې هغه پاروونکې نارې، چې د جګړې، بريد او يرغل پر وخت د دښمن د ماتې، ډار او د خپل ځواک د څرګندونې لپاره، له خولې څخه راوځي، شاملې دي.

د اتڼ په بهير کې د جګړې او تېښتې تمثيلوونکي حرکتونه په اسانۍ سره څرګندېږي. پرمختګونه، شاتګ، پر دښمن باندې بريد، د دښمن د بريد دفع، په اتڼ کې په موزونو حرکتونو سره افاده کېږي.

خېزونه، پورته کېدنه او د اتڼ په پای کې تونـد او چټک حرکتونه، پر دښمن باندې د بريد او يرغل څرګندوی دي. تر هغه وخت پورې، چې تـن په تن جګړه دود وه او توره اصلي وسله ګڼل کېدله، افغاني ځوانانو له تورې او يا چوړکۍ سره اتڼ اجرا کاوه. د هېواد په ځينو سيمو کې اوس هم د اتڼ د اجرا پر وخت له چوړکيو نه کار اخلي. په هغو جګړو کې چې افغاني ټولنه ورسره مخ وه، په ورو ورو ډول ټوپک د تورې او چوړکۍ ځای ونيو. هغه وختنو د اتڼ د اجرا پر وخت د ټوپک کارول دود شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان په ځينو سيمو کې داسې دود و، چې د ((ورا)) په نوم د زوم کورنۍ چې د ناوې د پلار له کوره د ناوې د بيولو لپاره تلله بايد وسلوال وای. هغوی د ناوې په کلي کې، په جګړه کې د توري وهلو، نېزې او هدف ويشتلو د ازمېښتونو له لارې خپل استعداد په زبات رساوه. يوازې په دې ازمېښتونو کې د برياليتوب تر ګټلو وروسته يې د ناوې د بيولو حق ترلاسه کاوه.

سربېره پر دې د افغانستان په ځينو سيمو کې د واده او نکاح د حاصلولو لپاره، زوم د دې ډول جګړه ييزو ازمېښتونو له تېرولو سره مخامخېده: د لرګيو څو خادې يې په ټينګه يوه له بلې سره ترلې چې اوږدوالی يې ۲۰ ګزه شي. د ترليو خادو په يوه نرۍ برخه کې يې يو چرګ تاړه، چې ((دار)) نومېده، دجلۍ غوښتونکي دنده لرله، چې پر اس سور شي، د چرګ وزر خپل هدف وټاکي او هغه جګ کړي. تر هغه وخته، چې د لرګي له پاسه د چرګ وزر په رپېدو و، ناوې اجازه نه لرله، چې د مېړه کور ته لاړه شي.

د هېواد په ځينو نورو کليو کې يې د چرګې هګۍ پر ځمکه اېښودله چې پر اس سپور سړی، چې په واقعيت کې راتلونکی زوم و، خپل ځان ټيټ او هغه پورته کړي.

په ځينو سيمو کې به يې له يو نه تر درېو پورې د لرګيو مېوږې پر ځمکه ټکوهل او سپور سړي يانې راتلونکي زوم ته يې دنده سپارله، چې دا ميوږې د اس د ځغاستې پر وخت د نېزې په واسطه له ځمکې وباسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځینو نورو کلیو کې یې د اوبو پر سر وربښمین دسمال اچوه او جلۍ غوښتونکي سپور سرې بیا دا دسمال پر تورې دوه ځایه کاوه.

له پورتنیو خبرو څخه دا سې څرګندېږي، چې په افغانستان کې د کورنۍ جوړونې لپاره لومړنۍ هڅه، له هغو ازمېښتونو سره یوځای وه، چې د ناموس په توګه د کورنۍ دفاع لپاره د نارینه جګړه ییز ځواک ثابتوي.

البته د کورني ناموس دفاع، د ټولنې او هېواد د ناموس دفاع لومړنی ګام ګڼل کېږي، چې نارینه د کورنۍ د جوړېدو له لومړیو ورځو نه هغو ته ژمنه کوي.

په زده کړې، تفریحي لوبو (وزلوبه، غشي ویشتل، اتڼ، پهلوانۍ) ، د کورنۍ په جوړښت، د ټولنیزو شخړو په حل او په پای کې د سیاسي واک ترلاسه کولو کې د زور څرګندول، د افغاني ټولنې طبیعت دی. دې حالت شخصیتونه روزلي دي. دا قهر په ډېرو برخو کې له مېړانې او زغم سره یو ځای و او د خپلواکۍ، د حق او عدالت د دفاع په لار کې ورڅخه ګټه پورته شوې ده.

د خراسان عیاران، د کندهار پایلوچان او د کابل کاکه ګان، نه ماتېدونکي سیمه ییز پهلوانان وو، دا پهلوانان، لکه د خوشال خټک په شان د هېواد د ناموس دفاع لپاره د همت ملا تړي او هېواد د یوې امپراتورۍ پر مرکز بدلوي.

د افـغـان پـه ننګ مې وتړله توره
ننګیالی د زمانې خوشال خټک یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا به نو افغانستان د ژبې، فرهنګ او ټاکلي دین د صادرولو پر سرچینې بدلېده.

د افغانستان تاریخ په ۱۸مې، ۱۹مې او ۲۰مې پېړۍ کې د ګاونډیو هېوادونو د تاریخ په انډول د زیاتو خونړیو پېښو مرکز و، چې د هغه په بهیر کې زیات واکمن د سیاسي رقیبانو په واسطه معیوب او یا وژل شوي دي. د بهرنیو یرغلګرو پر ضد جهاد، کورنۍ جګړې او نور، چې له یوه پښت نه بل ته یې قهر و کینه او غچ اخیستل لېږدولي دي، د افغانستان تاریخ ته یې داسې خوځون او تحرک ورکړی دی، چې بېلګه یې لږ تر لږه په ګاونډیو هېوادو کې لیدل شوې نه ده.

درې- سیاسي لامل: د تاریخ په اوږدو کې د افغاني ټولنې په جوړښت کې د ګډو قومونو او قبایلو ترمنځ د سیاسي واک د لاسته راوړلو لپاره پټه او ښکاره مبارزه موجوده وه. دې مبارزې کله کله قومونه د یو بل پر وړاندې د دښمنۍ، غچ اخیستنې او قهر په مورچه کې کېنولي او سیاسي او ټولنیز ثبات یې له منځه وړی دی.

د ۲۰ مې پېړۍ په اوږدو کې د سیاسي واک د ترلاسه کولو لپاره د نویو رقیبانو د څرګندېدو وېرې، د افغانستان پاچایان او چارواکي تقریباً د مشروطیت او ولسواکۍ له ټولو غورځنګونو او سیاسي ډلبندیو سره مخالف کړي وو. تاریخ ته مخ اړوو:

پر **۱۹۰۳**م کال د امیر حبیب الله خان د سلطنت پر وخت د لومړي مشروطیت غورځنګ (پټه ملي ټولنه) په شاهي مدرسه کې جوړ شو. دې غورځنګ پر **۱۹۰۵**م کال د عبدالروف کندهاري په مدیریت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سراج الاخبار په نوم د یوې جریدې د خپرېدو اجازه ترلاسه کړه. د دې جریدې لومړۍ ګڼه پر ۱۹۰۲م کال په ۳۲مخونو کې له چاپه راووته او بیا یې د چاپ اجازه ترلاسه نه کړه. که څه هم امیر یې د اساسي قانون د جوړېدو له لارې خلکو ته د سیاسي خپلواکیو ورکولو ته رابالله، خو غورځنګ په پټه خپلو فعالیتونو ته دوام ورکړ. د امیر په واسطه، د هغوی استبدادي ضد فعالیتونه کشف شول او د ټولنې ۴۳ تنه غړي اعدام او یا زنداني شول. امیر وروسته وویل: ((ما د دې ټولنې د نورو غړو له نیونې او سزا ورکولو څخه ډډه وکړه که نه نږۍ به په وینو لړل شوې وه.))[1]

د دویم مشروطیت غورځنګ پر ۱۹۱۱م کال جوړ شو. د یوه مشروطه غوښتونکي او ملتپال محمود طرزي په مدیریت، د سراج الاخبار جریدې خپرېدل له سره پیل شول. دا غورځنګ د امیر د وژنې په دلیل، د خپل یو غړي (عبدالرحمن لودین) د ناکامې هڅې له کبله د لومړي مشروطیت پر برخلیک اخته او تار په تار شو. محمد نادرشاه په داسې شرایطو کې واک ترلاسه کړ، چې د حبیب الله کلکاني (د سقاو زوی) له حکومت څخه راپیدا شویو شرارتونو او ګډوډیو د ټول افغانستان خلک خواشیني کړي وو. نادرشاه د مرکزي حکومت د ټینګښت په نیت د زور په واسطه ټول مخالف سیاسي شخصیتونه او ډلې وځپل.

[1] عبدالحی حبیبي، د افغانستان لنډ تاریخ، ۱۹۸۹م کال، خپرندوی، د افغانستان د مهاجرینو سازمان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ظاهر شاه د سلطنت په لومړۍ لسيزه کې، يانې هغه وخت، چې هاشم خان د وخت صدراعظم و، د صدارت محبس او د کابل د دهمزنګ زندان له سياسي زندانيانو ډک و.

له ۱۹۴۷م کال څخه تر ۱۹۵۲م کال پورې (د شاه محمود خان صدارت پر وخت) سياسي ژوند نوې ساه واخيسته. پر ۱۹۴۷م کال په کندهار کې د ويښ زلميانو ګوند جوړ شو او پر ۱۹۵۹م کال د هغه کانديدانو د شورا د اوومې دورې په ټاکنو کې ګډون وکړ. پر ۱۹۵۰م کال د مطبوعاتو قانون تصويب شو. شخصي جريدو ونه کړای شول د مطبوعاتو په قانون کې له مطرح ازادۍ نه په احتياط او نرمۍ سره کار واخلي. پر دولت باندې د ېرې زياتې نيوکې، چې ځينې وخت يې تحربه يي اړخ هم درلود، د واکمنې ډلې د قهر او غوسې سبب شوې او د ۱۹۵۱م کال پر وروستيو يې د نومړو جريدو د خپرېدو مخنيوی وکړ. پر ۱۹۵۲م کال د اتمې دورې لپاره ټاکنې پيل شوې. تر رايو ورکولو وروسته پر حکومت باندې په ټاکنو کې د لاسوهنې تور ولګېد او د سياسي ډلو له خوا د دولتي ضد مظاهرو له لارې ټينګ غبرګون ښکاره شو، چې د هغه په بهير کې زيات شمېر سياسي شخصيتونه زنداني شول. پنځوسمو کلونو د سردار محمد داود له صدارت سره سمون درلود. د نومړي حکومت د استبداد او اختناق سياست، هېڅ شخصيت او سياسي ډلې ته د فعاليت مجال ور نه کړ.

شپېتم کلونه د ولسواکۍ د ازمېښت لنډه مرحله ده. د ۱۹۲۴م کال اساسي قانون هغو عقدو ته چې د منځنيو پېړيو د استبداد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلقيت په بهير کې راټولې شوې وې، په يو واريز ډول د څرګندتيا زمينه برابره کړه. شخصي جريدو (کاروان، افغان ملت، ګهيځ، خلق، پرچم، شعله جاويد، روزګار او نورو) ته د خپرېدو زمينه برابره شوه. د دې خپرونو په شاوخوا کې مختلفو سياسي ګوندونو پر جوړېدو پيل وکړ. د ټولنيزو عقدو پر ناروغيو باندې ککړو څرګندونو د افغاني ټولنې سياسي ژوند کيڼ او ښي پلو ته بوته. کيڼو او ښيو بهرنيو لېوالتياوو، چې د کمونيستي او اسلامي انترناسيوناليزم له ايډيالوژيکي تومنې سره يې غوټه پيدا کړې وه، په شپېتمو ميلادي کلونو کې يې د هېواد سياسي پېښې له ځينو خونړيو ټکرونو سره مخامخ کړې. سوله ييزې سياسي مبارزې، ټاکنو او پارلمنتاريزم ونه کړای شول، زموږ د سياسي ژوند د تګلورې په ټاکلو کې ثابت رول ولوبوي، په ځانګړي ډول دا چې د خلکو ډيموکراتيک ګوند له خپلواکۍ نه د ګټې اخيستنې طرز، د خپلواکۍ پر ضد وکاراوه. د قهر او غوسې کرغېړنو څپرو د ولسواکۍ او خپلواکۍ د ښکلي خو لړزېدونکي ماسک تر شا افغان ټولنه بېرته د خپل سياسي ژوند هغه طبيعي بنسټ (زور) راګرځېدو ته رابلله. قهر ته په قهر ځواب ورکړ شو. پر ۱۹۷۳م کال سردارمحمد داود د يوې پوځي کودتا په ناوړه ازمېښت سره ولسواکۍ او ټاکنې له منځه يوړې. د پوځي کودتا له لارې د سياسي واک د نيونې لپاره لاره هواره شوه. سردار محمد داود هغه پارلمنټاريزم، چې له هغه څخه د افغانستان د ولسواکۍ غورځنګ د سياسي تاريخ په اوږدو کې، له وروستيو هڅوکو پرته نور څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې نه وو، خاورو کې ښخ کړ او د جمهوري ریاست په نږدې پینځو کلونو کې یې (د پارلمان په غیاب کې) د جمهوریت د مرکزي کمېټې د تقنني فرمانونو د صادرولو له لارې حکومت وکړ. د داودخان د وخت د ۱۹۷۸م کال اساسي قانون د تطبیق مجال پیدا نه کړ. د ۱۹۷۸م کال د اپریل د کمونیستي کودتا غمیزه د نوي قهر او زور ازمویلو پیلامه شوه. د محمد داود د کودتا له پیله، افغانستان ته د شوروي لښکرو د راتګ تر لومړي کال پورې، د نږدې اوو کلونو په بهیر کې شپږ دولت رئیسان یا صدراعظمان وژل شوي دي. پر همدې وخت لږ تر لږه څلور ناکامې کودتاوې کشف او په سلګونو تنه عاملین یې ځپل شوي دي.

په افغانستان کې له ۱۹۲۱م کال (د لومړني لیکلي اساسي قانون له تدوین) څخه تر ۱۹۷۸م کال (د ثور غمیزې تر رامنځته کېدو) پورې د نږدې ۵۷ کلونو په واټن کې، څلور اساسي قانونونه جوړ شوي دي. د هر یوه د انفاذ عمر نږدې څوارلس کاله کېږي. د همدې وخت په بهیر کې لس صدراعظمان د لسو حکومتونو په راس کې راغلي دي. په همدې زماني واټن کې د مطلقه سلطنت، مشروطه رژیمونه، لیبرال جمهوري او دیموکراتیک جمهوریت نظامونه نندارې ته وړاندې شوي دي. که یادو پېښو ته پام وکړو، نو د هېواد د سیاسي او ټولنیزې اوضاع د ثبات د نشتوالي او د سیاسي پېښو په حل کې له زور نه د کار اخیستنې څرګندویي کوي.

تر ۱۹۹۲م کال وروسته په کابل کې اسلامې دوله ایتلافي اداره منځته راغله. دا اداره له همغه پیله د مخالفینو، چې کله کله به په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل منځ کې جنګېدل، د توغندیو او بمونو تر ګوزارونو لاندې راغلې.تر (۳۰۰۰۰) تنو څخه زیات مړي او په لسګونو زره ټپیان چې تقریباً ټول ملکي کسان وو، دا د کابل په اصطلاح اسلامي اداري څلور کلن بېلانس دی. دې اداري، چې دعوه یې کوله د مسلمانو پرګنو له منځه راپورته شوې ده. عملاً د خلکو پر خونړي دښمن بدله شوې وه او د ژوند یوه ورځ یې، چې زیاتېدله ډېر نور انسانان یې له ژوند نه بې برخې کول.

له پورتنیو یادونو څخه څرګندېږي، چې په افغانستان کې اوس هم د قانون د احکامو د رعایت لپاره چاره او ټوپک د سوله ییزې مبارزې بڼه خپله کړې نه ده.

ب- د ولسواکۍ (لویې جرګې، اساسي قانون) د اصولو رعایت: په داسې حال کې، چې زور او قهر د افغاني ټولنې طبیعي دود او مسلط توکي دي، پر قبیله یي ډیموکراتیکو دودونو ډېره لګول، په ټولنیز ژوند کې تر استثنا څخه یو څه زیات رول لري او د یو سوله ییز تعامل په توګه یې د ټولنیزو او سیاسي شخړو د حل او یا لږ تر لږه د کمونې لپاره، د تاریخ په بهیر کې خپله لار پرانیستې ده: قومي جرګو د ټولنیز ژوند په روغ ساتلو کې وقایه یي (د ټولنیز کړکېچ مخنیوی) او یا معالجه یي (د ټولنیزو شخړو له منځه وړل) رول لرلی دی.

له سیمه ییزو قومي جرګو څخه د ژوند د ډیموکراتیکې نښې په توګه، زیاتره پښتنو قومونو او قبایلو ګټه اخیستې ده، ځکه نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني ټولنې د جوړښت د جوړوونکو نورو قومونو په ټولنيز ژوند کې يې رول کمزوری دی. په داسې حال کې، چې لويه جرګه د افغاني ولسواکۍ بله پديده د ملي پولو په ټولو برخو کې عمومي اغېز لري.

د افغان ملت په سياسي ټولنيز ژوند کې د لويې جرګې اغېز په لاندې برخو کې ډېر ځرګند دی:

ـ د ملي يووالي، سولې او ټولنيز ثبات تامينول.

ـ د اساسي قانون او قانون په چوکاټ کې د ملي ژوند تنظيمول.

ـ د افغاني ټولنې په جوړښت کې د ټولو شاملو قومونو او قبايلو ترمنځ د ملي مسايلو د حل لپاره، د خبرو اترو او د نظر د تبادلې لپاره د زمينې برابرول.

ـ واکمنو ته د ټولنيز ځواک په ورکولو سره، د هغوی د پرېکړو د پلي کولو تضمينول.

ـ له يوه لاس نه بل ته د سياسي واک سوله ييز لېږد.

(د يادونې وړ ده چې په ۱۸مه پېړۍ کې د افغانستان د نوي دولت تر ځرګندېدو وروسته، د لويو جرګو د جوړېدو نوښت او په هغو کې د بحث وړ موضوعګانو د طرحې واک زياتره د پاچايانو او چارواکو په لاس کې و).

د سياسي ولسواکۍ نوي آرونه (د ګوندونو جوړېدل، د وينا ازادي، د مطبوعاتو ازادي، عقيده يي ازادي او د انتخاباتو ازادي) په افغاني ټولنه کې د اساسي قوانينو د منځته راتلو پر بنسټ ژورې ريښې نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي ځل لپاره پر ۱۹۲۱م کال اعليحضرت امان الله خان هڅه وکړه د لومړني ليکلي اساسي قانون په اوډنې (تدوين) سره د پارلماني ولسواکۍ بنسټ کېږدي.

امان الله خان له خپلو ټولو لېبرال ډيموکراتيکو ارمانونو سره، د کينې له مخې د حبيب الله (د سقاو زوی) د اړو دوړ په واسطه له منځه يووړل شو. ځکه نو له دې ازمېښته د ولسواکۍ د ژورو ملو د وسيلې په نوم، څه شی د افغاني ټولنې په نصيب نه شول.

سره له دې چې د ۱۹۳۱م کال د اساسي قانون په درشل کې نادرشاه ترور شو، خو بيا هم تر مخکني اساسي قانون او وروستيو اساسي قوانينو څخه د دې قانون د تطبيق زمينه زياته وه او ۳۵ کاله يې د قانون په واسطه د هېواد د ادارې دوام تضمين کړ. د ۱۹۳۱م کال اساسي قانون د وراثت د آر (اصل) له مخې، د سلطنتي واک د سوله ييز لېږد بنسټ شو.

د پارلمان اسکليټ (د شورا د ټاکنو په برخه کې تقريباً د حکومت له همېشنۍ لاسوهنې سره) وساتل شو. دا اسکليټ د شورا په اوومې او اتمې دورې کې په ولسواکۍ سره ښکلی شو. د دې ازمون عمر لنډ و: چارواکو د مخالفينو د کښته و پورته خبرو د اورېدو زغم نه درلود، يا دا چې زموږ خلکو له سياسي ازاديو نه د ګټې اخيستنې لپاره په تدبير او احتياط سره لازمه وړتيا نه وه ښودلې؟ موږ اوس له دې سره کار نه لرو، چې د چا ګناه ده. ربښتيا خبره داده، چې زور او ټولواکي د ولسواکۍ او ازادۍ د آرونو د رعايتولو پر نېکې ارادې بر شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر ۱۹۲۴م کال یو بل اساسي قانون د هغه د خیر غوښتونکو جوړونکو په ارادې، چې اکثره د لویدیزې نړۍ د لیبرالې سیاسي فلسفې تر اغېز لاندې وو، جوړ شو. دا اساسي قانون له دې کبله چې افغاني ټولنه یې د یو پر مختللي صنعتي لیبرال هېواد په اندول ارزیابي کوله، له واقعیت نه لرې و.

په افغانستان کې له ۱۹۲۴م نه تر ۱۹۷۳م کال پورې د اساسي قانون د تطبیق د لسو کلونو په بهیر کې، پینځو حکومتونو د چارو واګې په لاس کې واخیستې، په دې ډول د هر حکومت عمر په منځنۍ کچه دوه کاله و، په داسې حال کې، چې اساسي قانون د قانون جوړولو د یوې دورې د رایو د باور له مخې د حکومت د دوام وخت څلور کاله ټاکلی و.

د ۱۹۲۴م کال اساسي قانون، زمونږ د ټولنې د سیاسي ژوند د واکمن توکي په توګه د ((زور او قهر)) په واسطه، چې دا ځل د یوې پوځي کودتا په چوکاټ کې رامنځته شوي وو، لغوه شو.

د ۱۹۷۳م کال پوځي کودتا په هېواد کې د اساسي قانون د رول له پایته رسولو سره یوځای وه. داود خان د جمهور رئیس په توګه لږ تر لږه پینځه کاله ((د جمهوریت د مرکزي کمېټې)) د تقنیني فرمانونو په واسطه حکومت وکړ. هغه اساسي قانون چې د داودخان د واکمنۍ پر وروستي کال جوړ شو، د کمونیستي کودتا په رامنځته کېدو سره د پلي کېدو مجال پیدا نه کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه برخه

پر ټولنیز او سیاسي ژوند د ۱۹۷۸ م کال د کمونیستي کودتا اغېزې

لومړی څپرکی: د ۱۹۷۸ م کال د اپریل کمونیستي کودتا د دولت جوړښت یانې سلطنت او پارلمان، د قومي او قبیله یي اړیکو او ملتپالنې بنسټونه ویجاړ کړل. مذهب د سیاسي موخو د پرمخوړلو وسیله شو او د روښاندو د سیاسي خوځون په لاره کې ګڼ شمېر خنډونه رامنځته شول.

دویم څپرکی: له هېواد څخه د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته، په افغاني او بهرنیو سیاسي کړیو کې د ناپېیلي حکومت د ټینګښت طرح د خبرو اترو ګرمه موضوع شوه.

دریم څپرکی: د سولې او سیاسي ثبات د ټینګښت لپاره د یوې معقولې لارې په توګه، د ناپېیلي حکومت د جوړېدو هیله بریالۍ نه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د واک نویــو ملاترېــو ، لکــه جهــادي تنظیمونــو او د مقاومــت قوماندانانو د سـولې د ټینګښـت لپـاره خدمت ونـه کـړای شـو ، بلکې په خپله د بې ثباتۍ لامل شول.

ځلـورم څپرکـی: د جهـاد پـر کلونـو د دښـمن سـرزورۍ، قهـر زمـوږ د ټـولنې لپـاره د یـوې اشـنا پدیـدې پـه توګـه دښـمنۍ تـه د مناسب ځـواب ورکولـو د وسـیلې او وروسـته د سیاسـي واک، د ګټلو لپـاره پـر یـوې حربـې بـدل کـړ. د ولسـواکۍ د آرونـو منـل د سولې او روغې پلې کېدل د یوې هیلې تر بریده پاتې شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د دولتي جوړښت د بنسټونو ړنګونه

کمونيستي کودتا او په هغې پسې د شوروي پوځي مداخلې، د دوديزې افغاني ټولنې د اخلاقي، ټولنيز او سياسي ژوند زياتو جوړښتونو ته بدلون ورکړ. د روس د لاسوهنې پرضد د ګټې لرونکو هېوادونو له خوا، د خلکو د پرګنو په منځ کې په پراخه کچه د وسلو تيتول، په بهر پورې د تړلي مرکزي حکومت، چې په خپله د کړکېچ او شخړې پر ډېرو لاملونو بدل شوی و، لوړتيا له منځه يوړه. تر کومه ځايه چې نظام، له حقوقي او سياسي اتوريتې سره، د خلکو د استازيتوب په لاسته راوړلو بريالی نه شو د قانون له لارې د ټولنې اداره لاسته راوړي، د جهاد د دوام په نړېدې دولسو کلونو کې د ګډوډۍ يو ډول، بې ځايه ازاديو او ستونزو د افغاني ټولنې او دولت د جوړښت بنسټونو ته ځينې نه جبرانېدونکي زيانونه واړول. پر ۱۹۹۲م کال د جمعيت، پرچم، ستم د ايتلافي اداري په رامنځته کېدو سره د دولتي جوړښت پاتې بنسټونه له منځه لاړل.

الف- سلطنت او پارلمان: د ۱۹۷۳م کال تر پوځي کودتا وروسته د سلطنتي دستګاه ړنګېدنه، چې په نورو مخ پر ودې هېوادو کې له دود سره سم، څو نورې ناکامې او بريالۍ کودتاوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورپسې پېښې شوې، د حکومت جوړونې په چارو کې د اردو د لاسوهنې خراب پیل و، چې د نوې څرګندې شوې سیاسي ولسواکۍ غوښتنې ته یې ګوزار ورکړ. په هر حال ! د کمونیستي او ناکمونیستي کودتاوو بریالیتوب په ډاګه کړه، چې سلطنتي موسسې د ژوند د دوام لپاره لازم ټینګښت او ورتیا نه لرله او ویې نه کړای شول، چې په یوه نه یو ډول د ټولنې د ټولنیز، اقتصادي، سیاسي او رواني ژوند له بدلېدونکو شرایطو سره توافق وکړي، چې د رنګېدنې زمینه یې برابره نه شي. په بله وینا سلطنت په خپل ځان کې د ځان د له منځه وړنې او رنګونې لاملونه وپالل او د ولسواکۍ د آرونو په بشپړونې کې یې له واقعیتونو، ژورې کتنې او د پرمختللو هېوادونو (انګلستان او جاپان) چې شاهي مشروطه نظامونه یې لرل، له تجربو څخه ګټه وانخیسته.

پارلماني رژیمونه د اروپایي هېوادونو د اقتصادي ودې زېږنده دي. ددې ودې په بهیر کې د ځمکوالي نظام په پاشل کېدو سره بورژوازي د یو نوي ټولنیز قشر په توګه څرګنده شوه. پانګوالي د خپل پرمختګ د چټکتیا لپاره اقتصادي خپلواکیو (ازادي او د خصوصي مالکیت حق، د یوې تصدۍ د جوړېدو او اداري ازادۍ، د راکړې ورکړې ازادۍ، د سوداګرۍ ازادۍ او نور)، سیاسي خپلواکي (د رایې حق، د ټولنو خپلواکۍ...)، مدني خپلواکي (د عقیدې، وینا، مطبوعاتو، لیک او مخابرې خپلواکۍ...) ته اړتیا درلوده. له ځمکوالي نظام څخه راپیدا شویو ارستوکراتیکو بندیزونو، له دې خپلواکیو نه دګټې اخیستلو په لار کې خنډونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رامنځته کول، چې د پانګوالي نظام لپاره يې تر ټولو اوچت ارزښت درلود. د فرانسې د ۱۷۸۹م کال انقلاب د اروپايي ټولنې د زوړ او وراسته جوړښت پر وړاندې، د نوي څرګند شوي ناراضه ټولنيز قشر، د غوښتنو د بغاوت ډېر ښه څرګندوی دی، چې د پانګوالي نظام د ودې او پرمختګ له لارې د دې بنديزونو د ماتېدو سبب شو. د دې بنديزونو په له منځه وړلو سره د اقتصادي، سياسي، مدني او نورو خپلواکيو لپاره لاره هواره شوه، چې د هغې له مخې پارلماني نظامونو د خپل پرمختګ پړاوونه ووهل.

د هندوستان تجربې په ډاګه کړې ده، چې پارلماني نظامونه له يو څه توپيرونو سره په يوه مخ پر ودې هېواد کې هم فعال پاتې کېدی شي. څکه نو په افغانستان کې د اقتصادي پرمختګ سستيا په تېرو اوو لسيزو کې نه شو کولای د پارلماني سيستم په تعبيه کې ټوليز خنډونه رامنځته کړي. زموږ په هېواد کې واکمنه ډله له ځمکوالو، ارستوکراتو او وړو بورژوازانو او روڼ اندو څخه جوړه وه. له کمزوري اقتصادي پرمختګ نه راپيدا شوي ټولنيز غورځنګ، تر دې بريده سياسي ځواک تر لاسه کړی نه و، چې د سلطنت د ارستوکراتيکي دستګاه د بنديزونو او فشارونو پر وړاندې د پارلمنټاريزم له غورځنګ څخه، د دولت د ډيموکراتيکې ادارې د يو سيستم په توګه، دفاع وکړي، خو هر کله چې په شپېتمو ميلادي کلونو کې د شورا د اوومې او اتمې دورې په بهير کې د مکتبي او پوهنتوني روڼاندو له خوا، د پارلمان د دريځ د تثبيت په خاطر کومې ناوړه هڅې ترسره کېدلې، د وخت د چارواکو له پراخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او سېلې او زغم سره مخامخېدلې، په ورو ورو ډول مشروطه پارلماني نظام له خپلو ټولو ځانګړنو (د ټولنو ازادۍ، د مطبوعاتو ازادي، ټاکنو او نورو ازادیو) سره راټوکېده او د سلطنتي نظام پاتې شوني له ولسواکۍ سره د یو ځای شوي سیستم د یوې برخې په توګه تضمینېدل. سربېره پر دې د سیاسي ولسواکۍ او پارلمنټاریزم نظام په خپله د کمونیزم د پرمختګ ((د مخنیوي)) پر یو سوله ییز او ډیموکراتیک لامل بدلېده. په داسې حال کې، چې د لویدیزې اروپا کمونیستي هېوادونه د شپېتمو کلونو په بهیر کې په سیاسي لوبو کې د مذهب له کمزوري اغېز سره سره، پر دې بریالي نه شول، چې د ټاکنو او د پارلماني اکثریت په ګټلو سره واک ته ورسېږي، د افغانستان په اسلامي هېواد کې خو د مذهب د ټولنیز ځواکمن اغېز له کبله د هغو په واسطه د دولت د چارو لاسته راوړل، یوه ناممکنه خبره وه. ځکه نو ټاکنې او پارلمان زموږ په هېواد کې کېدی شول، د کمونیزم د ځېنې په ښو وسیلو واوړي.

د ۱۹۶۴م کال لیبرال اساسي قانون د لویدیزو هېوادونو په ډول په داسې شرایطو کې له سیاسي خپلواکیو نه د ګټې اخیستنې امکان برابر کړ، چې کمونیستانو په بهرني ملاتړ سره د وخت له غوښتنو سره سم په پرمختللي تکتیک او ستراتیژۍ سره خپل ځان راټول او تیار کړی و، هغه هم په داسې حال کې چې اکثره خپلواک ملي او اسلامي ګوندونه د اساسي قانون په اعلان او نافذېدو سره پیل شوي وو. په بله وینا کمونیستان له همغه پیله تر نورو په سیاسي مقابله او رقابت کې دمخه وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۹۶۴م کال اساسي قانون هغو خلکو ته، چې د تېرو پېړيو ظلم او ستم يې د سياسي او رواني عقدو د ټوکېدو سبب شوي وو، د زياتو ازاديو ورکول، د زمان او مکان له غوښتنو سره سمون نه درلود. کمونيستانو، چې د يو ځواک په توګه ځرګند وو، له دې خپلواکيو څخه د ولسواکۍ د رنګوني لپاره د يوه راټول شوي ځواک په توګه ګټه پورته کړه.

لکه څنګه چې د مخه مو يادونه وکړه، د ولسواکۍ د آرونو د مراعاتولو په عادي شرايطو کې، د خلکو ډيموکراتيک ګوند په واسطه، د سياسي فعاليت د پرمختګ او احياناً د سياسي واک د لاسته راوړلو امکان موجود نه و.

د ۱۹۶۴م کال اساسي قانون نيمګړتياوې وروسته د سردار داود د وخت د ۱۹۷۸م کال اساسي قانون په واسطه له منځه يووړل شوې. دا اساسي قانون د واکمنې ډلې تر نيمې پېړۍ د زياتې سياسي تجربې زېږنده و، چې د خپل ځرنګوالي له مخې د دولت د سياسي او حقوقي سازمان د راټولونې له پلوه د ۱۹۶۴م کال اساسي قانون له لسيزې نه د راپيدا شوې ګډوډۍ پر ضد، د مبارزې ډېره ښه وسيله ګڼل کېدله. د دې اساسي قانون د تطبيق لپاره د ناپوهو کسانو ګومارل، چې په دولت کې يې د هغه د ناکامۍ سببونه رامنځته کول. د سردار داود پر ضد د ۱۹۷۸م کال د اپريل کودتا، د خپل پايښت لپاره د جمهوري نظام د هغې کمزورۍ ځرګندويه ده، چې له اساسي قانون نه را زېږېدلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- له مذهب نه سیاسي ګټه اخیستل: کمونیستانو د لینن په نظر مذهب او دین ته د پرګنو د تریاکو په توګه کتل او د مذهبي پوهانو ځینه او له منځه وړنه یې په اصطلاح ((د ټولنې پاکولو)) پروګرام په سر کې ځای کړل. وروسته د خلکو مقاومت، چې په ډېرو برخو کې یې پر مذهبي ولولو ډډه لګوله، کمونیست حکومت مجبور کړ، چې د دیني ارزښتونو د دفاع تظاهر وکړي. په بله مانا مذهب او دین د سیاسي موخو لپاره وکاروي.

ځینې روحاني ډوله کسان په پیسو واخیستل شول او له هغو نه د مبلغ په توګه ګټه واخیستل شوه. د دښمن له خوا قومي او قبیله یي اختلافونو ته په ټینګه لمن ووهل شوه او بېلابېلو جهادي تنظیمونو د دې اختلافاتو په شاوخوا کې د اسلام پینځه لسګوني بیرغ اوچت کړ او مومنانو ته یې تر هغو لاندې د فی سبیل الله جهاد بلنه ورکړه. بهرنیو مسلمانو هېوادو دا تفرقه نوره هم پیاوړې کړه او اسلام ته په سیاسي رنګ ورکولو سره یې، د ټولنې په روحاني او مانیز یووالي کې د هغه رول کمزوری کړ، په داسې حال کې چې د پخوانیو نظامونو د واک د وختونو په اندول یې د هغه جګړه ییز ځواک زیات کړ.

د یوې عمومي ارزونې له مخې اسلام پر هغه وخت، چې جهادي تنظیمونه منځته نه وو راغلي او یا له خپل شتوالي سره سره، د جهاد د سوق او اداري امکانات یې نه لرل، د یرغل پر وړاندې یې د مقاومت د طبیعي لامل په توګه په خپل سر بنسټیز رول ولوباوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- قومي او قبيله يي اړيکي: د افغانستان بېلابېلو قومونو او قبايلو د تاريخ په اوږدو کې خپل ځان ((د افغان ملت)) لويې کورنۍ ته منسوب ګڼه او په سوله او جګړه کې له يو بل سره په مانيز پيوستون کې وو. په افغاني ټولنه کې د قومونو او قبايلو ترمنځ خپلمنځي اړيکي د واحدې کورنۍ په توګه ((مشر ورور)) ته د درناوي څرګندونکي وو. د کورنيو اخلاقو د پوړيو د مراعت له مخې دا درناوی د سياسي او ټولنيز ثبات له لاملونو څخه شمېرل کېده.

کمونيستي افت د دې اخلاقي پوړيو سلسلې ته زيان ورساوه او د ټولنې په اداره کې د اکثريت او مسلط قوم او قبيلې رول، چې د افغاني ټولنې د جوړښت طبيعي توکی او زموږ د ملت د جوړښت د يوې برخې په توګه، د ولسواکۍ د اغېز څرګندوی و، له پوښتنې سره مخامخ کړ.

د روسانو او د کابل د لاسپوڅي حکومت له خوا په سياسي، کلتوري او پوځي برخو کې د قومي او قبيله يي نفاق د راپيدا کولو لپاره اغېزمن او منظم پروګرام پر مخ يوړل شو او د قومي اکثريت اغېز له پوښتنې سره مخامخ شو.

يو- په سياسي برخه کې بې اتفاقي: د قومي او مذهبي لږکيو د لمسون په نيت (د ولسواکۍ د نورمونو خلاف) له پښتنو اکثريت سره د مساوي حقوقو د لاسته راوړلو د ادعا د طرح کولو لپاره د دولت په جوړښت کې بدلونونه راڅرګند شول. د جمهوري

(c) ketabton.com: The Digital Library

رياست، صدارت، وسلوال پوځ او په اصطلاح د مليتونو چارو وزارت کې بدلونونه رامنځته شول. د دولت د مامورينو او نورو خلکو د حقوقي هويت د تثبيت لپاره په دولتي موسسو کې د ګومارنې په فورمو کې په اصطلاح د ((مليت))(!) ستون ځای شو. په داسې حال کې چې لږ تر لږه پينځه لس کاله مخکې پخوانې حکومت د قومي تعصب او کينې له دې توپيرونو سره هېڅ علاقه نه درلوده.

د خلکو ډيموکراتيک ګوند د پښتون ضد احساساتو د راپارولو لپاره دولت ته د پښتون ضد بانډ ((ملي ستم)) د ملګرتيا په جلبولو سره د سياسي موخو د ترلاسه کولو په لار کې بريالی شو.

دوه- په کلتوري برخو کې بې اتفاقي: د ببرک تر راتګ وروسته انيس ورځپاڼې د ۱۹۸۱ کال په بهير کې د يوې ليکنې په ترڅ کې پښتنو ته د بې فرهنګه اکثريت خطاب کړی و. تر هغه وروسته په رسمي خپرونو کې د دري فرهنګ، پښتون ضد ليکنې پيل شوې، چې د هغه په بهير کې د هغو پښتنو نومونو (اصطلاحاتو) پر ځای چې لسګونه کلونه وړاندې په دري فرهنګ او ژبې کې دود شوې وې، د ايراني فارسي او ان د انګليسي يا فرانسه يي نومونې وکارېدلې. پر ۱۹۸۹م کال په پېښور کې ((جرګه های برزګ ملی)) په نوم کتاب چاپ شو. مولف يې ((محمد عليم فيض زاده)) په دې کتاب کې هڅه کړې ده د لويې جرګې د نومونې پر ځای د ((جرګه های بزرګ ملی افغانستان)) نومونه وکاروي. په داسې حال کې چې د لويې جرګې افغاني او ملي نومونه زموږ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاريخ او ملي فرهنګ نه بېلېدونکې برخه ده، خو ليکوال په همدې کتاب کې نه ده کارولې او يا يې د زړه له پاسه په زور کارولې ده. د کتاب په نورو مخونو کې يې په اصلي ډول د بهرنيو کلماتو له کارونې څخه ډډه نه ده کړې. مثلاً د کتاب په ۲۳ مخ کې د ((محافظ شاهی)) پر ځای د ((ګارد شاهی)) نومونه کارېدلې ده. ايا د لويې جرګې نومونه د شاهي ګارد له کلمې څخه ډېره پردی او سخت مانيزه ده؟

په داسې حال کې چې روسانو د منځنۍ اسيا په جمهوريتونو کې ازبکي، تاجکي او ترکمني ليکدود په روسي ليکدود اړولی و او د روسي ژبې تدريس يې جبري کړی و، په افغانستان کې هڅه وشوه په هغو سيمو کې چې ازبکان، ترکمنان او بلوڅان ژوند کوي د واکمن دري او پښتو فرهنګ او ژبې اغېز له منځه يوسي.

دري- په پوځي برخه کې بې اتفاقي: د اردو په چوکاټ کې د هزاره ګانو، ازبکانو او د نورو قومي غونډو جوړول، چې په وسلوال پوځ کې د پښتنو او تاجکانو د واکمنۍ پر وړاندې انډول بلل کېده، د روسانو د تفرقې اچونې د سياست بل اړخ و. د کابل کمونيست حکومت تل د يوې سيمې او قوم له پوځي ټولګي نه د بلې سيمې او قوم د لوټ او وژنې لپاره کار اخيستی دی.

هغو سيمو ته چې پښتو ژبې او دري ژبې په کې اوسېدل، د غلا لپاره له ازبکانو او ترکمنانو څخه جوړې د ((دوستم)) او ((ګلم جم)) جوزجاني ملېشو لېږل، د سياسي موخو لپاره له قومي دښمنۍ نه د ګټې اخيستنې ښکاره ځرګندويې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روسانو لـه خـوا د څارنـدوی اداره ((پـولیس)) خلکیـانو ((اکثریت پښتنو)) ته وسپارل شوه او هغوی یې د وسلوال پوځ د یـوې برخې، پـه ځـانګړې ډول د خـاد د مشـری پـر وړانـدې، چـې د پرچمیانو (غالباً تاجکانو) په لاس کې وه ودرول.

د- ملتپالنـه، پـان اسـلامیزم او د جهـاد نړیـوال کېـدل:

ناسیونالیزم (ملتپالنه) په افغاني ټولنه کې د بېلابېلو قومونو او قبایلو او بېلابېلو مذهبونو یوځای کوونکی لوښی دی. افغـاني ملتپالنې پر هېواد باندې د پردیو د یرغل پر وخت دفعه کوونکې اړخ درلود او هر کله چې ځواکمنو واکمنو د چارو واګې تر لاسه کولې، د ناسیونالیزم یرغلیز او هژمونستي اړخونه څرګند بدل، چې د هغو په بهیر کې افغانستان ګاونډیو هېوادونو ته د مذهب، افغاني فرهنګ او ژبې د لېږد پر مرکز بدلېده، په دې ډول ملتپالنه د یـوې امپراتـوی د جوړېدو د ډاډ وړ سـرچینه ګرځېدلـه. افغـاني ملتپـالنې کـه دفـاعي اړخ درلـود کـه یرغلیـز، د ملـي او ټـولنیز پیوستون لپاره یې تل له مذهب او دین نه مرسته غوښتې ده.

له ملتپالنې سره د افغـاني مارکسیسـتانو دښـمني لـه سیاسي او ایډیالوژیک پلوه موجه ځلول کېده: د مارکسـیزم ایـډیولوژی د کـارګري انترناسـیونالیزم د آرونـو پـر بنسـټ، د واحـدې طبقـې پـه توګه د کارګرانو په لیکو کې د بورژوازی د تفرقـې اچـونې تیـوري ګڼله: له سیاسي پلوه پر افغانستان باندې د شوروي اتحـاد یرغـل، افغـاني انقـلاب تـه د یـو دوست هېـواد د نړیـوالې مرسـتې پـه توګـه تبلیغېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مارکسـیزم او مکتبـي اسـلام، دوارو د افغانسـتان د نـړدې دوو لسیزو جګړې پـه بهیر کـې د ملتپـالنې مخـالفې هڅې ترسره کړې. مارکسیسـتانو ملتپـالونکي ډلـه ډلـه زنـدانونو او وژنځـایونو تـه یووړل او ښنستپالنو ګوندونو پر هغوی باندې د کفر او الحاد تـور پورې کړ او یو شمېر یې ترور کړل.

د اسلام تاریخ د خپلو چارواکو او سیاستوالو د ولولـو پـه لـوړو ژورو کـې ځینـې وخت د روحـاني یـووالي او پایلـه کـې د اسـلامي ټولنو د یووالي لپاره د روشنفکرانه او ذهني ایډیالونو ځرګنـدوی دی. د یـووالي د مـوخې د پلـي کېـدو لپـاره لـه پـوځي (فتوحـاتو)، سیاسي (لکه د عـرب لیـګ او د یووالي د مـوخې لرونکـو سیاسـي ګونـدونو لکـه اخـوان المسـلمین او بعـث ګونـدونو جـوړول) او حقوقي (د یو کانفدراسیون یا فدراسیون د جوړېدو لپاره د نړیوالو تړونو لاسلیک کول) لارې ګټه اخیستل شوې ده.

په ټولیز ډول پان اسلامیزم د یو روحاني- سیاسي ښوونځي پـه توګه په ملي او نړیواله سطح د سیاسي موخو لپـاره ګومـارل شـوی دی. په دې مانا چې د مسمانانو چارواو د هېوادونو د نیـونې هیلـې تل د پان اسلامیزم له ولولو سره اغېز پیدا کوي او ان ښکېلاکګرو نامسلمانو هېوادونو غالباً خپل مقصدونه د پان اسلامیزم په پوښ کـې تـاو کـړي دي. د انګلـیس ښـکېلاک پـان اسـلامیزم تـر لـومړۍ عمـومي جګـړې دمخـه پـه منځنـي ختـیځ کـې د خپلـو اسـتعماري دښمنانو له هغې جملې نه (عثماني ترکیې) پر ضد د ایډیالوژیکي مبارزې وسیله کړی و. د دې ښکېلاکیزې تګلارې پـه برکـت ځینـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومورکي کورنۍ لکه په سعودي عربستان کې د آل سعود کورنۍ، د تاج و تخت، شهرت او اغېز خاوند ه شوه. پان اسلامیزم د مارکسیست انترناسیونالیزم په شان تل د سیمه ییز ژوند له واقعیت سره په چلند کې له ماتې سره مخ شوی او بیا د مسلمانانو بنستپالو ګوندونو په لاس کې د چارواکو د پراختیا غوښتنې د موخو د فردي او سیاسي شعور نه درلودونکو مسلمانانو پرګنو د تېر ایستلو لپاره د یوه کشوونکي سراب په توګه پاتې شوی دی.

په افغانستان کې د جهاد په دیارلسو کلونو کې اسلامي انترناسیونالیزم د مارکسیست انترناسیونالیزم پر وړاندې وکارول شو. زموږ په هېواد کې سیاستوالو روحانیونو او (په ځینو برخو کې د ګوتو په شمېر روحاني سیاستوالو) دې ته پام و چې له نړیوالې صبغې او د بهرنیو هېوادونو له مرستې پرته د جهاد د غوښتنو پرمخبیول امکان نه لري. د بهرنیو هېوادونو د مرستې راجلبول په داسې حال کې، چې د اسلامي تنظیمونو لپاره په خپلمنځي او کورني اړو دوړ کې د سیاسي دریځ د ټینګښت او تثبیت وسیله شوې وه، د سیمې د مسلمانو دولتو لپاره یې د افغانستان په جهاد کې د پرله پسې او ګټورې سیاسي پانګه اچونې امکان برابر کړ.

بهرنیو هېوادونو د مذهبي او سیاسي پیوستون او یو څه هم د قومي او کلتوري اړیکو له مخې په افغانستان کې ځانګړې ډلې له خپلو پوځي، سیاسي او تبلیغاتي مرستو څخه برخمنې کړې، د اسلامي هېوادونو د ټولو پوځي مرستو د اوډنې (کانالیز) لپاره یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغــاني سیاســي واحــد مرکــز هــم موجــود نــه و: افغانســتان د لاسـوهونکو هېوادونـو د ګټـو د ټکـر پـر سـیمه واوښت. دې کـار د افغاني ټولنې بېلابېل قومونه او قبایل لـه بهرنیـو هېوادونـو سره د مذهبي، سیاسي، قومي او کلتوري تړښتونو لـه مخې تیت و پـرک کـړل او د ټـولنیز پیوسـتون او یـووالي د یـو تـوکي پـه توګـه یـې د ناسیونالیزم اغېز یو څه کم کړ. په مخالف لوري کې د افغانستان د کمونیسـت ګونـد لـه خـوا مارکسیسـت انترناسـیونالیزم د واک د بهرنیــو ســرچینو د خپلــوني ایډیولوژیکــه وســیله وګڼــل شــوه او روسانو له هغه نه د امپریالیستي موخې د تطبیق د حربې پـه توګـه کار واخیست. په دواړو حالاتو کې د سیاسي واک د نیولـو لپـاره د سیاسي مشرانو پاملرنه د خلکو پـر ځـای چې ملـي لیـډر شـیپ تـه د اعتبـار ورکولـو اصـلي سـرچینې دي، تـر پولـو د بانـدې بهرنیـو لاسـوهونکو هېـوادو تـه واوښـتله. دې کـار د بهرنیـو لاسـوهونکو هېوادونـو پـه ګټـه پـه سوله او جګړه کې لـه مـوږ نـه هر ډول نوښت واخیست او د یوې نیمې لسیزې په اوږدو کې یې زموږ خلکو تـه تـر ټولو ناوړه سیاسي زده کړه ورکړه.

د جهاد د دورې مذهبي مشرانو، چې انترناسیونالیزم یې د عـرب شیخانو او د ایران د ایت الله ګانو او حجت اسلامیانو ((د پطرولـو خزانـې)) د یـوې برخـې د لاسـته راوړلـو لاره ګڼلـه، ملتپالنـه یـې د مسلمانو پر ګنو پـه روحیـاتو کې ووژلـه او تـر دې زیـات یـې لا د یـو سـپېڅلي اتحـاد لـه لارې لـه سـرې او ګرمـې جبهـې نـه د ملتپـالو د ایستلو لپـاره او پـر ټولـو هغـو کسـانو بانـدې، چې د افغانسـتان لـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامه سره یې مینه لرله، د کفر او الحاد تور ولګاوه او ان ځینې یې شهیدان کړل. مذهبي لارښوونکو ددې لپاره چې ((د وطنپالنې ګناه)) پر ((پردي پالي ثواب)) واړوي، له بېلابېلو لارو یې د ملتپالنې پر ولولو ګوزارونه وکړل. له هغې جملې:

ـ د هغو تنظیمونو او سیاسي ډلو د نومونو په جوړښت کې، چې د جهاد په کړکېچن مهال کې څرګند شوي وو، د ((ملي)) او ((افغانستان)) د اصطلاحاتو ځای کولو ته په عمل کې هېڅ ډول پاملرنه ونه شوه. خو د دې خلاف د ((اسلام)) پر نومونې زیات ټینګار وشو (اسلامي حزب، اسلامي جمعیت، اسلامي انقلاب حرکت او نور) په بله وینا د ګوندونو مسلمانتوب د هغوی ملیتوب او افغانیت تر سیوري لاندې راوستی و.

ـ اسلامي تنظیمونو د مسلمانو پرګنو پاملرنه له افغانستانه بهر سیاسي معبودونو لکه ایت الله خمیني، ضیاءالحق او نورو ته واړوله. تر هېواده بهر د ځینو سیاسي او مذهبي شخصیتونو د روحاني پوړیو او کراماتو په اړه مبالغه او ان په ښکاره ستاینه کېدله او هغو ته یې له سیاسي شعور نه بې برخې، د افغانستان د پرګنو د معتقداتو په متن کې، د اسلامي نړۍ د لارښود په توګه(!؟) ډاډمن ځای پیدا کاوه.

ـ د هېواد د داخلي جګړې جبهې یې د اسلامي نړۍ د خلفاوو او مشرانو په نومونو لکه د عمر فاروق جبهه، د خالد بن ولید جبهه او داسې نورو په نومونو مبارکې او سپېڅلې کړې. ګنې د افغانستان د ملي او مذهبي لارښوونکو لکه ملا مشک عالم، محمد جان

(c) ketabton.com: The Digital Library

غازي، د ميوند فاتح محمد ايوب خان او نورو په مسلمانۍ کې څه شک او ګمان پيدا شوی دی.

ـ د اسلامي نړۍ د عمومي ګټو پر وړاندې د افغانستان ګټې وړې او بې اهميته وګڼل شوې. په هغو شرايطو کې، چې د روسانو د پوځي شتوالي له کبله په افغانستان کې ستر جهاد د مبارزې د مورچلو پياوړتيا ته ډېره زياته اړتيا درلوده، د اسلامي انترناسيوناليزم د بيرغ ساتونکو يوازې پر ۱۹۸۰م کال نږدې پينځه زره افغاني مجاهدين د عراق د جمهور رئيس صدام حسين پر ضد د جهاد(؟) لپاره د ايران ايت الله ګانو د توپ خولې ته وتړل. پر ۱۹۹۱م کال ۳۵۰ تنه مجاهدين د لنډ مهالي افغان حکومت له خوا د امريکا او سعودي عربستان تر څنګ (د کويټ د ازادولو))(!) لپاره د عراق د اسلامي هېواد پر ضد ودرېدل: په داسې حال کې چې افغانستان پر همدې وخت د کمونستانو تر اسارت لاندې و. اسلامي حزب پر همدې کال تياری څرګند کړ، چې د سرېو او مهماتو له لېږلو سره د هندوستان د مرکزي حکومت پر وړاندې د کشمير د شورشي مسلمانانو دفاع کوي او هغه هم په داسې شرايطو کې چې افغانستان تر کشميره زيات د خپلو مسلمانو خلکو مهربانۍ ته اړتيا لرله.

له ځينې مذهبي مشرانو سره د جهاد د خړوبونې، له بهرنيو سرچينو نه د ګټې اخيستنې له دليل پرته، بل ستر دليل چې هغوی يې د ملتپالنې ولولو مخالفت ته رابلل دا و؛ په غلطه يې فکر کاوه چې مجاهدين حاضر نه دي يوازې د افغانستان د دفاع لپاره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شهادت جام وڅښي. په داسې حال کې چې که يوازې په نړيواله مانا له اسلامي معتقداتو نه د دفاع لپاره د شهادت مرتبه مطرح وای ((د فلسطين دار الشهادت)) چې نږدې يوه پېړۍ يې له عمره تېرېږي، مومنانو ته يې د اسلام په لاره کې د قربانۍ ورکولو لپاره ښه زمينه برابره کړې ده.

ګومان نه کېږي د اسلام د دفاع په خاطر په فلسطين کې له اسرائيلو سره په جګړه کې د کوم افغان پوزه وينې شوې وي، د شهادت پوړۍ لاسته راوړل خو لا پرېږده، ځکه نو هېوادني جهاد ته په تګ کې د ملي او اسلامي نواميسو دواړو دفاع مطرح ده.

په هرحال! ملتپالنې، په ځانګړې ډول د انګليس د ښکېلاکيز اغېز پرضد د پېړيو په بهير کې، په داسې شرايطو کې چې له ګاونډيو اسلامي هېوادونو سره د مذهبي او ديني اړيکو پر بنسټ د افغاني ټولنې د يوځای کولو او رنګولو امکانات موجود وو، د يو ځواکمن مخالف ځواک په توګه عمل کړی او د افغانستان د خپلواک اسلامي دولت په جوړښت کې يې خپل بنسټيز رول ترسره کړی دی. اسلامي انترناسيوناليزم د مسلمانانو له مذهبي ولولو سره په تماس کې، د ځواکمنو جذبو په لرلو سره د مارکسيزم له چاپېريال نه، تر راغلي پردي انترناسيوناليزم نه زيات، د افغاني ملتپالنې نويو راپيدا شويو توکو ته زيان ورساوه.

اسلامي انترناسيوناليزم د سياسي ټولنپوهنې په اصطلاح خلک په پراخه کچه له ځانه پردي کړل او د افغانستان د ګټې د ساتنې مينه يې ورکمه کړه. د اسيا په جنوب ختيزو بازارونو کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د لاجوردو او زمرودو خرڅون، د عرب امیرانو په بازارونو کې د هېواد د ځنګلونو د لرګیو خرڅول، د پاکستان او ایران په بازارونو کې د دښمن د جګړه ییز ماشینونو د ټوټو ټوټو او سپنو خرڅول او بالاخره د کابل موزیم لوټ، ټول د افغانستان د لوړو ملي ګټو پر وړاندې د هغې بې تفاوتۍ ښکارندويي کوي، چې انترناسیونالیزم ورته لمن وهي. د دې تېرې شلکلنې جګړې په ترڅ کې د افغانستان خاوره د روسي، ایراني، پاکستاني عربو او نورو اجنټانو په ((کاروان سرای)) بدل شوې ده، چې هر یو د انترناسیونالیزم تر بیرغ لاندې د افغاني مذهبونو او قومونو پر پاشل شویو ټوټو باندې خپل رقیبان ځپل. ځینو عربانو لکه سعودي عربستان ته د افغاني پان اسلامیزم له ګرم بازار نه د سوداګرۍ ګټې ترلاسه کول او په سیمه کې د ایران د پراختیا غوښتنې د مقابلې لپاره تر ټولو ښه لار ګڼل کېدله.

هغه وخت په افغانستان کې د دوو اسلامي هېوادونو سعودي عربستان او ایران مقابله په خپله د ملتپالنې ځرګندوی وه، خو افغانانو یې د انترناسیونالیستي لېوالتیاوو لرلو ته هڅول، انترناسیونالیزم یې د ځینو افغانانو د عقیده یې ښوونځي په توګه یو ازې د افغانستان په خاوره کې ساته.

د افغانستان په جګړه کې نورو ښکېلو عربانو (عربو ته د فلسطین په اړه ول) د افغانستان په لرې پروت هېواد کې د شهادت د درجې لاسته راوړلو لپاره په ارام زړه خپله پاملرنه را اړولې وه، هغه د خدای بښلي جمال عبدالناصر په وینا ګنې اسرائیل د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدیترانې په بحر کې لویدلې دي او فلسطین د یو خپلواک دولت په توګه رانړو کېدلی دی.

له پورتنیو یادونو څخه څرګندېږي، چې د پان اسلامیزم د مفکورې دفاع د افغانستان د ګټو د دفاع په مخالف لوري کې ودرېږي او ان د هېواد د له منځه وړلو لاره ده. که چېرې په اسلامي نړۍ کې دا مفکوره د عملي کېدو او پلي کېدو وړ وای، نو ډېر پخوا به د افغاني مذهبي ډلو د مشرانو په واسطه د انترناسیونالیزم د شعار پر وړاندې کولو سره (په ځینو برخو کې) د متفرقو او دښمنو اسلامي هېوادونو د عقیده یي، ایډیولوژیک، سیاسي او سازماني پیوستون شاهد وو. انګلیسانو له خپلو هر ډول ښکېلاکیزو چلونو سره ونه کړای شول، تر لومړۍ نړیوالې جګړې د مخه د منځني ختیځ عربي هېوادونه، چې د یو دین، تاریخ، ژبې، فرهنګ او واحدې جغرافیا لرونکي دي، په یوه نړیوال سازمان کې سره متحد کړي. هغه ټینګ اختلافونه، چې ځینې وخت د خونړیو جګړو سبب شوي دي، د مسلمانو عربي هېوادونو ترمنځ یې د بېلتون یوه غټه پوله رامنځته کړې ده. جمال ناصر له مصر سره (د یو فدراسیون په چوکاټ کې) د سوریې د یوځای کولو او صدام حسین له عراق سره د کویټ په یوځای کولو سره لومړی په سوله ییز او دویم د زور له لارې د یوې اسلامي امپراتورۍ د بنسټ د ایښودلو هیله لرله. دواړه په دې لاره کې بریالي نه شول. سوریې او کویټ دا نه منله، د دوو دیکتاتوریو تر بیرغ لاندې، چې د مسلمانو عربو نړۍ یې د توري په زور جوړوله،

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خپلو ملي طبيعي ګټو څخه تېر شي. د عربي هېوادونو د اخوان المسلمین ګوندونه، چې د اسلام د نړیوال دولت د جوړېدو لپاره یې په سیاسي برخه کې ځینې جنجالیزې پېښې رامنځته کړې، تر نیمې پېړۍ نه په زیاته موده کې د ټولو قهرجنو او سوله ییزو وسایلو په کارونې سره نه یوازې ان په یوه مسلمان هېواد کې د سیاسي واک په نیولو بریالي نه شول، بلکې د اسلامي نړۍ د یووالي د پلي کېدنې په لار کې د اسلامي ټولنو له سیاسي واقعیتونو څخه په ډېر لرې واټن کې، د یوې بنسټپالې او ځانساتې ډلې په توګه یوازې یو لږکی (اقلیت) پاتې شول او د سیاسي مبارزې په ډګر کې تجرید شول. د بعث ګوند چې د ((میشیل افلق)) په واسطه په ټولو عربي هېوادونو کې د واک نیونې له لارې، د عربي هېوادونو د یووالي د راوستو لپاره جوړ شو، نه یوازې دا چې د عربي هېوادونو د یووالي په لار کې یې کوم ګام پورته نه شو کړای، بلکې د عراق او سوریې دوو هېوادونو، چې په هغو کې د بعث ګوند ځانګې واک په لاس کې لري، کلونه کلونه یې له یو بل سره دښمني وکړه او پر ۱۹۹۱م کال پر عراق باندې د غربي متحدینو د ځواکونو په یرغل کې، سوریه د سعودي عربستان، امریکا، انګلستان او فرانسې تر خوا ودرېده. د ایران او عراق د دوو اسلامي هېوادونو ترمنځ نږدې لسکلنه جګړه او د ایران او سعودي عربستان ترمنځ اختلافونه د دې واقعیت څرګندې نښې دي، چې یو هېواد هم تیار نه دی خپلې ملي ګټې له هغو دروغجنو سیاسي شعارونو ځار کړي، چې د ښکېلاک بوی ورڅخه راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجربې په ډاګه کړې ده، چې د افغاني ټولنې ټينګو واقعيتونو، دين او ايډيولوژۍ، چې له بهر نه داخل ته رادننه شوي يا زغملي يا يې نه دي زغملي، د دين زغم په هغه کچه (مقياس) و، چې د خلکو له روحياتو سره يې يوځای کوونکو ارزښتونو سمون وخوړ او بيا يې له خپل لومړنۍ بڼې سره څرګند توپير پيدا کړی دی.

ـ امام ابوحنيفه کابلي د شريعت له آرونو څخه د زمان او مکان له شرايطو سره سم تفسيرونه راوکښل، حنفي مذهب يې پر رسمي، ملي او افغاني مذهب واړاوه.

ـ د مارکسيزم ايډيالوژي د افغانستان د سياسي او ټولنيز ژوند له واقعيتونو سره په چلند کې څو ټوټې شوه او د دې ايډيولوژۍ توغ پورته کوونکي ګوند (کمونست ګوند چې د ((وطن)) د نامه تر شا يې ځان پوښ او پټ کړ) د افغاني ټولنې د ملي او ديني جوړښتونو د درناوي په تظاهر کې ځان داسې نغاړه چې ځينو بهرنيو ديپلوماتيکو کړيو ته يې، چې له سياسي لارې يې د افغانستان د ستونزې حل غوښته، له خپل لومړي هويت سره توپير ډېر ګران کړی و. ځکه نو په داسې حال کې، چې په راتلونکي کې له ټولو اسلامي هېوادونو، په ځانګړي ډول له ګاونډيو سره، د مسلمان افغانستان د ښو اړيکو لرل په بهرني سياست کې يو نه انکارېدونکي اصل وي، د افغانستان په واسطه د پان اسلاميزم د مفکورې د پلې کېدو لپاره د عمل د نوښت ترلاسه کول، د هېواد د لوړو ګټو خلاف ملي ضد، تشه او له واقعيت نه لرې تګلاره ده، په وروستۍ شننه (تحليل) کې دا د هغو کسانو سياسي شعار دی،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د افغانستان له مسلمانانو څخه د دین، مذهب په یوه نړیوال ګټور تجارت کې ګټه اخلي او یرغمل کوي یې.

پان اسلامیزم د هماغو سیاسي، مذهبي مشرانو جادوګره افسانه ده، چې د خپل اسلامي او ملي ځواک د ملاتړ له لارې د سیاسي واک د لاسته راوړلو هیله نه لري او د خپل هېواد تر پولو دباندې بهرنیانو ته یې د امید سترګې نیولې دي.

هـ- په هجرت کې د ملتپالو روڼاندو د سیاسي هڅو پر وړاندې خنډونه: له سیاسي پلوه هغه لوی درس، چې نږدې ۲۰ کلنې جګړې موږ ته راکړ دا دی، چې د سیاسي ځواک راټولونه، جوړونه، تشکل او د سیاسي ځواک ښه سمون پر پېښو باندې ډېر اغېز لري. له همدې کبله شورویانو پر افغانستان باندې د یرغل پر وخت هغو کسانو ته چې په ځانګړي ډول یې د روس د یرغل مخالفت کاوه په ځنګزني ډول کتل، په داسې حال کې چې پر سیاسي ډلو پورې د تړلو اشخاصو له مخالفت څخه یې وېره کوله. له یو سیاسي جوړښت سره د نه تړښت په مانا د ناپېیلتیا آرونه، د پخوانیو دولتي نظامونو ایډیالونه دي، چې په هغه کې سیاسي ګوندونو ته د شک او تردید په سترګه کتل کېدل او د ټولنې دننه اختلافونو، د یوه ځواک په توګه د سیاسي سازمانونو په چوکاټ کې ځان نه و څرګند کړی.

تجربې په ډاګه کړې ده، چې په نني افغانستان کې له ټولو سره د اړیکو لرل او هېڅ یوې ډلې سره نه لرل، له دې کبله په سیاسي لوبو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پلې کېدو ځای پیدا نه کړ، چې تر شا یې یو سازمان نه درلود. یانې د زور له موضع (واک د سیاست مضمون دی) په جګړه کې داخل شوی نه دی. له پورته یادونو څخه دا ټکی څرګندېږي، چې د افغانستان د سیاست په برخه کې له یو جوړښت نه کار اخیستل پر یوې اړتیا اوښتی، د همدې اړتیا له مخې ځینې روڼاندي په دې باور دي، لکه څنګه چې نورو له بهر څخه په رالېږل شویو ډلبندیو باندې هېواد ویجاړ کړ، نو موږ څنګه د خپل ځاني او ملي ډلبندیو په واسطه نه شو کولای هغه بېرته ودان کړو.

ځکه نو په مهاجرت کې د سولې، د هېواد د بېبرازۍ او سوکالۍ په نیت د یو ملي سیاست جوړښت د رامنځته کېدو هیله ډېره نېکه ده، خو ځینې لاملونه دا نېکه هیله له ګډوډۍ سره مخامخوي.

ــ **جغرافیایي لامل:** د یوې متشکلې ډلې د جوړښت لپاره د یو اندود (د تفکر طرز) د پلویانو ترمنځ تفاهم بشپړ نه دی، د کار په پیل کې ډلې، د کړنلارې او تګلارې جوړول، چې د تفاهم د امکان واټن او لرېوالی لنډ او ان ممکنوي، د اوونیو اوونیو خبرو اترو غوښتنه کوي، د یوې کړنلارې او تګلارې په جوړېدو سره پایته نه رسېږي. د دې لپاره چې کړنلاره او تګلاره د خلکو د پراخه پرګنو د جلب او جذب وثیقه او یا لږ تر لږه د یوې عقیدې د سازماني اړیکو وسیله شي، باید د موسسې کانګرې له خوا تصویب شي.

د مهاجر ژوند په شرایطو کې د موسسې کانګرې د غونډې د جوړولو امکان ډېر تنګ دی. له پورتنیو یادونو څرګندېږي، چې د افغان مهاجرینو له خوا د اغېزمن سیاسي فعالیت ترسره کول،

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازې له بهرنیو هېوادونو څخه ترسره کېدی شي، چې د زیاتو افغانانو کوربانه وي. هغه وخت به موږ په ټوله نړۍ کې د بېلابېلو او خپلواکو ټولنو د راټوکېدو شاهدان یو، هر کله چې هېواد ته د تلو امکانات برابر شي، د هغوی ټول پر یوه پلاټ‌فورم باندې د توافق له مخې کولای شي، په یوه واحده جبهه کې ګډون وکړي، خو په دې شرط هغه منفي لاملونه، چې لاندې یې یادونه کېږي، له منځه وړل شوي وي:

ـ **پولي او مالي لامل:** له پولي او مالي ملاتړ پرته د یو سیاسي سازمان او ډلې تصورول، د بې امکاناتو او بې وسلې اردو تر تصوره هم مشکل دي. په بنسټیز ډول هغو ډلو ته، چې په افغانستان کې د جهاد پر وخت یې ځان څرګند کړ، که له یوې خوا یې هغوی په پردیو هېوادونو پورې وتړل، له بلې خوا یې دوی ته د دې امکان پیدا کړ، چې په اغېزمن ډول خپله سیاسي او پوځي پېژندنه په ډاګه کړي او د کمونیستانو تر ماتې وروسته د پېښو په لاربښوونکي ځواک بدل شي. د بهر د پولي او مالي ملاتړ د نشتوالي له کبله افغان ملتپالې ډلې په زیاته کچه له جګړه ییز سیاسي ځواک څخه بې برخې او تر ډېره حده له صحنې نه بهر شوې.

له ګټې او مهمو عایداتو پرته د سازماني چارو د پرمخبیولو لپاره پر ګډون وندې، غړیتوب وندې او نورو مرستو، که څه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي سرچینه ولري، نه د جګړې او جهاد په شرایطو او نه هم د مهاجرت په شرایطو کې کولای شو، حساب وکړو.

ـ رواني او کلتوري لامل: په بهر کې استوګن افغانان په ځانګړي او عام ډول تر ګڼو رواني فشارونو لاندې ژوند کوي، هغه ځوانان چې لږ تر لږ ۲۹ کاله عمر لري او تر اوولسو کلونو څخه زیات وخت یې په پردي چاپېریال کې تېر کړی دی، ډېرې لږې ملي ولولې لري. سپین ږیري، چې د هېواد په مینه کې سوزېږي له یوې خوا د هجرت ژوند په ګڼ شمېره ستونزو کې ډوب دي، له بلې خوا له سختې فکري پاشلتیا سره مخامخ دي او تراوسه پورې د دې کټګورۍ خلکو ولولې په کوم واحد مرکز کې راټولې شوي نه دي.

په لویدیزو هېوادو کې د مهاجرو ډلو په منځ کې سیاسي فعالیت، د ظلم په اور سوي ځنګله په منځ کې د ډیوې له بلولو سره ورته والی لري. په دې هېوادو کې یوازې دومره کېدی شي د کلتوري او لیکنیو اړیکو په واسطه د عقیدې د ګډون لاره چاره برابره او یا د تفاهم پر نویو لارو چارو کار وشي.

البته په دې منځ کې باید پاکستان او ایران ته ځانګړی مقام ورکړ شي. په دې دوو هېوادونو کې د زیاتو مهاجرو افغانانو شتوالی تل د سازماني چارو امکانات برابر کړي دي، خو غالباً کوربه هېوادو د مهاجرو د سیاسي ډلو سوق او اداره په لاس کې اخیستې او له هغو نه یې ځینې وخت د خپل ځان په ګټه او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د خلکو پر ضد کار اخیستی دی. له دې پرته کوربه پاکستان د جهاد د کلونو په بهیر کې د خپلې خونړۍ استخباراتي دستګاه او یا په دوی پورې د تړلیو ډلو په واسطه ډېر ملتپال رونانديوژلي او د سیاسي فعالیت ور یې پرمخ ورتړلی دی.

افغاني وسلوال سیاسي ګوندونه په داسې شرایطو کې نړۍ ته راغلل، چې په افغانستان کې مطلقه ګډوډي واکمنه وه او سیاسي مبارزې، چې غالباً قهرجنه بڼه یې درلوده، قانوني او حقوقي جوړښتونو او ان مدني اخلاقو پرې څه اغېز نه کاوه. د جګړې کلتور که له یوې خوا د ښکېلاک د اغېز د له منځه وړلو لپاره ګټور ثابت شو، له بلې خوا یې خلکو ته ناوړه سیاسي تربیه ورکړه. هغه خلک چې د عادت له مخې د وسلې په زور خپله اراده پر نورو ومني، په ډېره سخته به تیار شي، چې سوله ییز سیاسي قواعد ومني.

اوس مورږ د سوله ییزو هیلو په لرلو سره، خو نه پر نږدې وخت هغه واقعیت وینو، چې د یو ملي سیاسي تشکل د جوړولو په بهیر کې، چې مهاجر افغانانو، په ځانګړې ډول قلموال مجاهدین به په کې ونډه لري، هېڅ ډول هغه ستونزې چې پورته ورته اشاره وشوه، په منځ کې نه شته. پر دې وخت به مورږ د اخلاقي ځواک په توګه یو ځواکمن او د جګړه ییز ځواک له پلوه د کمزوري سیاسي جوړښت د شتوالي شاهد یو. رښتیا خبره داده، چې داسې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښت په ډېره ګرانه کولای شي د افغانستان د سیاست په چارو کې اغېزمن رول ولوبوي. دا چارې د هغو ډلو د زور ازمویلو ډګر ګرځېدلی دی، چې وسله لري. اصولاً هر کله چې د سیاست ډګر د تودې جګړې پر ډګر واوښت بیا نو د پېښو په بدلون کې د اخلاقي او مانیز ځواک لرونکې ډلې ته د رول د اثبات مجال په لاس نه ورځي.

په داسې حال کې، چې عملاً د دې ډلو بې وسلې کول امکان نه لري، د یو سیاسي جوړښت اخلاقي رول هغه وخت د توجیه وړ دی، چې د ځینو وسلوالو ډلو له ملاتړه برخمن وي او په بله مانا مادي ملاتړ ولري. د اتکل له مخې دا له کړکېچ نه د وتلو یوازینۍ لار نه ده، خو په باور سره یوه رښتینې لار ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

د ناپېیلي حکومت غوښتنه او د ملي اردو د رغونې پر بنسټ د دولت د فزیکي لوړتیا بیا راژوندي کول[1]

د ملي وسلوال پوځ، د یو ملي اردو جوړول، چې د داسې پوځي تجهیزاتو لرونکی وي، چې پر وسلوالو ډلو او د هغو پر پلویانو لاسبری ولري، د سولې او په پای کې د دولت د فزیکي لوړتیا د تضمین لپاره لومړی ګام دی.

الف- د ملي اردو (ملي وسلوال پوځ) بیا جوړونه: تر ټولو د مخه د دې خبرې یادونه کوو، چې په اوسني اضطراري حالت کې زموږ لپاره د ملي اردو په بیا جوړونه او تجهیزونه کې د کورنۍ سولې د ټینګښت او حقوقي دولت د جوړېدو هیله پرته ده، نه له

---

[1] د دې برخې اړوند بحث د ملي اردو جوړول او د وسلې د راټولولو موضوع یوازې د یو ناپېیلي حکومت له نظره تر څېړنې لاندې نیولې ده. د یوې جنګېدونکې ډلې (لکه طالبانو) تر پیدا کېدو وروسته د ملي اردو د جوړولو، د وسلې راټولولو او د حقوقي دولت د جوړلو د سیاسي چلوونکو په توګه د هغوی رول په دې بحث کې په پام کې نیول شوی نه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم بهرني ځواک سره سیالي او دښمني. په داسې ډول د ملي اردو جوړونه، چې لږ تر لږه د ګاونډیو هېوادونو له وسلوالو پوځونو سره د سیالۍ ځواک ولري، د افغانستان لپاره د کړکېچ، ستونزو او غریبۍ په شرایطو کې یوه نه پلې کېدونکې هیله ده.

د دولت د فزیکي لوړتیا د تامین لپاره د ملي اردو جوړونه د یو ناپېیلي حکومت د جوړښت له لارې امکان لري. ناپېیلی حکومت باید په ټولیز ډول د یوه ناپېیلي اردو پر ملاتړ ډډه ولګوي. د ملي اردو په جوړښت کې د وسلوالو ډلو داخلول له دې کبله ګټور نه دي:

ـ سیاسي شوې اردو، د ناپېیلتوب له حالت نه، چې د جګړه ییزو غاړو د باور د خپلونې بنسټیز توکی دی، د باندې وځي.

ـ د ګډو وسلوالو ډلو په منلو سره، چې ممکن په دستوري ډول په اردو کې ځای ونیسي له واحدې قوماندې نه د ملي اردو سوق او اداره له ستونزو سره مخامخوي.

ـ په ملي اردو کې د تنظیمي ډلو په ځای نیونې سره، وسلوال پوځ د ناپایه تنظیمي حسابونو د پاکونې د نښتو پر ډګر اوړي. د ملي اردو کدر باید له تېرو سلطنتي او جمهوري صاحب منصبانو څخه جوړ شي، چې له وروستیو لاس پوځو رژیمونو سره سیاسي تړښت ونه لري. د اردو په لیکو کې باید د خدمت تر بیرغ لاندې د شرایطو پوره کوونکي ځوانان او په پراخه کچه هغه کسان جذب شي، چې یوې نیمې لسیزې جګړې هغوی د هېواد د اقتصاد او فرهنګ په برخه کې په نه کارېدونکو عناصرو بدل کړي دي. دا کسان به په خپله خوښه د اردو خدمت ومني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي اردو به په او سنيو اضطراري شرايطو کې، چې وزګارتيا د ټولنې د کار د ځواک زياته برخه له ګټې ايستلې ده، د جلب او جذب ځواک ولري.

د ملي اردو په جوړښت کې د دغه اردو د بودجې د لاسته راوړلو مسئله د پام وړ ده، ناپېيلی حکومت پر داسې وخت د سولې د ټينګښت لپاره ددې اردو مرستې ته اړتيا لري، چې له جګړې نه راپيدا شوې ګډوډۍ، له ملي سرچينو او عوايدو څخه د اردو د بودجې لاسته راوړل ناممکنوي. هغه وخت نو د اردو د تمويل او تجهيز يوازيني سرچينه بهرنۍ مرستې دي. له هغو خبرونو څخه، چې د هجرت په خپرونو کې خپاره شوي دي، څرګندېږي، چې د اروپايي ټولنې هېوادونه او د امريکا متحده ايالات تيار شوي نه دي، چې د ملي اردو په بيا جوړونه کې له راتلونکي ناپېيلي حکومت سره مرسته وکړي. ددې مرستو په منلو کې به د انډول ساتل په نړيواله کچه د راتلونکي حکومت د ناپېيلي سياست د بنسټ لومړۍ ډبره کېږدي.

موږ تر او سه پورې د وسلوالو ډلو له دريځونو سره له اړيکو پرته، د ناپېيلي حکومت په واسطه، د ملي اردو د بيا جوړونې په برخه کې خبرې وکړې. د وسلوالو ډلو له معضلې سره له رښتيني چلند او د هغوی له بې وسلې کولو پرته به د يو ناپېيلي حکومت تشخص ناممکن وي.

ب- وسلوالې ډلې او د بې وسلې کولو ربړه: د شوروي د يرغل وخت هغه پړاو و، د وسلوالو ډلو شتوالی، چې د ملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقاومت په برخه کې یې کارنده ونډه درلوده، د توجیه وړ ګرځاوه. له افغانستان نه د شوروي یرغلګرو ځواکونو په وتلو او په ځانګړې ډول په راتلونکي کې د یو حقوقي دولت په ټینګښت سره وسلوالې ډلې د خپل شتوالي منطق له لاسه ورکوي.

همدا اوس د وسلوالو ډلو زیاته برخه د هېواد د خاورې د خپلواکۍ او ملي واکمنۍ پر ضد د بهرنیانو د لاسوهنې پر وسایلو اوښتې ده. دا ډلې د سولې د ټینګښت او په هېواد کې د حقوقو پر آرونو د ولاړ حکومت د رامنځته کېدو مخه نیسي.

د افغانستان جیوپولیټیک جوړښت، هېواد تل د لښکرکښیو او فتوحاتو له خطر سره مخامخ کړی دی. په ځینو برخو کې د افغانستان واکمنان ګاونډیو هېوادونو ته د لښکرکښیو سرچینه وه، دا سوبې څه کورنۍ وې که بهرنۍ، د دې سبب شوي، چې د افغانستان د خلکو یوه برخه د تاریخ په بهیر کې د سپکې وسلې له کارونې سره په ښه ډول اشنا شي او هغه د ناموس په شان د خپل ځاني او ملي هویت د تثبیتولو د وسیلې په توګه وساتي.

د افغاني ټولنې په هغو سیمو کې چې قبیلې استوګنې دي، کله کله وسله د ټولنیزو شخړو په حل کې د قاضي ځای نیسي.

د دې واقعیت په پام کې نیولو سره، چې پورته ورته اشاره وشوه، د وسلې راټولول، د سولې د بهیر تر ټولو ستونزمن پړاو ګڼل کېږي. همدې ستونزې ته په پام لرلو سره ځینې د نظر خاوندان په دې نظر دي، چې د وسلې د راټولونې پر ځای دا اوسنۍ وسلوالې ډلې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سولې د ټينګښت د مسوولينو په ډله کې په رسميت وپېژني. په دې برخه کې لږ تر لږه د دوو الترناتيفونو وړانديز شوی دی:

ـ د ملي اردو له موازينو سره سم د قوماندانانو د شورا جوړېدل: دا وړانديز له دې کبله د تاييد وړ نه دی، چې قوماندانان له دښمنو تنظيمونو سره تړلي او په يوه جوړښت کې يې راټولول اسانه کار نه دی. که بيا هم کله چې د قوماندانانو په سازماني سمبالښت کې ستونزې موجودې نه وي، د قوماندانانو د پرېکړو لپاره د ملي اردو تر څنګ د يو بل امنيتي اورګان ځانګړي کول، په يوه سيمه کې د دوو پاچايانو مقوله را ژوندۍ کوي، دا له يوه مسوول لاسه، د سولې د ټينګښت له هيلې سره سمون نه خوري.

ـ د ملي اردو په تشکيل کې د وسلوالو ډلو ادغام بل د پام وړ الترنتيف دی. دا الترنتيف که څه هم له تنظيمونو سره د ډلو د نه پيوستون له ژمنو سره مل وي، په ملي اردو کې په لويه کچه عقيده يي جګړې خپروي او د وسلوالو ځواکونو يو رنګي او يووالی چې په لېږدوونکي پړاو کې د سولې د ټينګښت او حقوقي دولت د بنسټ ايښودلو د دندې سرته رسول دي، کمزوري کوي.

له پورته يادونو څخه دا ټکی څرګندېږي، چې د ملي اردو جوړښت بايد د وسلوالو ډلو د درنو وسلو د راټولولو له پروګرام سره يوځای وي. د سپکو وسلو راټولول به د هغو وسلو په ډول چې پر افغانستان باندې د شوروي تر يرغل د مخه له خلکو سره پاتې کېدلې، لږ کم شي او فکر نه کېږي د حکومت د اضطراري پروګرام برخه شي. د سپکو وسلو راټولول هغه وخت د انتقالي حکومت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دندو په سر کې راتلای شي، چې له دې اړخه را پیدا شوی خطر د دولت امنیت ته ګواښ وکړي. د سپکې وسلې له پلوه به دا خطر په لږه اندازه محسوس وي.

د بېوسلې کولو پروګرام باید پړاو په پړاو د عمل په ډګر کې پلی شي. ددې پروګرام د پلي کېدو لومړی پړاو باید په کابل او د هغه په شاوخوا سیمو کې ترسره شي. په کابل کې د یو ځواکمن مرکزي حکومت ټینګښت به د افغانستان په نورو سیمو کې ددې حکومت د فعالیتونو د ترسره کولو لپاره لاره هواره کړي.

ج- د درنو وسلو راټولول: د درنو وسلو راټولول د لنډ مهالي حکومت له جنجالیزو دندو څخه ګڼل کېږي. ددې کار ستونزه په دې کې ده، هغه تنظیمونه چې خپله سیاسي پېژندنه یوازې د وسلې په ساتنې او کارونې کې ګوري او هغه مواضع چې د دې وسلې په واسطه یې تر لاسه کړي دي، په اسانۍ سره له لاسه نه ورکوي. د دې دلیل دا هم دی، چې دوی غواړي د واک له دې مورچله د راتلونکو سیاسي پېښو پر پرمختګ کنټرول ولري. بهرني لاسوهونکي هېوادونه به هم په دې لاره کې تر خپل ملاتړ لاندې تنظیمونه وهڅوي، خو بیا هم له سختې جګړې نه د ستړیا لاملونه، له بې پایلې زور ازمویلو څخه د عقل سر ته راتلل، د دښمنو غاړو د جګړه ییز ځواک کمزوري کېدل او د سولې د منلو د یو میکانیزم د راوستلو ټول کورني او بهرني فشارونه باید وي. د درنې وسلې راټولول چې باید د دې میکانیزم په منځ کې ځای ولري تر یوه حده د لنډ مهالي حکومت په واسطه د وسلوالو ډلو د باور د جلب په کچې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې اړه لري. په بله وينا بايد د لنډ مهالي حکومت په جوړښت کې د ټولو سياسي ډلو پوره توافق او د انتقالي دورې د دندې (له هغې جملې نه د وسلو راټولول) پرمخبيولو کې دې حکومت ته د وړتيا او واک ورکول په خپله د هغه باور ښکارندوی دی، چې وسلوالې سياسي ډلې به يې پر لنډ مهالي حکومت ولري.

ګومان نه کېږي، چې د لنډمهالي حکومت پر وړاندې دا باور تر دې کچې وي، چې وسلوال ګوندونه ډلې ډلې په خپله خوښه درنه وسله ناپېيلي حکومت ته ورکړي، يوازېنی لار، چې هغه وخت ناپېيلي حکومت ته پاتې کېږي؛ د لنډ مهالي حکومت په واسطه د بازار تر نرخه په اوچته بيه د درنو وسلو پېرېدل دي. په دې برخه کې بايد د ناپېيلي حکومت له خوا د نړيوالو موسسو پولي مرسته جلب شي او له دوستو هېوادونو څخه د مرستې په لاسته راوړلو کې د هغوی بې غرضي په پام کې ونيول شي. سربېره پر دې د مرستو پيداکولو کې بايد لازم انډول مراعات شي.

زموږ په اند له افغانستان نه د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته نور د جهاد او عقيدې جګړې خپل ځای، د تنظيمونو په واسطه د سياسي واک د ترلاسه کولو لپاره پوچو او ناوړه لوبو ته پرې ايښې دی. طالبانو تر يوه حده د دې ورانوونکو لوبو په تګلورو کې کمښت راوست. غالباً هغه کسان، چې په دې ليکو کې وو، د دې ناوړه پېښو بلهاريان (قربانيان) شول. په زغرده د اکثريت ليکو جنګېدل د کومې لوړې عقيده يې هيلې لپاره نه وو، خو په داسې شرايطو کې يې جګړه د ژوند خړوبېدنې وسيله وګڼله، چې جګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او کړکېچ په هېواد کې له روا او اصولي لارې څخه د معاش تر لاسه کول، ډېر سخت کړي وو. دا ډله به چې کولای شو په یو ډول ورته اجیر وو ایو، په اسانۍ سره به تیاره شي، چې د یوه مناسب انډول په مقابل کې خپله وسله دولت ته ورکړي.

د کار، دندې، ښوونې او روزنې زمینې په برابرولو ددې ډلې د راتلونکې ژوند په تضمینولو سره به د ټولنې د ګټو د ساتنې لپاره یو بل لامل هم زیات شي.

د ملي اردو د جوړېدو او د وسلې راټولونې پروګرام باید د افغانستان د پولو د کنټرول له کړنلارې سره پر یوه وخت پلی شي. د وسلو راټولول به تر هغه وخته پورې، چې د وسلوالو ډلو او بهر ترمنځ د تړښت لوژیستیکي او تدارکاتي پُل ویجاړ نه شي، هېڅ درد به درمل نه کړي. له دې کبله نو په کار ده چې:

ـ انتقالي حکومت باید د سولې د ټینګښت په اړه له لاسوهونکو هېوادو سره په پراخ تفاهم کې وي. دا کار ستونزمن دی، ځکه چې د لاسوهونکو هېوادونو هیله داده، چې د افغانستان شخړه کې د خپلو نږدې دوه لسیزې سیاسي پانګې نه په داسې شرایطو کې لازمه ګټه پورته کړي، چې تر څو په هېواد کې په ورو ورو ډول قانوني حکومت ټینګېږي. له یو دوو ډلو سره چې د بهرنیو لاسوهونکو هېوادونو په لمسون ځان د سولې له بهیره ګوښه کوي، د لنډ مهالي حکومت قهرجن چلند بل بد کار دی، لنډ مهالی حکومت باید د راتلونکي اټکلي ټکرونو لپاره وړ تیاری ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ــ د افغانستان د پولو د څارنې لپاره باید د وسلوال پوځ ځانګړې یونټونه (ټولګي) په پام کې ونیول شي. د کورنیو ټولګیو د سمبالښت په برخه کې نړیواله (د ملګرو ملتو او د اسلامي هېوادونو د کنفرانس) مرسته او یا له نړیوالو ټولنو نه د بهرنیو یونټونو تدارک به څه زیان ونه لري.

د- د درنې وسلې د راټولولو لپاره د لازمې نېټې ټاکل: د اوربند څارنه او د وسلو راټولونه د لنډ مهالي حکومت لومړی او بنسټیزې دندې ګڼل کېږي. لومړی او بسنټیزې په دې مانا چې دا دندې ددې حکومت د نورو دندو د سرته رسولو، د اساسي قانون جوړولو، د لویې جرګې جوړولو، ټاکنو، د مهاجرینو د بېرته راګرځېدو او په پای کې د حقوقو د دولت د جوړېدو لپاره لاره هواروي.

لنډمهالی حکومت د حکومتي تشکیلاتو او ملي اردو د بیا جوړونې او په یوه مانا د خپل ملي او نړیوال دریځ د تثبیت لپاره لږ تر لږه نهه میاشتې وخت ته اړتیا لري. د وسلو د راټولونې د پروګرام پلې کېدنه ددې نهو میاشتو تر تېرېدو وروسته امکان لري. هغه وخت چې د وسلو د راټولونې لپاره بهورته اړتیا وي، د یو کال شاوخوا موده اټکلېږي.

هـ- لنډ مهالی حکومت او د مشروعیت ستونزه: د ملګرو ملتو د سولې په پلان کې، چې د مستیري له لارې یې وړاندیز شوی و، د لنډ مهالي حکومت ټینګښت د لویې جرګې تر جوړېدو دمخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی. په دې برخه کې هغه پوښتنه، چې حل یې ډېره ځیرتیا غواړي داده: ایا لنډ مهالی حکومت به د خپلو پرېکړو، (د لویې جرګې تر جوړېدو دمخه) په ځانګړي ډول پر اوربند باندې د څارنې، د امنیتي ځواک په سازماني چارو، د وسلې د راټولولو او نورو لپاره د مشروعیت (د قانون له لارې د کولو او نه کولو د واک لاسته راوړلو) پیدا کولو ته د اړتیا احساس کوي او که نه؟

که چېرې حکومت د لویې جرګې له لارې جوړ شوی وای، دا ستونزه نه پېښېدله، ځکه چې حکومت له لویې جرګې نه، چې د ملي واکمنۍ د حق لرونکی اورګان دی، د باور رایه اخیسته او مشروعیت یې ترلاسه کاوه.

د ملګرو ملتو پخواني عمومي منشي پتروس غالي د افغانستان په باب په خپل کلني راپور کې، چې د **۱۹۹۵**م کال د نومبر پر **۱۹**مه نېټه یې عمومي غونډې ته وړاندې کړ، داسې وویل: ((د مشورتي کمیسیون په اند د یو انتقالي حکومت د ټینګښت لپاره تر ټولو لنډه لار په جګړه کې د ښکېلو غاړو له ناپېیلو او خپلواکو شخصیتونو څخه، د یوې واکمنې جرګې جوړېدل دي.))

د انتقالي حکومت ټینګښت په هغه ډول، چې دې مشورتي کمیسیون نظر ورکړی دی، په هېڅ ډول د هغو سترو دندو په سرته رسولو کې، چې پر وړاندې یې پرتې دي، له هغې جملې نه د ملي اردو په سازماني چارو، د وسلې په راټولولو او د حقوقي دولت په جوړښت کې د دې حکومت مشروعیت نه تضمینوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ په اند مشورتي کميسيون د يوې لويې جرګې د جوړښت اساسي عناصر، د يوې واکمنې شورا په جوړښت کې، چې د حکومت د جوړولو دنده لري، ځای کړي دي. که چېرې د دې عناصرو تر څنګ نور معمول مرکبات يو ځای شوي وای او د واکمنې شورا نوم د لويې جرګې په نوم اوښتی وای، د لنډمهالي حکومت پر وړاندې اصلاً د مشروعيت ستونزه نه رامنځته کېدله.

د دې ستونزې د چټک حل لپاره يوازې يوه لاره پاتې وه او هغه په بېړنيو يا اضطراري شرايطو کې د انتقالي حکومت دريځ ته پاملرنه وه. د سياسي موسسې د پرمختګ بهير په ډاګه کړې ده، هغه حکومتونه، چې په ((بېړنيو شرايطو)) کې د چارو واګې په لاس کې اخلي، د مشروعيت د ترلاسه کولو لپاره د عادي حالت او مناسبې موقعې په انتظار، کولای شي د اجرائيه ځواک دوديزې پرېکړې د پيل کېدو پړاو ته ورسوي.

د حالاتو په عادي کېدو سره انتقالي حکومت ناچار دی، له واکمنې سرچينې (لکه لويه جرګه، پارلمان او نورو) نه د خپل ځان او خپلو پرېکړو لپاره مشروعيت ترلاسه کړي.

د انتقال حکومت ډېرې بنسټيزې دندې، لکه د لويې جرګې جوړېدل او د ټاکنو ترسره کول، چې د دولت د مانيزې او اخلاقي لوړتيا لپاره لاره هواروي، د سولې په ټينګښت کې نېغ په نېغه له انتقال حکومت سره تړلې دي. د سولې ټينګښت په خپل وار سره د ملي اردو له بيا جوړونې او د وسلې له راټولونې سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلی، چې دا په خپله د دولت فزیکي لوړتیا بنسټ ګرځي. انتقالي حکومت د وسلوالو ډلو د یو پراخ او رښتیني تفاهم له ملاتړ او له نړیوالو مرستو پرته، نه شي کولای د لویې جرګې د جوړېدو، ټاکنو، دملي اردو بیا جوړونې او د وسلې د راټولونې ستري دندې سرته ورسوي.

په دې کې شک نه شته، چې د ملي وسلوال پوځ په بیا جوړونې سره کېدی شي دولت په یوه داسې ځواک سمبال شي، چې دخپلې فزیکي لوړتیا د اثبات لپاره ورته اړتیا لري. پر دې وخت به موږ د دولت د اجباري اطاعت شاهدان یو.

د اجباري اطاعت پر ځای د خپلې خوښې اطاعت ترمنځ، په هغه ډول، چې د دولت پر وړاندې د سرې باغي روحیه، د سازښت پر روحیې، مفاهمې او روغې جوړې واړوي، ډېر اوږد واټن په مخ کې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

د واک د کلاسیکو بنسټونو ویجاړېدل او د هغو د نویو ملاتړو څرګندېدل

الف- د واک د کلاسیکو بنسټونو ویجاړېدل:

یو- قبیله او کورنۍ: قبایلو تر کمونیستي کودتا دمخه د ژوند د ښاري کېدنې په بهیر سره په کمه کچه خپل یو څه ټولنیز ځواک له لاسه ورکړ. کمونیستي کودتا د واک د مادي ملاتړ په توګه کرنیزې ځمکې د قبایلو له لاسه بهر کړې. هغوی د جګړې د دوام او د سیمه ییزو وطنونو په پرېښودو سره Deracine شول. سره له دې چې اوس قبایل او د هغو مشران په هېواد او یا تر هېواده د باندې د مهاجرو په کمپونو کې خپله پخوانۍ سیاسي او ټولنیزه اتوریته نه لري، خو بیا هم د ټولنیز ځواکونو د انډول په ساتنه کې د بنسټیز رول لرونکي دي.

په کورنیو کې د کمونیستي ایډیولوژۍ او نورو سیاسي ګوندونو اغېز، له سیاسي نظره د هغوی غړي وپاشل. په دولت کې د دندې ترسره کول او یا له هغه څخه د ځان لرې کول د کورنیو د غړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترمنځ د اختلاف بل لامل شو او د هغوی مانیز یووالی یې له منځه یوو ړ.

کمونیستي کودتا د افغانستان ارستوکراتیکو او بوروکراتیکو کورنیو ته چې زیاتره په ښارونو کې د اخلاقي اتوریتې سرچینې وې، تر قومونو او قبایلو څخه زیات زیان ورسوه او په داسې حال کې چې قومونو او قبایلو خپله فزیکي او اخلاقي خپلواکي د افغانستان د فزیکي جغرافیې په حدودو او ګاونډیو هېوادونو کې وساتله، د کورنیو غړي یې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې تیت و پرک شول. څرنګه چې دا کورنۍ زیاتره د هېواد تحصیل کړي او روښانه قشر ته منسوبې وې، د هغوی نشتوالی ((د مغزونو فرار)) د غمیزې څرګندونه کوي؛ د افغانستان بیا رغونه به له ستونزو او د هېواد د سیاسي مبارزې ډګر به له ناانډولتیا سره مخامخ کړي.

په هرحال ! د شلکلن کړکېچ او جګړې په بهیر کې د نویو شخصیتونو د شتمنۍ او شهرت په شاوخوا کې نوې کورنۍ په افغانستان او بهر کې د جوړېدو په حال کې دي.

د افغانستان په سیاسي جګړه کې د مذهبي شخصیتونو راڅرګندېدل له دې پلوه نه دي، چې افغانستان د ملي غوښتنې د پرمخبیولو لپاره سیاسي سړي نه درلودل، بلکې زیاتره په دې خبرې پورې تړلي دي چې:

ـ د روسانو پر وړاندې په وسلوال جهاد کې یوازې مذهبي مشران د مذهبي ولولو څرګندونکي وو او هغوی په یوازېتوب سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د شهادت په ډګر کې)) د مسلمانانو پرګنو د سوق او ادارې ځواک درلود.

ـ مذهبي لاربنوونکو په يوازېتوب سره د افغانستان په چارو کې د اسلامي انترناسيوناليزم پر بنسټ د بهرنيو هېوادونو د اغېز د خپراوي لاره هواره کړې.

ـ يوازې ښاغليو حضرتانو، ملايانو، مولويانو، مولاناګانو او نورو هر يو په سيمو (نه په ملي کچه) په خپل اغېز سره کولای شول، د افغانستان په چارو کې د بهرنيو مسلمانو هېوادو د ارام او ورو اغېز د خپرولو وسايل شي.

سربېره پر دې د جهاد د ديارلسو کلونو په بهير کې، ايران، پاکستان خپلې تبليغاتي دستګاوې او ډله ييز ارتباطي وسايل او سعودي عربستان د تبليغ په برخه کې ليدني او اورېدني وسايل، د خپلو مرستو د ((شکر ايستونکو)) په واک کې ورکړل. په دې ترڅ کې د ملي شخصيتونو د زرغونېدو لپاره ځای پاتې نه شو.

د لويديزو هېوادونو ماس ميډيا د خپلو خپرونو د اصولي تګلارو له مخالفت سره سره د شوروي نظام د واکمنۍ پر وخت په سياست کې د مذهب په دخالت سره ((مجاهدين)) د دښمن پر لوري د يوې تيارې ((ګولۍ)) په څېر ومېندل او خپل مکروفون او لوډسپيکر يې يوازې د هغوی په واک کې ورکړل. له افغانستان نه د شوروي په وتلو سره لويديز هېوادونه د دښمن د ماتې موخې ته نږدې شول. هغه وخت يې په ځينو برخو کې خپله پاملرنه د افغانستان په سياسي چارو کې د مذهب د دخالت مخالفت ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوګرځوله او په تبليغاتي دستګاوو کې يې د پوهنې او پوهنتون استادانو، بوروکراتانو او ملي شخصيتونو ته د ونډې ورکولو غوښتنه کوله. خو دا کار ډېر ناوخته و.

دوه- شتمني: پر پخوا وختونو د افغاني ټولنې په منځ کې ځمکه، پولي او مالي پانګه د ټولنيز او وروسته د سياسي واک سرچينې وې. د ځمکې د وېش پر بنسټ د خلکو ډيموکراتيک ګوند اقتصادي پروګرام او پر مالي او پولي پانګې د دولت کنټرول، د هغه دوديز اقتصادي سيستم د پاشل کېدو سبب شو، چې د هغه پر بنسټ ځمکوال او پانګوال د ټولنيز واک سرچينې ګڼل کېدې. د جګړې فشار د افغانستان له داخل نه د پولي او مالي پانګې د زياتې برخې د ايستنې سبب شو او د ټولنيز ځواک په توګه يې د شتمنۍ اغېز کمزوری کړ.

له دې سره سره په افغانستان کې د ۱۸ کلونو په بهير کې د ښمنو غاړو ته د بهرنيو هېوادونو پولي، مالي او وسلوالې مرستې د شتمنۍ د نويو سرچينو سبب شوي دي: د تنظيمونو ځينې مشران، د جهاد ځينې قوماندانان، د مهاجرينو په کمپونو کې د بهرنيو پروژو د تمويل او ادارې دنده لرونکي افغان شخصيتونه او يا په هېواد کې نوي اربابان، د سرو زرو پيدا کوونکي ګڼل کېږي.

په ننني شرايطو کې له شتمنۍ څخه يوازې د واک د نورو سرچينو (لکه سياسي ګوند) د مادي ملاتړ په توګه ګټه اخيستل کېږي، ځکه نو د واک د خپلواکې سرچينې په توګه د هغو رول ډېر کمزوری دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريږ- عمر او د ژوند تجربه: پخوا تجربه کار سپین ږیري د خپل ټولنیز ژوند په چاپېریال کې د سترې اخلاقي اتوریتې لرونکي وو. هر کله چې عمر او تجربه د ټولنیز واک له نورو سرچینو، لکه روحانیت، لویې کورنۍ او مخور قوم سره یوځای کېدل، شخص یې د خپلو شاوخوا خلکو د پاملرنې او درناوي وړ ګرځاوه.

د کمونیزم افت، د ژوند د باتجربه سړیو اخلاقي اتوریته کمزورې کړه او په ځینو برخو کې یې هغه له منځه یوړه. په ښارونو کې چې هلته کمونیزم ځاله جوړه کړې وه، د تجربه کارو شخصیتونو د لارښوونکي رول له منځه وړل زیات څرګند شول. ځوانانو په هغه تبه کې، چې د انقلاب نوم یې پرې ایښی و، پرته ویله او پر خپلو ((پلرونو)) یې د انقلاب ضد، ارتجاعي اند تور لګاوه... د کمونیستي کودتا پر لومړیو کلونو له کومه ځایه چې تجربه کار سړي د ژوند د چاپېریال د پخوانیو جوړښتونو (چې د کودتا په پیل کې په خپلې ځواکمنۍ سره پاتې وو) پر بنسټ د لویو ښارونو په شاوخوا کې د مانیز ځواک لرونکي وو، ځکه نو د جهاد مشري یې وکړه. له دې کبله په هېواد کې وسلوال جهاد له کلیو او بانډو څخه پیل او ورو ورو له لویو ښارونو راتاو شو.

د کمونیستانو د تیوریکې او مجردې پوهې له مخې، بې ځمکې بزګرانو ته د ځمکې وېش باید د انقلاب د دفاع لپاره د بېنوا بزګرانو د باور د جلب سبب شوی وای، ویې نه کړای شول، چې د انقلاب پر وړاندې د پرګنو د قهر څپې کښېنوي. د ماهویست شعار؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کليو په واسطه د ښارونو محاصره پلې شوه، خو څرنګه چې د دې محاصرې انګېزه مادي نه وه، د هغه څه پر وړاندې، چې د زيارکښانو انقلاب په نوم نومول شوی و، ترتيب شوې وه، په خپله د داسې ټولنيز مذهبي اوښتون (انقلاب) د څرګندېدو پر نښو بدله شوه، چې نه يوازې د مارکسيزم له هېڅ ډول موازينو سره د توجيه وړ نه وه، بلکې له هغه سره يې په څرګنده تناقض درلود.

څلور- ټکنوکراسي او پوهه: په افغاني ټولنه کې دوه اک له نويو بسنتونو څخه ګڼل کېږي، چې پر (۱۹۰۴) م کال د نويو ښوونځيو له ښوونو سره د پاملرنې وړ وګرځېدل. په هېواد کې د نوې ښوونې له پيل څخه تر نوي کلونو زياته موده تېرېږي، خو له دې سره سره بيا هم د لوستو کسانو شمېر په سلو کې تر پينځو زيات نه دی او د هېواد د ټولو وګړو په اندازه د ښوونځيو او پوهنتون د فارغ التحصيلانو شمېر هېڅ د تصور وړ نه دی.

د خلکو ډيموکراتيک ګوند کودتا د عصري پوهنې د بهير ورو پرمختګ نور هم ورو کړ او په ځينو برخو کې يې ان ودراوه. ((پر ۱۹۷۸م کال د هلکانو لپاره ۳۰۰۲ لومړني ښوونځي او د نجونو لپاره ۴۵۳ لومړني ښوونځي موجود وو. په داسې حال کې چې پر ۱۹۹۰م کال د هلکانو لپاره ۵۷۰ ښوونځي او د نجونو لپاره ۱۱۷ ښوونځي پاتې وو)).[1]

[1] په فرانسه يي ژبه د افغانستان اخبار مجله، ۱۹۹۲م کال، ۱۷ ګڼه، ۴۰ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره چې د کمونيست حکومت له خوا د افغانستان پوهنې ته د رسول شويو زيانونو ښه جاج واخيستل شي، لومړی تر کمونيستي کودتا وروسته د پوهنتون حال او چارو ته يو اجمالي نظر اچوو او بيا د ځوان پښت په منځ کې د پېژندنې (هويت) د بحران ستونزه تر شننې لاندې نيسو.

۱- د پوهنتون د بنسټيزو ارزښتونو ويجاړول: پوهنتون د زده کړې د يوې لوړې موسسې په توګه د په اصطلاح انقلاب په بهير کې نه جبرانېدونکي زيانونه وزغمل.

پر ۱۹۸۲م کال يانې په افغانستان کې تر کمونيستي انقلاب څلور کاله وروسته د دولت له خوا يو فرمان صادر شو، د هغه پر بنسټ د ښوونځيو د لسم او يوولسمو ټولګيو فارغان، چې د يو او دوو کلونو لپاره يې په خپله خوښه د عسکري خدمت مانه، د وخت په تېرېدو سره هغه کلونه، چې په ښوونځي کې د دوی له فراغت نه پاتې وو، دوی ته د بکلوريا ډپلوم ورکول کېده، يانې (په عسکري قطعه کې) د ښوونځي د ډپلوم تر اخيستلو وروسته په پوهنتون کې د شاملېدو وړ ګڼل کېدل.

دا فرمان د زده کړې له موسسو سره د چلند په برخه کې د دولت د کلتوري سياست ډېر ښه ځرګندوی و، دا يې ښکاره کوله، چې نور نو د سولې تامين او د سياسي واک د ټينګښت موضوع د کابل د مارکسيست دولت د ټولو دندو په سر کې وه. که چېرې زده کړې وکولای شي د تش په نامه انقلاب د دفاع په لار کې د عسکري قطعې رول ترسره کړي، ګټې دوه موخې به ترلاسه شوې وي. يو به د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلوال پوځ د ځواک د پیاوړتیا څرګندوی او له بل اړخه به په ښکاره د فرهنګي موسساتو ساتنه، چې د نظام د پوهې پالنې(!) په سیاسي پېژندنه کې یې مرسته کوله.

پوځي کافډرا یا پوځي څانګه د همدې موخې لپاره د پوهنتون په کدر کې منځته راغله. پر افغانستان باندې د شوروي تر یرغل وروسته د زده کړې په موسسو کې د تدریس او ښوونې په بڼه کې ((انقلابي)) بدلونونه رامنځته شول.

ددې بدلونونو ټولیزه موخه په ملي فرهنګ کې د ایډیولوژیک اغېز شیندل او د روس د ښکېلاکیز سیستم د دفاع لپاره د سپاهیانو په توګه د پوهنتون او پوهنې د فارغانو ترلاسه کول وو. دا بدلونونه، چې موخه یې د افغانستان د خاورې او فرهنګ روسي کول وو، له یوې خوا د نویو تشکیلاتو او نوي درسي نصاب په واسطه او له بلې خوا د نوي پرسونل په واسطه پلي کېدل. ددې هر یو بدلون په باب د ویلو ډېر څه شته، په لاندې ډول یې موږ په دې برخه کې د غټو ټکو یادونه کوو:

ـ د پوهنتون د تشکیلاتو او درسي نصاب په برخه کې بدلون: ځینې موسسې د کابل پوهنتون له تشکیل څخه بېلې شوې. لکه انجنیري پوهنځی، د کابل پوهنتون له تشکیل څخه بېل او له پولیتخنیک او تخنیکم سره یوځای شو. طب پوهنځی ((د دولتي طب انستیتوت په نوم))، چې نورې طبي موسسې یې په خپل کدر کې ځای کړې، له پوهنتون څخه بېل او له عامې روغتیا وزارت

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره وتړل شو. د پوهنتون د کدر په تشکیل کې نوې موسسې او
څانګې زیاتې شوې. د ټولنیزو چارو معاونیت او په اصطلاح د
افغان شوروي د دوستۍ انجمن له دې جملې څخه دي. په دې ترڅ
کې لومړی ګوندي سازمان او د مستخدمینو او کارکوونکو صنفي
اتحادیې په ټول پوهنتون کې د ګوند د سیاسي واک د ساتنې او
غځونې دنده ترسره کوله او پوځي کافه‌را د محصلینو د پوځي
روزنې دنده پر غاړه واخیسته.

تر ۱۹۷۹م کال وروسته د ښوونې او روزنې پوهنځی، چې تر
کمونیستي کودتا د مخه له منځه تللی و، بیا جوړ شو.

د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځي له منځه یوړل شو او د هغه د
ځینو څانګو پر بنسټ نوي پوهنځي منځته راغلل: د جغرافیې له
څانګې څخه د ادبیاتو او ځمکپوهنې پوهنځي راوټوکېدل او د
ادبیاتو پوهنځي د ښکلو هنرونو څانګه، پوهنځي ته لوړه شوه.

تر ۱۹۸۲م کال وروسته د ټولنیزو علومو پوهنځی د تاریخ او
فلسفې او ژورنالیزم پر دوو پوهنځیو ووېشل شو. د پوهنتون په
تشکیل کې بدلون د سیاسي کتنو له کبله و، نه د علمي انګېزې له
مخې. مثلاً د روس لاسپوځي رژیم د لنډ فکرۍ او کینې له مخې
انجنیري پوهنځی، له دې کبله د پوهنتون له تشکیل نه وایسته،
چې هغه یې د خپل رقیب لویدیځ هېواد (المان) د سیاسي فعالیت
ځانګه ګڼله. طب پوهنځی او د هغه په شان نورې موسسې له دې
کبله په عامې روغتیا وزارت پورې وتړل شوې، چې په اصطلاح د
انقلاب په شرایطو کې د طبابت د علمي اړخ په انډول د هغه اداري

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړخ ته په زيات ارزښت قايل شول. د پوهنتون تحصيلي نصاب هم د ايډيولوژيکو کړلېچونو له ستونزو سره مخ شو او هغه څه چې له پخوا څخه پاتې وو، له هغو سره په تناقض کې راغی. د روسي ژبې، د مارکسيزم اقتصاد، د مارکسيزم فلسفه او دې ته ورته نور مضامين الزاماً د ځينو پوهنځيو په درسي نصاب کې شامل شول.

د مارکسيزم د منطق پر لوري دهغو مضامينو د محتوا بدلون، چې په ټولنيزو علومو پوهنځي کې لوستل کېدل، په پوهنتون او له هغې لارې پر ملي فرهنګ باندې د مفکوره يي واکمنۍ لپاره د روس د ښکېلاکيزې ايډيولوژۍ د جبري اغېز څرګندوی دی.

د پرولتاريا د انترناسيوناليزم له آر سره د پوهنتون ايډيولوژيک ترېښت، د دې غوښتنه کوله، چې په ټولنيزو علومو پوهنځي کې د افغانستان تاريخ مضمون درسي ساعتونه کم شي. د همدې موضوع لپاره په حقوقو پوهنځي کې زياته هڅه وشوه، چې د معاصر افغانستان مضمون درسي ساعتونه کم شي او پر ځای يې د مارکسيزم د فلسفې او ټولنپوهنې مضامين زيات شي.

روسي ښکېلاک د ځينو پوهنځيو د تحصيل وخت، له هغه څه سره چې د انقلابي شرايطو په نامه ياد بدل، د عيارولو لپاره وروستي کم حد ته رالنډ کړ. مثلاً په طب پوهنځي کې د تحصيل وخت له اوو کلونو څخه پينځو کلونو ته راټيټ شو.

دا کار چې په طب پوهنځي کې له نړيوالو معيارونو څخه مغاير و، له دې کبله عملي شو، چې افغانستان ته د طبيبانو د زيات ضرورت له کبله د طب د ډاکترانو زيات کمښت احساسېده. طب

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنځی به د مستعجل طبي کورس په توګه ((د انقلاب د شرایطو)) د معلولینو او ټپیانو د درملونې لپاره د طبابت بازار ته خپل بې ګټې لښکر وړاندې کړي.

د ازموینې د اخیستلو ډول هم د خلکو ډیموکراتیک ګوند له سیاسي لوبو سره مخامخ شو: د ګوند غړو یوازې په جګړه ییزو فعالیتونو کې د ګډون په پلمه کولای شول هر وخت چې وغواړي وروستۍ ازموینه ورکړي. په بله وینا د ګوند غړي د حاضرۍ د نصاب پر پوره کولو او د ورځني درس پر تعقیبولو مکلف نه وو، د لوړو مقامونو له خوا هغو ته د ازموینې د څووم چانس اجازه ورکول کېده.

د تحصیل معیارونه، لکه د ډپلوم اخیستنه، چې تر کمونیستي کودتا دمخه د دولتي او اداري مرتبو په سلسله کې د امتیاز او پرمختګ د لاسته راوړلو بنسټیز محرک بلل کېده، تر کودتا وروسته یې خپل ځای سیاسي معیارونو ته پرېښود.

په دې مانا، هر چا چې د واکمن کمونیست ګوند غړیتوب ترلاسه کاوه، که څه هم تحصیلي سویه یې نه درلوده، کولای یې شول د خپلې ګوندي سابقې له مخې، داسې سیاسي او اداري امتیازات ترلاسه کړي، چې تر کودتا دمخه یوازې د ډپلوم د خاوندانو لپاره وو. په بله وینا د ګوند د غړیتوب کارت تر تحصیلي سند نه ډېر ارزښت ترلاسه کړ. ځکه نو د پوهنتون هغه فارغ التحصیلان، چې د خلکو ډیموکراتیک ګوند غړیتوب یې نه درلود، سره له دې چې ډپلوم یې لاره، خو په دولتي ادارو کې د امتیازاتو له زیاتې برخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه بې برخې شول. مثلاً هغوی په یوه اداره کې الزاماً د یو داسې ګوندي شخص تر امرونو لاندې کار کاوه، چې اصلاً د ښوونځي د زده کړې دوره یې هم بشپړه کړې نه وه.

وروسته تر هغې، چې پوهنې، په اداري سلسله کې د پرمختګ او تولنیز امتیاز د ترلاسه کولو د طبیعي محرک په توګه خپل ځای ګوندي اړیکو ته پرېښود، پوهنتون ډېرو محصلینو ته د پوهې د زده کړې د ټولنې پرځای، د اردو له خدمت نه د تېښتې د یو پناه ځي حیثیت پیدا کړ. په داسې حال کې، چې ښځینه محصلینو له هغه نه د یو ښکلا ییز او تشریفاتي ځای په توګه کار اخیسته.

د ثور کودتا ددې زمینه برابره کړه، چې په اداره کې لوېې څوکۍ چې مخکې د تجربې او دپلوم خاوندانو ته ورکول کېدې، د بې تجربې او بې دپلومه ګوندي اشخاصو له خوا ونیول شي. ددې لپاره چې ګوند پورې تړلي عناصر په هغو دفترونو کې، چې دوی یې د بې دپلومه آمر په توګه دندې سرته رسولې، د هغو کسانو پر وړاندې، چې دلوړو تحصیلي سندونو او دپلوم په لرلو سره یې ټېته (د مادونۍ) دنده سرته رسوله، د ناراحتۍ احساس ونه کړي او د حقارت عقده ورته تکلیف ور نه کړي، ګوند د هغو د تحصیلي او تعلیمي نیمګړتیاوو د بشپړونې په لټه کې شو او ددې موخې لپاره یې شپې پوهنځي جوړ کړل. په شپې پوهنځیو کې غالباً د مدرسینو په توګه د ګوند د منسوبینو له خوا د ورځنیو درسونو جوول شوې برخه شاګردانو ته وړاندې کېدله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دقيقو اټکلونو له مخې د کابل پوهنتون د شپې محصلينو په سلو کې ۸۰ برخه د خلکو ديموکراتيک ګوند منسوبين او د خاد کارکوونکي وو. د دولت موخه دا وه، چې خاديستان په راتلونکي کې ((د څراغ لرونکو غلو په توګه)) د هغه څه له ازرښتونو څخه، چې د انقلاب په نامه ياديدل د ((علمي)) دفاع لپاره تيار کړي.

په داسې شرايطو کې، چې پوهنتون له يوې خوا تجربه کار علمي کادرونه او له بلې خوا د لوړې علمي سويې فارغ التحصيلان له لاسه ورکول او درسونه د څرنګوالي او څومره والي له پلوه سخت راټيټ شوي وو، د روس لاسپوڅی حکومت په دې لټه کې شو، چې په ځينو پوهنځيو کې د تحصيل پوړی ماسټری او ډاکټری ته لوړې او په مزارشريف او هرات کې دوه نور پوهنتونونه جوړ کړي. دې کار د پوهنيزو ارزښتونو د دفاع په لار کې د دولت دروغجنه ځانښودنه په ډاګه کوله.

د علمي پرسونل په برخه کې بدلون: تر کودتا وروسته پوهنتون تر لسو څخه د زياتو کلونو په موده کې خپل دوه پر درې برخې تجربه کار استادان او علمي کدرونه له لاسه ورکړي وو.

هغه وخت چې افغانستان د روسي عسکرو تر واکمنۍ لاندې و، روسي استخباراتي اجنټانو د استاد او پروفيسر په نوم د پوهنتون د پخوانيو استادانو ترڅنګ د تدريس دنده پر غاړه اخيستې وه. پر ۱۹۸۲م کال هغوی پرته له دې چې د لوړو زده کړو وزارت له خوا پوهنتون ته معرفي شي، نېغ په نېغه يې له شوروي سفارت نه پوهنتون ته مراجعه کوله او د خپلې خوښې مضمونونو د تدريس

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتنه يې کوله. پر همدې کال د روسانو د دې خپلسرۍ او زورواکۍ پر وړاندې د يو شمېر با درده او بادرکه استادانو له خوا عکس العمل وښودل شو. ددې عکس العمل تشکيلاتي چوکاټ د افغانستان د استادانو او ښوونکو ((دولتي ضد او انقلاب ضد)) اتحاد و.

ددې کتاب ليکوال ددې اتحاديې غړيتوب درلود. د ۱۹۸۲ م کال د مې پر ۲۱مه ددې ټولنې غړي تر څارنې لاندې راغلل. ددې کرښو ليکوال په لس کاله زندان محکوم شو، چې له هغې جملې نه يې پينځه نيم کاله د څرخي پله په زندان کې تېر کړل.

په هرحال! د تدرسي کدر د کموني بلې برخه د پرچم ډلې په واسطه تر سره شوه. پرچميانو د پوهنيز واک او ان اخلاقي اهليت له لرلو پرته د مقررۍ د فرمانونو پر بنسټ، چې له ګوندي اورګانونو څخه يې ترلاسه کول. د تدريسي کدر د ګومارنې په لايحه کې د څرګند شويو پړاوونو له تېرولو پرته، خپل ځان پر پوهنتون باندې تحميلاوه. هغوی د هغو تجربه کارو استادانو پر ځای، چې يا زندان ته بيول شوي وو او يا تښتېدلي وو، د تدريس دنده پر غاړه اخيسته. بيا نو په تدريسي کدر کې د ګومارنې د مقررۍ د تطبيق پوښتنه، چې د تدريس د ډېرو با استعداده مينوالو د جذب ډاډمن ضمانت و، مطرح نه وه.

پرچميانو د روسانو په مرسته د پوهنتون د پخوانيو قوانينو او مقرراتو پر بدلولو لاس پورې کړ. د دې بدلون پر بنسټ د پوهنځي د استادانو په غونډه او د پوهنتون په علمي شورا کې د ګوند د

(c) ketabton.com: The Digital Library

استازي ګډون حتمي شو. د خلکو ديموکراتيک ګوند غړو له دې امتياز نه په ګټې اخيستو سره، د پوهنتون د مشرۍ پر علمي او اداري پرېکړو خپل ايډيولوژيک اغېز خوروه. علمي ترفيع، په بهر کې تحصيل، په بهرني کنفرانس او سيمينار کې ګډون، د ګوند د منسوبينو د موافقې له ترلاسه کولو پرته امکان نه لاره.

د پوهنتون روسي مدرسينو د ګوند يانو په مرسته د ټولنيزو علومو په پوهنځيو په ځانګړي ډول د افغانستان د تاريخ په اړوند مضمونونو کې زموږ د هېواد د تاريخ د مسخه کولو لپاره لويه د سيسه جوړه کړه. د افغانستان د وروستيو اويا کلونو د مخه پېښې له هغې جملې نه د ملي خپلواکۍ ترلاسه کول د شوروي د ۱۹۱۷م کال د انقلاب په محور کې تفسير شول. د افغانستان تاريخ په اړه پر درسي کتابونو په ټوليز ډول بيا کتنه وشوه. لنډه دا چې هڅه وشوه په شاګردانو کې د يو خپلواک، لرغوني او له وياړه ډک تاريخ لرونکي هېواد د اتباعو په توګه، د ملي غرور او روحي خپلواکۍ روحيه له منځه يوسي. هڅه وشوه د محصلانو په ذهن کې دا ښکېلاکيزه مفکوره ننباسي، چې افغانستان يوازې د روسيې تر پوځي او سياسي ملاتړ لاندې کولای شي، د يو نه تجزيه کېدونکي او خپلواک هېواد په توګه پاتې شي.

له نېکه مرغه ناپوهو، بې تجربې او کم علمه ګوندي مدرسينو او د هغوی روسي ملګرو د دې ځواک نه درلود، چې په بېلابېلو برخو کې ستنډرډ درسي کتابونه تاليف کړي. هغوی په ډېرو برخو کې له ناچارۍ له هغو کتابونو ګټه اخيسته، چې تر کودتا د مخه د باتجربه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د علمي واکمنو استادانو له خوا تاليف شوي وو او د پوهنتون په فرهنګ کې يې د يوې ځلېدونکې ډيوې په توګه، د انقلاب په تيارو کې خپله لار پرانيستله. په دې ډول په تدريس کې د روسانو او د خلکو ډيموکراتيک ګوند د منسوبينو نيمګړتيا او د يو شمېر کمو پخوانيو استادانو شتوالی ددې سبب شو، چې په ډېره لږ کچه په پوهنتون کې د تدريس علمي او اېژکتيف تسلسل وساتل شي.

د کمونيستانو تر کودتا وروسته له عسکري خدمت څخه بهر ته د ښوونځيو د فـارغ التحصيلانو تګ او د ښوونځي تر فراغت وروسته پوځي خدمت ته د ګوند د ځينو منسوبينو تګ، د هغو کسانو شمېر چې په پوهنتون کې د لوړو زده کړو د ادامې لپاره تيار وو، ډېر راکم کړی و، ځکه نو ټولو ته په پوهنتون کې د شاملېدو چانس نه ورکول کېده. له دې کبله د پوهنتون د نويو شاملينو او شاګردانو کانکور، د ډېرو با استعداده شاګردانو د پلټنې او ارزونې د لوبې وسيلې په توګه خپل ارزښت له لاسه ورکړی و.

زه (ددې اثر ليکوال) چې د نږدې شپږ کلن زندان د تېرولو تر يوې وقفې، د روسانو تر لښکرکشۍ وروسته يو ځل بيا په حقوقو پوهنځي کې پر تدريسي چارو وګومارل شوم، متوجه شوم، چې زما شپږ کاله مخکې درسونه په غوځ ډول هغو شاګردانو ته، چې له ښوونځي څخه په نيمګړي تعليم پوهنتون ته راغلي وو، د پوهېدنې (هضم) وړ نه دي. له دې کبله مې له ناچارۍ، د درسي نوټونو او لکچرونو سويه تر وروستي ممکن بريده راټيټه کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ټکی هم د یادونې وړ دی، چې تر ۱۹۸۲م کال وروسته د دقیقو اطلاعاتو پر بنسټ خاد هر کال خپل ۳۰۰ تنه اجنټان د کابل پوهنتون د بېلابېلو پوهنځیو په لومړیو ټولګیو کې د شاګرد په نوم شاملول. دې شاګردانو چې زیاترو یې د بکلوریا سندونه په لاس کې نه لرل، په خپل وار سره د شاګردانو د سویې کچه راټیټه کړه. خادیستانو د راپورونو د برابرولو، د اعتصابونو او مظاهرو د له منځه وړلو، د دولت د مخالفو استادانو د درسونو د ګډوډولو د لمسون، د درسونو د سیاسي او ایډیولوژیک کنټرول او د سیاسي وژنو او چاودنو د ترسره کولو دندې لرلې.

د خاد د وژنو او چاودنو زیاتره موخې د خپل دښمن خلق ګوند د غړو له منځه وړل وو. ځکه چې یوسفي (د حقوقو پوهنځي رئیس) او سعیدي (د پوهنتون رئیس) د پرچم ډلې د توطیې قربانیان وو.

په پوهنتون کې د خاد د ستنو په پیاوړتیا کې د اسدالله حبیب (پر هغه وخت د پوهنتون رئیس) د کی، جي، بي د دې پېژندل شوي ګوډاګي رول باید له یاده ونه ایستل شي.

له پورتنیو خبرو څخه دا څرګند یږي چې:

ـ هغه ګډوډي چې تر کودتا وروسته د پوهنتون په علمي نظام کې راڅرګنده شوه، د دې سبب شوه، چې د څومره والي او څرنګوالي له پلوه د درسونو سطحه راټیټه شي: کم تجربه او نیمګړو مدرسینو په ځانګړي ډول د حکومتي ګوند غړو او دې سره سره اکثرو استادانو تر کودتا د مخه په انډول د سمستر تر پایه خپلو شاګردانو ته ځلوېښت فیصده درسونه ورکول، ځکه نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاګردانو سویه د ۴۰ فیصدو زده کړې په لرلو سره د پخوا په اندول تر ۷۰ فیصدو پورې راټیټه شوې وه.

ــ پوهنتون د خپل کدر تجربه کار پرسونل دوه په درې برخه له لاسه ورکړه. دا کار د دوستو هېوادو د فرهنګي مرستو په غوځېدو سره، د پوهنیزو څېړنو د پروژو د پرمخوړلو د ګډوډۍ لامل شو او د درسونو پر څرنګوالي یې ناوړه اغېزه وکړه.

ــ پر پوهنتون باندې د کمونیستانو د لس کلنې ایډیولوژیکې واکمنۍ په بهیر کې موږ له پوهنتون څخه د زرګونو لاقیدو، پاسیف او ټیټ سویې ځوانانو د فراغت شاهدان وو، چې له خپلې راتلونکې څخه یې روښانه لرلید نه درلود. له دې ځوانانو سره باید په زرګونو هغه ځوانان هم یوځای شي، چې په پخواني شوروي او ختیزې اروپا کې پر زده کړه بوخت وو. دا محصلین به د فرهنګي خپلواکۍ د یوې ناجوړې پینې په توګه افغانستان له ناوړه بدلونو سره لاس او ګرېوان کړي.

لکه څنګه چې یادونه وشوه، پوهنتون او د افغانستان د لوړو زده کړو موسسو د روسي یرغلګرو د کلتوري انقلاب تر ټولو درانه ګوزارونه زغملي دي، د پوهنتون بیا رغونه چې د یو ملي حکومت دنده به وي په راتلونکې کې ټینګو هڅو ته اړتیا لري. له هغې جملې:

د هغو پوهنتونو حذفول، چې د منځته راتلو دلیل یې سیاسي کتنې وې نه کلتوري. شورویانو غوښتل چې د قومونو (د روسانو په اند ملیتونو) خپلواکه فرهنګي پېژندنه، د ملي فرهنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېژندنې ځای ونیسي، چې په دې ډول د فدرالیزم د یو سیاسي جوړښت لپاره لاره هواره شي. د فرهنګي اړتیاوو او د هېواد د راتلونکي پرمختګ د اړتیاوو پر بنسټ د پوهنتون ساتنه او د سیاسي او تش په نامه پوهنتونو لغوه کول به په راتلونکي کې د فرهنګي چارواکو د پاملرنې وړ ټکي وي.

افغانستان ته د شلو کلونو لپاره د درېو پوهنتونو شتوالی: د کابل پوهنتون، د ننګرهار پوهنتون او د هرات پوهنتون پوره دي. ددې درېو پوهنتونو بیا رغونې ته پاملرنه چې د کمونیستي جګړې د غمیزې په ترڅ کې په پوره ډول زیانمن شوي دي، زموږ لپاره به د راتلونکو ۲۰ کلونو په بهیر کې ښه بوختیا رامنځته کړي.

ـ د بهرنیو مرستو راجلبول او د اړیکو د سیستم بیا رغونه: د تدریسي کدر لپاره د اړیکو د سیستم پر بنسټ د دوستو هېوادونو د پروفیسرانو ګومارل.

ـ د یو پلان طرح: مثلاً د مهاجرو او له بهر مېشتو افغانانو څخه د تدرسي کدر د بشپړونې لپاره درې کلن پلان او ددې موخې لپاره:

الف- د پوره معاش تاکل او د هغو د ساتنې لپاره وړ ضمانت ورکول.

ب- هغه شمېر استادانو ته، چې په جهاد کې د برخې اخیستنې له کبله زنداني شوي وو، د اکاډمیکو مکافاتو (لکه امتیازي معاش) ورکول. ګڼ شمېر استادان د جهاد په بهیر کې شهیدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي دي. د هغوی پاتې کسان باید د مقاماتو د ښې پاملرنې وړ وګرځي.

ج- د هغو استادانو لپاره، چې په بهر کې د خپلو کورنیو د لیدو هیله ولري، د مسافرت د مساعدو لارو چارو برابرول.

د- د استادانو علمي اثارو د چاپ د امکاناتو برابرول.

د پوهنتون اوډلې (منظمه) او پلانیزه بیا جوړونه د یو ریاست لکه د پوهنتون د بیا جوړونې ریاست په نوم د جوړېدو غوښتنه کوي. دا ریاست به دنده ولري، چې د پوهنتون د بیا جوړونې لپاره مثلاً یو څلور کلن پلان تر لاس لاندې ونیسي.

په هرحال ! د کمونیستي واکمنۍ په بهیر کې د خلکو قهرجنو ډلو، په داسې حال کې، چې پر پخوا وختو ښوونکي او ښوونځي ته د پوهې د ترلاسه کولو د وسایلو او د دولتي څوکیو د نیولو د وسیلې په توګه زیات ارزښت ورکاوه او د همدې موخې لپاره یې خپله ځمکه او کلیوالي کور، ښوونځي ته د مرستې په توګه ورکول او خپل زامن یې د ښوونځي د دېوالونو او چتونو د جوړولو لپاره د خپلې خوښې کار ته هڅول، د خپلواکۍ، هېواد، دین او ناموس په حق کې سپکاوی یې د نوې پوهې پر غاړه واچاوه او ځینو ښوونځیو ته یې اور ورته کړ، خو دې سره سره اوس هم ښوونکی، استاد، زده کړې او تحصیل ته، د درنښت مثبتې اغېزې، د پرګنو په ذهنیت کې له منځه نه دي تللي. ددې درناوي یوه برخه کولای شو په اسلامي ښوونه او د بډایه ملي فرهنګ او اخلاقو په جوړښت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولټوو. دا لاندې بيت له دين سره د پوهې د نه شلېدونکي پيوند ځرګندوی دی:

چو شمع از پی علم باید گداخت
که بی علم نتوان خدا را شناخت

خو بنسټپال اسلام زياتره مذهبي فقو ته د ټولنيز او سياسي باور ترلاسه کولو د مرکزونو په توګه پاملرنه کوي او (اهل حل و عقد) ته چې د ديني علومو له پوهانو څخه جوړه شوې ده، د ټولنې اداره په همدې اشخاصو پورې تړي او د ښوونځي او پوهنتون فارغ ته په دويمه درجه اهميت ورکوي.

منځلارې روحاني ټولنه هڅه کوي، چې پر ديني پوهانو باندې د ډېږي لګونې ترڅنګ د پوهانو، ټکنوکراتانو، د پوهنې او پوهنتون د پوهانو په راټولونې سره خپلې ټولنيزې ستنې پراخه کړي او دې ټکي ته په کتنې سره، چې افغاني ټولنه په اکثريت ډول له منځلارو مسلمانانو څخه ډکه ده، د ټاکنو په شرايطو کې، د يو بې رقيبه سياسي ځواک په توګه ځرګند شي. ځکه نو منځلاري تنظيمونه د ولسواکۍ د ارزښتونو منلو ته ډېر لېواله ښکاري.

۲- د پېژندنې (هويت) کړکېچ او له هغه څخه راپيدا شوې پايلې:

په افغانسان کې هغه کوچنيان، چې د (۱۹۷۸م کال د کمونيستي کودتا) په پيل کې زېږېدلي دي، پر ۱۹۹۷ م کال د ځوانۍ پر عمر

(c) ketabton.com: The Digital Library

یانې اتلس کلنۍ ګام ږدي. ددې ځوانانو زیاته برخه د درس او تعلیم له نعمت نه بې برخې ده.

هغه کوچنیان، چې د کمونیستي کودتا په پیل کې د ښوونځي په لومړي ټولګي کې شامل وو، اوس (۱۹۹۷ م کال) د ځلېرویشت کلنۍ عمر ته رسېدلي دي. هغوی له لوست او زده کړې نه بې برخې دي.

هغه کوچنیان، چې تر کمونیستي کودتا وروسته له افغانستانه ګاونډیو هېوادو ته په مهاجرت مجبور شوي، شاوخوا اتیا په سلو کې نالوستي او نا زده کړې پاتې شوي دي، هغوی هم اوس د ځوانۍ عمر ته رسېدلي دي. یوازې د هغوی کورنیو کوچنیان، چې په افغانستان کې تر قتل او وژنو وروسته پر مختللو صنعتي هېوادونو ته مهاجر شوي دي، د لوست او زده کړې امکان یې پیدا کړی دی، په بهرنۍ ژبه او پردي فرهنګي چاپېریال کې د دوی لوست او د زده کړې څرنګوالی په خپله یو بحث پارونکې مسئله ده، چې وروسته به په دې برخه کې ځینې ټکي وړاندې شي. اوس دا ټکی د یادونې وړ دی، چې نالوستي او د ځوان پښت د زده کړې کمی، هغه پښت چې باید د خپل مټ او ځواکمن مغز په زور نه یوازې د ټولنې له سر او ځېرې څخه د جګړې ګرد او غبار لرې کړي، بلکې لازمه ده، چې هغې ته د هیلو وړ ډینامیزم او خوځون هم ورکړي، دا هغه ستره ستونزه ده، چې د هغې د حل لارې د امکاناتو په لټون پسې باید همدا اوس فکر وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی- په افغانستان او ګاونډیو هېوادو کې افغاني ځوانان. د افغانستان او د ګاونډیو هېوادو ټولنیز چاپېریال د دې ځوانانو د فکري تشکل سرچینې جوړوي. کله چې موږ د ځوانانو پر فکري تشکل او په افغانستان کې د ټولنیز چاپېریال په باب خبرې کوو، ژر تر ژره مو په ذهن کې د کمونیستي او مسلمانو حکومتونو ښوونیز او روزنیز رول ګرځي. دا ښوونیز او روزنیز رول له مدرسې، ښوونځي او پوهنتون څخه بهر، چې ټول هېواد پر کنډرو بدل شوی، ځوانانو ته د ډله ییزو وسایلو (ماس میډیا) له لارې د رسېدنې او اغېزې وړ دی. هغه څه چې له ماس میډیا څخه د کمونیستي او مسلمانانو حکومتونو په واک کې پاتې وو او دوی د هغو په واسطه په تبلیغ لاس پورې کاوه او په یو ډول یې له خلکو سره اړیکې ټینګول، راډیو وه او تر یوه حده ټلویزیون و.

د راډیو او ټلویزیون له پروګرامونو څخه زیاتره د دروغجنو او تېر ایستونکو تبلیغاتو له لارې د حکومت د فزیکي شتوالي د اثبات لپاره ګټه اخیستل کېده او د خپرونو روښانوونکي او روزنیز اړخ ته یې کمه پاملرنه کېده.

د راډیو او ټلویزیون له لارې له غرض نه ډک یو ډول تبلیغات د دې سبب شوي وو، چې خلک زیاتره د بهرنیو راډیوګانو اورېدو ته لېواله شي، خو دې سره سره بیا هم د خپرونو تداوم او د کورنیو څپو د چارو ښه والی، د دې سبب شوي وو، چې افغاني راډیو ټلویزیون هم د خلکو په منځ کې اورېدونکي او لیدونکي ولري. هغه هم په دې شرط چې برېښنا یې درلودله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هېواد کې د کړکېچ د بهير په اوږدو کې، حکومتي راډيوګانو تل د جګړې اړوند خبرونه او وسلوالې نښتې، د خپل خبري پروګرام په سر کې خپاره کړي دي، د نژادي کينې، مذهبي دښمنۍ او طبقاتي جګړې او د تنظيمي دښمنۍ لمسون تل د راډيو له څپو نه د ځوانانو ذهنيت، چې اکثراً نالوستي او يا نيم لوستي وو، مسموم کړی دی. له همدې ناوړه فکري لارې څخه، تنظيمونو او دښمنو سياسي ډلو، د ځوانانو او تنکيو ځوانانو په کړيو کې، د سرتېرو د راټولولو پراخه کړنلاره پلې کړې ده.

اخلاقي انحرافات او په ځانګړي ډول پر مخدره موادو ککړتيا چې وزګارتيا او نالوستۍ يې د ودې زمينه برابروي، د ځوانانو په منځ کې په چټکۍ سره دود شوي دي. د عيني شاهدانو په وينا د کمونيست حکومت اردو، د کابل د ۱۹۹۲م کال ايتلافي ادارې او جهادي تنظيمونو په ليکو کې جګړه مارانو د ښې جګړې د ترسره کولو لپاره د چرسو او ترياکو تر نشې لاندې ټوپک ته لاس وروړ.

کوچنيان چې په پاکستان او ايران کې د افغان مهاجرينو په مېشتغالو (کيمپونو) کې د ځوانۍ عمر ته رسېدلي، د هغوی نړۍ ليد د کډوالو د کيمپونو په چاپېريال پورې تړلی دی، د دې ځوانانو لږ شمېر په ديني مدرسو کې د شاملېدو امکان ترلاسه کړی دی. د هغو طالبانو ذهني راټولونې، چې د مذهبي درسونو د لوست چانس ورته په لاس ورغلی دی، يوازې د شرعي موضوګانو په باب دي. په ټوليز ډول په ګاونډيو هېوادو کې استوګن افغان ځوانان په بدمرغۍ او غريبۍ کې لوی شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بهرنیو مرستو د هغوی بیولوژیکي اړتیاوې تر ډېره کمه حده خړوبې کړي دي، خو د هغوی د فکري، رواني، مانیزو او عقیده یې اړتیاوو د ډاډ او خړوبونې لپاره هېڅ مرجع موجوده نه وه.

په کیمپونو کې مهاجرو افغان ځوانانو تر ډېره کمه حده د خپل کار له لارې ژوند خړوب کړی دی. هغوی ډېر ستونزمن ژوند لري، دې ځوانانو چې خپل ښي او چپ لاس پېژندلی، د مهاجرت، راشن (جیرې) جهاد، تنظیم، اسلام، الحاد، شیعه، سني، پښتون، تاجک، هزاره، توغندي، ماین، کلاشینکوف او نورې خبرې یې په خولو کې ګرځي.

مهاجرو ځوانانو ډوډۍ د ملګرو ملتونو له کمېشنرۍ نه خوړلې او ډانګې یې د پاکستان او ایران د پولیسو له خوا. هغوی که هر کله د ټولنیز مقام د ترلاسه کولو هیله ولري، هغه به یوازې همدا وي، چې ډېر ښه ((ملا)) ورځخه جوړ شي.

د جهاد بهیر او د اسلامي انترناسیونالیزم تبلیغاتو، په پوره ډول د ځوانانو په ذهن کې د اسلام د سیاسي افسانه یې یووالي پر لوري د عاطفي ترېښت ذهنیت پېچکاري کړی دی. ځکه نو هغوی ته افغانستان د هېواد په توګه مطرح نه دی، هغوی ته افغانستان، فلسطین، الجزایر، کشمیر او بوسنیا د اسلامي نړۍ د خاورې په توګه چې شریعت په کې جهاد فرض کړی دی، د بحث وړ دي. په دې ترځ کې د هېواد په توګه د افغانستان دفاع، د الحاد له خطر سره د نورو مخامخو هېوادونو په اندول هېڅ غوره والی نه لري، خو دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړتیا د جغرافیایي دښمنیو په نیت د سرتېرو د کیمپونو د جوړولو لپاره وه.

د ټـولنیزو شـخړو د اواري، هېـواد پـالنې، د ښـځو درنـاوی، د لویانو درناوی، مېلمه پالنې او نورو چارو کې د جرګې د رول منـل، د هغو ټولنیزو ارزښتونو برخه ده، چې کورنۍ او قبایـل یـې خپلـو زامنو ته لېږدوي. په نننیو افغانستان کې د ځوانانو لپاره د کورنۍ او قبیلې د روزنیز چاپېریال رول، د دغو دواړو جوړښتونو د پاشـل کېدو له کبله ډېر کمزوری شوی دی: ډېرو کورنیو او قبیلو د کورني او بهرني مهاجرت له کبله د خپل واک او اغېز جوړونکي توکي لـه لاسه ورکړي دي. د ځینو کورنیو مشران پـه جګړو کې وژل شـوي او یا یې په زندانونو کې شـتمني لـه منځـه تللې ده، ځکـه نـو پـه هېـواد کې، په اوسنیو شرایطو کې د ټولنیزو واحدونو په توګه، د کـورنۍ او قبیلې رول، د ځوانانو د روزنیز او فکري تشـکل پـه برخـه کې لـه پخوا سره د پرتلې وړ نه دی، خو کـورنۍ او قبیلـې پـه هېـڅ ډول د افغانستان د خلکو په عامه ذهنیت کې خپل ټولنیز اعتبار لـه لاسـه ورکړی نه دی. د ځوانانو په منځ کې به د پلرونو او د قوم د مشرانو د نصیحتونو اورېدونکي لږ وي، خو په ټولنه کې باید د هغو له مثبت انعکاسه ډاډه واوسو. د لویې جرګې نومونـه (اصـطلاح) د ځوانـانو لپاره د پوهېدو وړ نه ده، خو د عامو خلکو په معتقداتو کې د هغـې پر لوړ مقام پوره باور دی.

دویـم- پـه لویـدیزو هېـوادو کـې افغـاني ځوانـان: د دې ځوانانو په منځ کې، هغـه چې پـه افغانسـتان کې د ثـور د کودتـا پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیل کې زېږېدلي وو او تر یو دوه کلونو وروسته له خپلو کورنیو سره لویدیزو هېوادونو ته راوکوچېدل، د ۱۸ او ۱۹ کلونو عمر لري. هغوی د مهاجرینو په کوربه هېوادونو کې لوست او زده کړې کړې او ثانوي زده کړو ته رسېدلي دي. دا مهاجر ځوانان د هغې ډلبندۍ په اندول، چې د دې بحث په پیل کې ورته اشاره وشوه، لږې ټولنیزې او رواني ستونزې لري. هغوی غالباً د کورنیو د پالنې تر سیوري لاندې ژوند کوي او په ورو ورو ډول یې د پردي تعلیمي او ټولنیز چاپېریال تر اغېز لاندې فکر او دماغ د همدې ټولنې او چاپېریال بڼه خپلوي.

د ټولو هغو ځوانانو لپاره، چې په لویدیزو هېوادونو کې یې پناه اخیستې، د ښوونې او روزنې چانس برابر شوی نه دی، د دې مهاجرینو یو شمېر، چې د افغاني ښوونځیو او پوهنتونونو له خپل نابشپړ تعلیم سره مهاجر شوي دي، نېغ په نېغه د کار بازار ته لاره پیدا کړه، په لویدیزو هېوادونو کې مهاجر ځوانان پر خپلې ملي ژبې نه پوهېږي او یا ورو ورو هغه څه چې په کړنۍ ژبه یې زده کړي وو، هېروي. هغوی غالباً په پردۍ ژبه خبرې او لیک کوي. یوې واحدې کورنۍ ته منسوب دوه تنکي ځوانان، چې په دوو بهرنیو هېوادونو لکه فرانسې او امریکا کې یې ژوند کړی، د یوه او بل ژبې سره اشنایي نه لري. د ساري په توګه د کاکا زامن په یوه ژبه خبرې کولای نه شي.

کورنۍ دې کډوالو ځوانانو ته د ملي ژبې او فرهنګ د لېږد یوازینۍ سرچینه ده. کورنۍ اکثره د خپل ژوند د اړتیاوو د پوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولو پـه ستونزه کې داسې ډوبې دي، چې د خپلې کـورنۍ د غړو لپاره ډېر کم کلتوري رول لوبولای شي. کورنۍ پـه هېڅ ډول دد ې وس نـه لـري، چې د پـردي فرهنـګ پـر وړانـدې، د ملـي فرهنـګ پـه واسطه د ملي او اسلامي کلتور او ژبې ساتنه وکړي او د خپلو زامنو په ذهني تشکل کې د پردي چاپېريال، پوهنتون او ښوونځي د اغېزو مخه ونيسي.

تقريباً په ټولو پرمختللو صنعتي هېوادونو کې مهاجر افغانان د زده کړو لپاره د هغو مرکزونو له لرلو څخه چې لږ تر لږه د مهاجرينو زامن پـه اوونۍ کې څو ساعته د افغاني کلتـوردود او لوست زده کړي، بې برخې دي.

کـه چېـرې داسـې مرکزونـه وي هـم، پـه سـختۍ سـره د لويـديځ جادوګر، ان ناروغ کلتور د اغېزو مخه نيولای شي. د ګوتو په شمار يو شمېر مذهبي مدرسې، چې په دې لټه کې دي د مهاجرو افغان بچو لپاره د شريعت اصول زده کړي، بايد له دې خبرې نه مستثنی وګڼل شي. خو دا مدرسې غالباً د ديني مضمونو له تدريس سره سر و کار لري او په داسې نصاب کې د افغاني عمومي کلتور کوم څرک نه شته.

په هرحال ! د زده کړې چاپېريال او ټولنيز چاپېريال پـه لويديزو هېوادونو کې د مهاجرو ځوانانو دوه روزنځايونه دي. زموږ زامن په پردي هېواد کې په پردۍ ژبه، د کوربه هېـواد ترانـه زمرمـه کوي، د بهرنيو پوهانو او هنرمندانو نومونه اخلي. د لويديځ لـه تاريخ سره نږدې کېږي او له افغاني ټولنې څخه ورو ورو لرې کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور نو د خوشال خان خټک، احمد شاه بابا، مولانا بلخي، خواجه عبدالله انصاري او د افغانستان د تاریخ نورو په سلګونو پوهانو او واکمنو نومونه د ځوانانو لپاره الهام ښښونکي نه دي. هغوی د هېواد له کلتور، تاریخ او جغرافیا څخه ناخبره دي. د مهاجرو ځوانانو پېژندنه (هویت) په رښتیا له سخت خطر سره مخامخ ده.

د کلاشینکوف او زورواکۍ پښت، نالوستی نسل، له افغاني کلتور څخه ناخبره نسل، د هېواد له تاریخ نه ناخبره نسل، له ماضي سره ناتړلی نسل، د ملي احساس نه درلودونکی نسل، بې هېواده او بې هویته نسل او داسې نور د هغه ځوان پښت ځانګړنې دي، چې د طبیعت د قانون پر بنسټ باید د افغانستان راتلونکی په لاس کې ونیسي او د هېواد د بیا رغونې ګټورې دندې پر مخ بوځي.

د یو هېواد لپاره تر دې ستره بدمرغي نه شته، چې د هېواد د چارو واګې، له ټولنې څخه پردیو عناصرو لاسو ته وسپارل شي.

په خواشینۍ سره زموږ هېواد باید د ټولنې د بنسټیزو ارزښتونو د زیاتې پاشنې د مخنیوي لپاره هغه پښت، چې د جګړې ظلم او افت، له پوهې او لید څخه بې برخې کړی دی، د راتلونکي افغانستان په اداره کې له فعال رول څخه محروم کړي، ګنې هغه دنده چې ځمکني او اسماني قوانین یې د ټولنې د روغ ژوند د دوام د تضمین لپاره ځوان پښت ته ورکوي، لعنتي جګړه هغه له هغو څخه بېرته اخلي. که چېرې سوله نږدې هم وي، نو افغانستان باید لږ تر لږه له شلو نه تر دېرشو راتلونکو کلونو پورې د ځوانانو د یو بل پښت تر رسېدو پورې په لویو چارو کې د زاړه عمر د پښت په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسیله یاني د هغه پښت په وسیله، چې دودیز قوانین هغوی د متقاعد قشر په نامه د فعال ژوند په حاشیه کې راولي، اداره شي. متقاعد پښت د ځانساتي پښت دنده لري، هغه ټپونه به چې د انقلابي پښت له خوا زموږ ټولنې ته رسېدلي، درمل کړي. دا پښت د تېر، حال او راتلونکي ترمنځ د اړیکو د پله په توګه دنده سرته رسوي. د زیات عمر لرونکی پښت راتلونکي ته د ټولنې د ساتنې ورړ د هغو دودیزو ارزښتونو، چې د کمونیستي انقلاب له افت نه روغ پاتې دي، لېږدونکی ګڼل کېږي. عمر خوړلی پښت په حقیقت کې د روح د ارامۍ لپاره یو داسې ژوندی موزیم دی، چې لږ تر لږه د افغانستان د معاصر تاریخ په پاڼو پورې اړه نیسي.

په دې کې شک نه شته، هغه ټولنه چې د سپین ږیرو سړو او سپین سرو ښځو په لړزېدونکو لاسونو اداره شي، طبیعي ده، چې د خوځون او پرمختګ نوښت به ونه لري، خو بله چاره نه شته. جګړې او ټولنیز کړکېچونه ناوړه او نا طبیعي بدلونونه پر ټولنې زغمي او هغه ټولنیز انډول، چې د سولې په بهیر کې رامنځته شوی، په بې رحمۍ سره له منځه وړي.

ب- د واک د نویو ملاتړو څرګند بدل:

یو- جهادي تنظیمونه: له مکتبي بنسټپالو مسلمانانو پرته زیاتره جهادي تنظیمونه، د کمونیستي یرغلګرو پر ضد د جهاد د ادامې د شرایطو زېږنده وو، په افغانستان کې د شوروي پوځې او وروسته سیاسي واکمنۍ، زموږ خلک له ډېرو بهرنیو هېوادونو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځانګړي ډول له مسلمانو هېوادونو سره د دښمن د يرغل د ماتولو د ګډ هدف لپاره د پيوستون او يووالي په ليکه کې ودرول.

د بهرنيو هېوادونو بې دريغه پولي، مادي، سياسي، تبليغاتي او پوځي مرستو، جهادي تنظيمونه د سياسي واک په ستر ځواک او د کابل د کمونيست حکومت پر نه تسليمېدونکو دښمنانو واړول. مجاهدينو ته د افغانستان جهاد ((اخروي اجر)) او د تاريخي وياړونو د ترلاسه کولو د وسيلې او بهرنيو هېوادونو ته د نړيوال کمونيزم د ماتې پر حربې بدل شو. د بهرنيو هېوادو ډله ييزو ارتباطي وسايلو، له مذهبي شخصيتونو نه سياسي ليډران جوړ کړل.. په دې جګړه کې د افغانستان ملي او مسلمانو شخصيتونو او د تېرې بوروکراسۍ د لويو شخصيتونو د تبارز لپاره ځای نه و، نه د هغوی په خوله څوک د جهاد ډګر ته تلل.. له افغانستان نه د روسانو ځغلول د مټ ځواک ته اړتيا درلوده، نه د استدلال او عقل ځواک ته.

له ښبو ښبانو (په ځانګړي ډول د لويديزو هېوادونو د مرستو له بندېدو) څخه داسې ښکاري، چې لويديزو هېوادونو د روسانو په واسطه د افغانستان د پوځي اشغال پر وخت د جهادي تنظيمونو ملاتړ، د هغو جګړه ييز رول ته د پاملرنې له مخې کاوه او جهادي تنظيمونه يې د جګړې د وخت سرتېري ګڼل. لويديز هېوادونه يو وخت په دې لټه کې شول، چې د هېواد له پخوانيو بوروکراتانو او ټکنوکراتانو څخه (د سولې د وخت) د زېرمه ييز ځواک په توګه کار واخلي.

د سولې اردو پوځي وسايل او امکانات نه درلودل او د جهادي تنظيمونو له ملاتړ پرته ناممکنه وه، چې کوم کار ترسره کړي. ځکه نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغاني ټولنې د دوو قشرونو ترمنځ يو والی د يوې نه پوره کېدونکې اړتيا په توګه رامنځته شو. د کابل کمونيست حکومت د خپلو استخباراتي اجنټانو له لارې تل هڅه کوله، چې د افغانستان د پوهنې (معارف) خاوندانو پر وړاندې د اسلامي تنظيمونو کينه راوپاروي او پر پوهو اشخاصو باندې د کفر او الحاد د تورونو په لګولو سره چې غالباً ناروا دي، د ټولنې دوو قشرونو ترمنځ اختلاف پر دښمنۍ بدل کړي. هغه وخت به نو په اصطلاح (پلار وطنه ملي جبهه)، چې وروسته د ملي جبهې په نامه ياده شوه د يوه ډاډمن سياسي پناه ځي په توګه د ښوونځي او پوهنتون د روڼاندو پرمخ خپله غېږ پرانيزي.

لکه څنګه چې دمخه يادونه وشوه، قومي او قبيله يي پولو جهادي تنظيمونه يو له بله بېلول، دا تنظيمونه هېڅکله هم د يو واحد سازمان (ګوند يا متحدې جبهې) په چوکاټ کې سره راټول نه شول او نه يې مهربانه روڼاندو ته خپله غېږ پرانيسته. هغوی هېڅکله د افغان ملت د ټوليزو ايډيالونو او ټولو هيلو منعکسوونکي نه وو او په خپلواک ډول يې د هېواد د ادارې ځواک نه درلود.

طالبان په دې لټه راووتل، چې افغانستان د تنظيمونو له شره وژغوري، خو دوی هم کوم دقيق، ټولنيز، سياسي او اقتصادي پلان نه لري.

دوه- **جهادي قوماندانان:** د ټولنيز او سياسي واک نوي ډاډ ځايونه وو، چې په عملي توګه يې د جهاد د پوځي چارو د پرمخبيولو دنده لرله. په داسې حال کې، چې قوماندانان له سياسي او پوځي پلوه تنظيمونو پورې تړلي وو، له خلکو سره د تنظيمي مشرتوب د اړيکو واسطه ګڼل کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې جهادي تنظيمونه د سولې د يوې ستراتيژۍ په جوړولو او د يوې رښتينې سياسي لارې په موندلو بريالي نه شول او خپل تګلوري او سازماني يووالی يې رامنځته نه کړای شو. د جهادي قوماندانانو د خپلواک عمل په برخه کې د کورنيو او بهرنيو فشارونو بار مخ په زياتېدو شو. له همدې کبله قوماندانان دوه درې ځله په يوه ګډه جرګه کې سره راټول شول، خو له دې پوځي کانفدراسيونونو څخه هم په زړه پورې سياسي پايله تر لاسه نه شوه. د قوماندانانو د خپلواکې کړنې رامنځته کول (د جهاد د يوې لسيزې په بهير کې له تنظيمونو سره د هغوی د پولي مالي او پوځي تړښت له کبله) په هغه اندازه ناممکن وو، لکه د هغوی ترمنځ سياسي يووالی، ځکه چې د دښمن له خوا د تنظيمونو ترمنځ قومي، سيمه ييزو، ژبنيو او مذهبي اختلافونو ته لمن وهل کېدله.

د قوماندانانو له ګډو جلسو او د نظر له تبادلې، نه يوازې د تنظيمي پيوستون د تامين لپاره، د سياسي فشار د يوې وسيلې په توګه، په داسې شرايطو کې کار واخيستل شو، چې د کابل کمونيست حکومت د تنظيمونو ترمنځ خپلمنځي اختلافونه د واک د لېږد لپاره يوه پلمه ګڼله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلورم څپرکی

د جهاد په بهير کې قهر او روغه

الف- قهر:

يو- د کلاشينکوف او ستنګر نسل: د افغانستان تاريخ له ډېرو خونړيو پېښو سره مخ شوی دی. د شوروي او د هغه د لاسپوڅي حکومت پرضد دولس کلنې جګړې او د دښمنو تنظيمونو ترمنځ نږدې شپږ کلنې جګړې د ټولنيزو او سياسي شخړو په حل کې د قهر او زور کارول، پر يو ډول ميخانيکي عادت بدل کړي دي.

د خپلواکۍ، هېواد او اسلام د لارې اکثرو جنګياليو د خپلې ځوانۍ د وخت زياته برخه د مورچل تر شا تېره کړې ده. هغه هلک چې پر ۱۹۷۸م کال د جهاد د ګډون په نيت په ديارلس کلنۍ کې د ښوونځي شپږم ټولګی خوشې کړ، اوس (۱۹۹۷م کال) دوه دېرش کلنۍ عمر ته رسېدلی دی.ده په دې عمر کې هر هغه څه چې له ښوونځي څخه يې زده کړي وو، هېر کړي او د خپلې کورنۍ له غړو لرېوالي ورته خطرناکې نيمګړتياوې زېږولې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې ډول جنګیالیو زړونه هغو کسانو ته، چې د ښارونو په منځ کې یې د ښوونې او روزنې له نعمت او د خپلې کورنۍ په غېږ کې له ژوند څخه خوند اخیستی، په یوه مانا د ښېراز ښاري ژوند له امکاناتو یې ګټه اخیستې او له مجاهدینو سره یې څنګ په څنګ په جهاد کې برخه نه ده اخیستې، له عقدو او غچ اخیستنې ډک دي.

((د کلاشینکوف او ستنګر پښت)) چې د قهر، کینې او زور په غېږ کې د ځوانۍ عمر ته رسېدلی، د ښارونو ودانۍ پر توغندیو ولې، د دښمن له اسیرانو سره نه پخلاکېدونکی دی او تیار نه دی هغه ویاړونه، چې د برچې په زور یې ترلاسه کړي له نورو بې احساسه مکتبیانو او بوروکراتانو ((فرصت غوښتونکو او نندارچیانو)) سره وویشي. حق د هغوی پر خوا دی، خو د یو هېواد د ادارې لپاره، چې جګړې د هغه د شتمنۍ زیاته برخه له منځه وړې وي، یوازې د نېک احساس، نړه ګروهمنتیا (اعتقاد) او د ځواکمنو متو لرل، پوره نه دي. باید له دې بې درکه او بې درده لښکر (زموږ حکم عمومي نه دی، قلموال مجاهدین ترې بېل دي) له هغو سره چې اکاډمیکه پوهه او تخصص لري، جوړ راشي. دا د وخت غوښتنه ده که څه هم د جهاد غوښتنه به نه وي.

دوه- تروریزم په سیاست کې د جنایت د هڅې ښکارندوی:

تروررریزم[1] هم د افغانستان د نولسمې پېړۍ په تاریخ

---

[1] په دې بحث کې تروریزم د سیاسي هدف لپاره د نفس د وژنې په پراخه مانا که د یو فرد له خوا وي که د دولت له خوا، کاربدلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې، هغه وخت چې د سلطنت دستګاه د شهزادګانو او دښمنو واکمنو د رقابت له خطر سره مخ وه، د تاج او تخت د مدعیانو له خوا د دښمن له لوري د متوجه خطر د له منځه وړلو تکتیک په نوم کارېدلی دی. د تاریخ په دې پړاو کې د واک له لاسه وتلو غم او د واکمنۍ د مقام ساتلو هیلو، کورني عواطف تر پښو لاندې کړل او په ځینو برخو کې یې د قومونو او قبایلو ترمنځ پر نېکو اړیکو ناوړه اغېزه وکړه، په داسې حال کې، چې د نولسمې پېړۍ په اوږدو کې سیاسي ترورېزم د دښمن د بېوسلې کولو دود او دوډل و، د تاج او تخت د مدعیانو د پاملرنې وړ و، د شلمې پېړۍ په پیل کې تېک هغه وخت، چې افغاني ټولنې د با اعتباره رژیمونو د ټینګښت پر بنسټ سیاسي ثبات پیدا کړی و، د مطلقیت پر وړاندې د سیاسي مبارزې په برخه کې، پټ اپوزېسیون د سیاسي مخالف د څرګندوی په توګه، خپله لار پرانیستله.

سیاسي ترورېزم د شلمې پېړۍ په اوږدو کې په یو ډول، نور هم پرمختللي پړاو ته ورسېد. په دې مانا چې تر دې پېړۍ دمخه په داسې حال کې چې ترورېزم، د شخصي غچ اخیستنې له مخې د ځاني (انفرادي) کړنې (اکټ) څرګندوی و، تر هغې وروسته له یو لړ ګروهو څخه، چې د ټاکلي سیاسي سازمان په چوکاټ کې یې انعکاس موندلی و، د دفاع د تکتیک په توګه ځان څرګند کړ. دې سازمان ته د سیاسي واک تر لاسه کول او یا یې ساتل د زیاتې پاملرنې وړ و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر افغانستان باندې د شوروي يرغل د ننبو ننبانو له کبله، سياسي تروريزم ته له قهر نه په ډکه دودېزه افغاني ټولنه کې د ښې ودې زمينه برابره شوه. د دې ودې لاملونه دا دي:

ـ د ولسواکۍ او خپلواکۍ د موازينو او سياسي شعور د ودې نشتوالى، ددې پرځاى چې دوى خپل سياسي مخالفين په دې قانع کړي، چې د سياسي غونډو د جوړېدو او د ټاکنو صندوقو ته، چې تراوسه لا جايز او دود نه وو، ولاړ شي، يو بل ته مورچل نيول غوره وګڼل.

ـ د تروريزم په القاح او سياسي وېرې په خپرولو کې د تاريخ د زده کړې رول:

ـ د سياسي او ټولنيز کړکېچ پر ناروغۍ د افغاني ټولنې اخته کېدل، چې د هغې په بهير کې د ژوند تېر جوړښتونه پرته له دې، چې نوي ارزښتونه يې ځاى ونيسي، تر پوښتنې لاندې راغلل، دې کړکېچ د قانون او دولت د واکمنۍ وېره له منځه يووړه او د شخصي غچ اخيستنې او ځينې وخت يې د عقيده يي تروريستې جګړې لپاره په داسې شرايطو کې لاره هواره کړه، چې جګړې د مذهب اخلاقي ملي سوزولې وې، د ايډيولوژۍ او اخلاقو ارزښتونه لا دومره ژور شوي نه وو، چې د دولتي پوښتنې او د قانون د واکمنۍ تشه ډکه کړي.

ـ د ژوند د دوام لپاره د مهاجرو افغانانو مادي او اقتصادي اړتياوې بهرنيو لاسوهونکو هېوادونو له دې اړتياوو نه ((د اجيرو تروريستانو)) د ګومارنې لپاره ناوړه ګټه واخيسته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځینو برخو کې د بهرنیو هېوادو سیاسي هدفونو د تروریستانو له سیاسي موخو سره سمون وخوري. بهرنیو هېوادو ځینې وخت له ټاکلو افغاني سیاسي ډلو سره یوځای پر ترور او وېرې خورولو لاس پورې کړې.

ترور غالباً له سیاسي پلوه دوه هدفه درلودل: یو د دښمن په لیکو کې د وېرې او وحشت رامنځته کول، دلته یوازې د سیاسي شخصیتونو له منځه وړل مقصد نه دي، بلکې د دښمن ټوله شتمني هدف ده او بل د یو شخصیت په شاوخوا کې د یو عقیده یي بهیر په وده کې د همغه شخصیت د فزیکي ترور له لارې د خنډ رامنځته کول. په افغانستان کې د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته په نږدې اتو لسیزو کې د دولت د ځینو مخالفینو، د دولت پر وړاندې زیاتره د ترور له لومړني ډول ګټه اخیستې ده. په داسې حال کې چې د ترور دویم ډول زیاتره د مطلقه واکمنو په واسطه د سیاسي اپوزېسیون سره په چلند کې د پاملرنې وړ و او (د مستبدو واکمنو په اند) په زړه پورې پایلې ترې لاسته راغلې دي.

د خپلسرو واکمنو له خوا سیاسي ترور، چې پر دولت باندې واکمن حقوقي فرهنګ کې ورته د اعدام[1] نوم ورکړ شوی، د خپلې خوښې نتیجو د ترلاسه کولو ستر علت په دې کې دی، چې زموږ په

---

[1] اعدام (د قانون پر بنسټ جوړ شویو نظامونو کې) له قانون نه د سرغړاوي او (استبدادي نظامونو کې) د واکمن له ارادې نه د سرغړاوي په مقابل کې تر ټولو سخته سزا ده، ترور د خپلسرې واکمنې ډلې له نظره له هغه اعدام څخه عبارت دی، چې له واکمن (برحال حکومت) نه د سرغړونې په مقابل کې ورکول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته پاتې هېواد کې د خانواکۍ او ارباب رعیتۍ ټولنیز قبیله یي جوړښت ته په پاملرنې سره، د یوې ډلې د باور وړ شخصیتونو باندې مفکوره یي معتقدات راټولېږي. څرنګه چې دا شخصیتونه د سیاسي سازمانونو او تشکیلاتو په منځ کې ځای نیسي، د هغو په فزیکي له منځه وړنې سره اړوند سیاسي سازمان او تشکیل پاشل کېږي. په دې شرط چې نوموړی سازمان د لارښوونکي شخصیت تر وژنې وروسته د ټولنیز ځواکمن ملاتړ خاوند شوی نه وي:

ـ د لومړي مشروطیت غورځنګ (پټه ملي ټولنه)، چې پر ۱۹۰۳م کال جوړ شو، تر درې کلن پټ فعالیت وروسته ونیول شو، د هغه ۴۳ تنه غړي د امیر حبیب الله خان په وسیله ووژل شول او یا زنداني شول. غورځنګ عملاً له منځه یووړل شو.

ـ د دویم مشروطیت غورځنګ پر ۱۹۱۱م کال جوړ شو. دا غورځنګ پر پادشاه باندې د خپل یو غړي (عبدالرحمن خان لودین) د ناوړه ناکام قصد له امله د لومړي مشروطیت پر برخلیک اخته او تار په تار شو.

ـ مترقي ډیموکراتیک ګوند د خدای بښلي میوندوال تر وژنې وروسته ونه کړای شول، په پښو ودرېږي او خپل ژوند ته دوام ورکړي. که څه هم د یوې نیمې میلادي لسیزې په اوږدو کې د ((مقاومت)) د جریدو په خپرېدو سره ددې ګوند د پاتې شونو غږ څه نا څه پورته شو، خو ګوند هېڅکله بیا راژوندی نه شو.

ـ د سردارمحمد داود د ملي غورځنګ ګوند (۱۹۷۷)م کال د هغه له وژلو سره (۱۹۷۸م کال اپریل) له منځه لاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د خلکو ډيموکراتيک ګوند د نورمحمد تره کي او حفيظ الله امين په وژنې سره تباه کوونکې ګوزار وخوړ. هغه څه چې د ((پرچم)) ډلې تر نامه لاندې يې څو کاله فعاليت وکړ د (وطن ګوند) د نامه له نظره، سياسي تګلارې او عقيده يې آرونو يې له لومړۍ طرحې سره ډېر زيات توپير درلود او په واقعيت کې د يو بل مستقل ګوند د رامنځته کېدو څرګندوی و.

ـ په زيات ګومان د کابل مسلمان ډوله ادارې، د خپلو خاديستو ملګرو په وسيله د **۱۹۹۵**م کال پر نومبر د تفاهم او ملي وحدت شورا د رهبرۍ غړو جنرال عبدالحکيم کتوازي او وزير محمد ځدراڼ وژنه، د تفاهم شورا د فعاليت د سستيا سبب شوه. نوموړې شورا په داسې حال کې، چې پخوا يې په منظم ډول د افغانستان د ورځنيو ګرمو پېښو په اړه کنفرانسونه جوړول او خبرتياوې يې صادرولې، په يو واريز ډول د چوپتيا او تمېدو له خطر سره مخ شوه. دا خبره که چېرې د شورا د سياسي پايته رسېدو په مانا نه وي، نو ضرور خو به يې د فعاليت په بهير کې د ځنډ څرګندوی وي.

په افغانستان کې د محمد داود د کودتا له پيل نه د شوروي د لښکر کشۍ تر لومړي کال پورې، د اوو کلونو په بهير کې شپږ دولت رئيسان يا صدراعظمان وژل شوي دي. پر همدې وخت لړ تر لړه څلور ناکامې کودتاوې کشف او په سلګونو تنه عاملين يې ځپل شوي. دا لړۍ د سياسي واک د ترلاسه کولو ډيموکراتيکو لارو چارو (ټاکنو، لويې جرګې...) ته د افغاني سياسي شخصيتونو د نه پاملرنې ښکارندوی او د واک د ترلاسه کوونکي په توګه، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتي تروريزم د منلو څرګندوی ده. په بله مانا تروريزم د دولت د سياست په ارکانو کې مناسب ځای پيدا کړی دی.

د افغانستان د ستونزې نړيوال کېدل او د هېواد د پېښو په تګلوري کې د سيمې د هېوادونو لاسوهنې، تروريزم پر داسې يوې حربې بدل کړ، چې د بهرني هېواد په لاس د هغه د دښمن هېواد تر ملاتړ لاندې سياسي شخصيتونه وځپي. دا سياسي شخصيتونه، چې د نورو په معامله کې خپل ژوند په وړيا ډول له لاسه ورکوي، افغانان دي. له نښو نښانو څخه څرګندېږي، چې سعودي عربستان پورې د افغاني ډلو ځينې تړلي سياسي شخصيتونه د ايران د دولت له خوا ترور شوي او يا د هغه پر عکس.

په پاکستان کې د ضياءالحق او نوازشريف حکومتونو د آی، اس، آی په واسطه د پخواني پاچا د پلويانو، افغان ملتپالو او په عمومي ډول پېژندل شويو روڼاندو د ترور (وژنې) منظم پلان تر لاس لاندې نيولی و.

د هندوستان دولت، چې د افغانستان د کورنيو سياسي پېښو پر مختګ يې له نږدې تر څارنې لاندې و، له شک پرته يې د کابل د ((واد)) په ملګرتيا په پاکستان پورې د تړلو افغاني ډلو د عناصرو په وژنه کې بنسټيز رول لرلی دی.

د افغاني شيعه ګانو کړيو ته د منسوبو عناصر وژل، د سنيانو پر يوې ډلې باندې د تور پورې کول، په زيان منونکې افغاني ټولنې کې د دوو مذهبونو د پلويانو ترمنځ د بې اتفاقۍ او دښمنۍ رامنځته کول، د هغو هېوادونو په واسط ترسره کېږي، چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان له کړکېچ نه د ګټې اخيستنې هيله يې د افغاني ټولنې د کورنيو مذهبي او قومي بې اتفاقيو او دښمنيو په دوام پورې تړلې ده. په همدې ډول د يو قوم او قبيلې د سړيو وژل او پر بلې قبيلې او قوم باندې تور لګول، په بهرنيو هېوادو پورې د تړليو افغان تروريستانو په واسطه د قومي بې اتفاقۍ د اور ګرم ساتل، د نوموړو هېوادو د ګټو د پاللو مانا ورکوي.

بهرني هېوادونه د افغاني ټولنې له داخلي، قومي، قبيله يي او مذهبي اختلافونو څخه د ګټې اخيستنې په کار کې د سياسي ډلو ترمنځ چې اکثره د قوم، قبيلې او مذهب له مخې جوړ شوي دي، د دښمنۍ او واټن د لاسختولو لپاره په افغانستان کې د نږدې شلو کلونو کړکېچ په بهير کې ډېر بريالي وو. سياسي تروريزم او د دې تروريزم د يوې حربې په توګه له افغانانو نه ګټې اخيستنې، د بهرنيو هېوادونو برياليتوب تضمين کړی دی.

د اسلامي تنظيمونو په خپل منځي اړيکو کې کړکېچ، د تروريستي پېښو د اټکل په اړه د جالبو او هم دروغجنو پېښو د ښکاره کېدو سبب شوی دی: هغه وخت چې د دې کتاب ليکوال په پېښور کې استوګن و (۱۹۹۰م او ۱۹۹۱م کلونه) د ښاغلي مجددي د ملي نجات جبهې او ښاغلي حکمتيار د اسلامي حزب ترمنځ اړيکي ډېر کړکېچن وو. د اسلامي حزب يو غړي ماته روايت وکړ، چې: ((زموږ ګوند پر دې نږدې وختونو د خپلو استخباراتو يوه پراخه شبکه د حضرت صاحب د مصونيت د تامين لپاره موظفه کړې ده. موږ تشويش لرو، چې د حزب دښمنان به ښاغلی مجددي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترور کړي او په دې برخه کې به د حزب له بد شهرت نه په ګټې اخيستو سره خپله ګناه زموږ پر غاړه راواچوي.)) ما د ټوکو په بڼه وويل: ((د اټکل له مخې، ښاغلي مجددي به د ښاغلي حکمتيار د ځان د دفاع لپاره همدې ته ورته هڅه کړې وي...))

زما دوست وويل: ((حزب د بل چا مرستې ته اړتيا نه لري)). ما ورته وويل: ((مقابل لورى)) ستاسو له اړتيا نه چندان خبر نه دى او ضرور يې د حزب د امير د امنيت د تامين لپاره لازم تدبيرونه نيولي دي...

په افغانستان کې د کمونيستي واکمنۍ د بهير په اوږدو کې د شوروي کې، جي، بي او د کابل خاد او واد د تروريستي موخو د ترسره کولو لپاره زياتې پيسې لګولې دي. ((خاد)) او ((واد)) د تروريستي توطيو د ترسره کولو له لارې څو هدفونه تعقيب کړي دي:

ـ په سياسي برخه کې د قدرت د انحصار او واک د ساتلو لپاره د مخالف اپوزيسيون د سياسي شخصيتونو له منځه وړل.

ـ د دښمن پر ليکو د سياسي فشار راوړل.

ـ د قومي او مذهبي بې اتفاقۍ رامنځته کول.

ـ له يوې خوا د اسلامي تنظيمونو ترمنځ د دښمنۍ زمينې برابرول او له بلې خوا د پوهنې او پوهنتون تحصيلکړيو منځلارو مسلمانو ملتپالو او د ياد شويو عناصرو وژل او پر اسلامي ډلو د هغوى د وژنې تور لګول (دا حکم عام نه دى، ځينې اسلامي تنظيمونه هم د اخرت د اجر (!) په ګټلو کې د سر لوڅو او بې رږيرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانانو د وژلو له لارې، د کابل د حکومت په جرم کې شریک دي) ترسره شوې دي. د خلکو ډیموکراتیک ګوند په دې ډول غوښتي دي، چې باید د پلار وطنې جبهې یا ملي جبهې پرانیستې غېږ د قلموالو مجاهدینو پناه ځای معرفي کړي.

په هرحال! دا چې د سیاسي وژنې لامل د کابل حکومت وي او که په بهرنیو هېوادونو پورې تړلې اسلامي تنظیمونه، د پوهو مجاهدینو په منځ کې د وېرې او وحشت د فضا د رامنځته کېدو سبب شو. د تروریزم پر وړاندې له جګړې تېښته د دې کته ګوری، مجاهدینو طبیعي عکس العمل او پاسیف و، چې د هغه د دوام لپاره یې لاره هواره کړې ده.

تر ترووره ډېره وېرونکې خبره، د هغو سیاسي ډلو په واسطه په راتلونکي افغانستان کې د سیاسي واک د نیولو تصور دی، چې د مخالفینو پر وړاندې له وژنې (ترور) څخه ((د سیاسي مبارزې د تکتیک)) په نوم کار اخلي. له دې ډلو نه د جوړ حکومت په سیاسي تګلاره کې به له ډېر لږ مصونیت او سیاسي خپلواکیو څخه د ګټې پورته کولو لپاره کوم ځای او فضا مطرح نه وي.

جګړه او ټولنیز کړکېچ او تر دې لوړ د ټولنیز ژوند د جوړښتونو او ارزښتونو راټیټېدل، قومي، قبیله یي او مذهبي اختلافونو، د کینې او غچ اخیستنې د احساس زیاتون، د ولسواکۍ پر آرونو نه پوهېدنې، په افغاني ټولنه کې د تروریزم د ودې مساعده روانې زمینه برابره کړې ده او تروریزم یې د سیاسي موخو د پرمخبیولو د عادي وسیلې په توګه بدل کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترور او وېره خپرول، د مخالف لوري د ايمان او پوهې د ټينګې واکمنۍ پر وړاندې د ماتې خوړلې تروريست د کمزورې منطق د ښکارندويي کوي. تروريزم په سياست کې د جنايت د اکټ د ښنې په توګه تېر مهال پر دې نه دی بريالی شوی، چې د خپلواکۍ د ابدي ارزښتونو، برابرۍ او عدالت د ترلاسه کولو لپاره د انسان د مبارزې خنډ شي او په راتلونکي کې به هم بريالی نه شي.

ب- روغه: تر يو لسيزې زيات جهاد، ددې سبب شو، چې ټول جهادي تنظيمونه خپل غړي وسلوال کړي او له دې وسلې، نه يوازې پر دښمن باندې د ګوزار، بلکې ځينې وخت د خپلمنځي اختلافونو لپاره ګټه پورته کړي.

وسلوال خلک، چې د وسلې له کارونې سره روږدي شوي دي، په دې خبره قانع کول، چې د سياسي تاو تريخوالي د له منځه وړلو لپاره له قهر شيندلو پرته بله لار (لکه ټاکنې، رفرنډم، لويه جرګه) هم شته، ډېر سخت کار دی، خو ناممکن نه دی. هغه څه چې لږ څه ستونزمن ښکاري، دا دي چې: موږ هغه وسلوالې ډلې چې تل يې په خپلو ځانګړو سيمه ييز اغېزمنو برخو کې فعال ژوند کاوه، د انتخاباتو له پايلې نه د اکثريت د راپيدا شويو نظر درناوي ته راوبولو. د اکثريت د واکمنۍ منل او د مخالف (نه دښمن) لږکي په واسطه د نه کولو د امر ترسره کول، (د دوديزو جرګو له لارې) تعاملي يا (په اوږده واټن کې د هغې د زده کړې او القاح له لارې) اکتسابي پديده ده. د نړۍ شلو کلونو جګړې، د ټولنې د دوديز ژوند زياتو ارزښتونو ته پرته له دې چې د ولسواکۍ نوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښتونه يې ځای ونيسي، زيان اړولی دی، خلک د ولسواکۍ له يوې ډېرې بنسټيزې پديدې يانې د رايې له حق څخه د ګټې اخيستلو تمرين نه لري: تر ۱۹۲۱م کال (د لومړي ليکلي اساسي قانون تر تطبيق) وروسته د ۱۹۷۸م کال تر کمونيستي کودتا پورې يانې تر نيمې پېړۍ نه په لږ زياته موده کې رايه ورکوونکي (هغه په سلو کې ۲۰ کسان، چې د رايو حق يې درلود) يوازې درې ځله (په ۷مې، ۸مې او ۱۲مې دوره کې) د رايو ورکولو صندوقونو ته تللي دي، خو هغه ټاکنې، چې د ولسواکۍ د ښوونې په نيت ورڅخه تبليغاتي ګټه اخيستل کېده، تر لسو ځلو زياتې اعلان شوې دي.

ځکه نو زموږ په هېواد کې پر ټاکنو ډېره لګول، هغو ته د عقيده يي او رواني لارو چارو تر برابرولو دمخه ګټوره، پايله نه ورکوي. د هغه پښت لپاره، چې د خپلې ځوانۍ د عمر په زياته برخه کې يې، د ټوپک له ډز پرته بل هېڅ شي، د سياسي فضا چوپتيا نه ده ماته کړې او د خپل ژوند په اوږدو کې يو وار هم د رايو ورکولو صندوقونو ته نه دی ودرېدلی، ټاکنې يوازې د يوه سياسي شعار تر بريده کېدی شي ارزښت ولري.

ځينو تنظيمونو ته له ټاکنو سره مخالفت عقيده يي دلايل هم لري: بنسټپالې اسلامي ډلې د عقيده يي ارزښتونو له مخې، ((اهل حل و عقد)) جرګه د ټاکنو د ځاينيونې وړ ګڼي. د ((اهل حل و عقد)) شورا، چې له مذهبي پوهانو څخه جوړه شوې ده، ټاکنو ته د مذهبي پوهې او سياسي شعور د نه لرونکو پرګنو د ارادې د څرګندوی په توګه، زيات ارزښت نه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اهل حل و عقد پلويان په دې ګروهه دي، چې مذهبي پوهه د حکمت کيلي ده. په دې ځای کې مور د هغه حکومت له طرحې سره چې د اپلاتون د نظر له مخې بايد د فيلسوف په واسطه اداره شي د حل و عقد شورا د طرحې د نږدېوالي شاهدان يو.

د نږدې شلکلنې جګړې او له هغې څخه راپيدا شوي ټولنيز کړکيچ، د افغاني ولسواکۍ د يو ښکلي توکي (عنصر) په توګه د لويې جرګې اعتبار ته هم زيان ورساوه. د لويې جرګې دود ته مخه کول د سياسي او قومي مخالفت له خطر سره مخ شول.

ـ سياسي له دې پلوه؛ هغه شخصيتونه او ډلې چې د جهاد له لسيزې نه راپيدا شوي نويو شرايطو، هغوی د واک د نويو ستنو په توګه د پاملرنې وړ ګرځولي، لويه جرګه د واک کلاسيکه او پرې ښودل شوې پديده ګڼله.

ـ قومي له دې پلوه چې قبيله يي او مذهبي لړکيو ته منسوبې ډلې د لويې جرګې په جوړښت کې د پښتنو قبايلو (چې د ټولنې اکثريت نفوس جوړوي) زياته ونډه او د افغانستان د نوي دولت په جوړېدو کې د هغوی رول، چې په ملي لاربښوونه کې د نومړو قبايلو له رول سره يوځای و، لويه جرګه (د نفوس په جوړښت کې د دې قبايلو د اکثريت شمېر ته له پاملرنې پرته) د پښتنو قبايلو د واکمنۍ د حقوقي توجيه حربه ګڼي او د دولت په اداره کې په خپلې پخوانۍ ونډې راضي نه دي. دا ډلې لويې جرګې سره له قومي پلوه چلند کوي. هغوی ان د افغانستان له تاريخ نه د لويې جرګې نوم د له منځه وړلو لپاره ((جرګه بزرګ ملي)) ((و)) ((شورای کبير

(c) ketabton.com: The Digital Library

میهني)) په نوم، د لويې جرګې د نوم بدلوني په لټه کې دي.[1] د لويې جرګې د تاريخي نومونې پر ځای، د جرګه بزرګ ملی، جرګه بزرګ میهنی او نورو اصطلاحاتو کارول، چې د هېواد د تاريخ د تحريف او د افغانستان د نوم د له منځه وړلو لپاره د معلوم الحاله عناصرو د عمومي پلان يوه برخه ده، د هغو کړيو ترمنځ د غم او خواشينۍ سبب شول، چې د افغانستان له تاريخي ارزښتونو سره مينه لري او هغه د خلکو ملکيت ګڼي. يو قوم، يوه سياسي ډله او يوه مذهبي فرقه د دې حق نه لري، چې هغه د لنډ فکرۍ او کينې له مخې لرې ګوزار کړي او د خپل ځان له خوا جوړ شوي او مصنوعي اصطلاحات د هغې پر ځای کېنوي.

افغانان د يوې کورنۍ په توګه، د افغانستان په خاوره کې ژوند کوي. د دې کورنۍ يو غړی حق نه لري، د يوې کورنۍ ميراث، چې ټولو پورې تړلی دی، په يوازې ځان او د زور په ښکاره کولو سره له نورو واخلي. د لويې جرګې پر ځای د هرې بلې اصطلاح کارونه نه شي کولای د هغه څه ټول څومره والی او څرنګوالی څرګند کړي چې په لويه جرګه کې شته، د لويې جرګې پر ځای د بلې کلمې کارول د افغاني ولسواکۍ (لويې جرګې) تر ټولو آر او نږه پديدې بڼه (قيافه) مسخ کوي او د افغانستان په تاريخ کې د ولسواکۍ پر اصولو د ولاړو موسسو د څېړنې په برخه کې، په ځانګړي ډول د بهرنيانو لپاره ابهامات او ستونزې رامنځته کوي.

---

[1] ((جرګه های بزرګ ملی افغانستان)) د محمد علي فيض زاده تاليف، ۱۹۸۹م کال، پېښور چاپ، کتاب ته دې مراجعه وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سويس کې مختلف قومونه ژوند کوي. خو د (لاندس ژمند) اصطلاح، چې د مستقيمې ولسواکۍ د څرګندو غونډو لپاره کارېدله، د سويس په معاصر تاريخ کې يې خپله لاره پرانيستې ده.

د ((بونديستاک)) او ((بونديسرات)) نومونې، چې همدا اوس د المان د پارلمان دوو جرګو ته کارول کېږي. اصلاً د شمالي المان (۱۸۷۱م کال تر ۱۸۹۹م کال) او وروسته د المان امپراتورۍ (۱۸۷۱م تر ۱۹۱۸م) د کانفدراسيون جرګو ته کارېدلې.

د ((لوک سبها)) او ((راجاسبها)) نومونې، چې د هندوستان د پارلمان د دوو جرګو نومونه دي، اصلاً آريايي کلمې دي، چې د هندوستان په مختلف النژاده او ګڼ قوميزه هېواد کې د نژادونو او قومونو د بريدونو له خطره بچ پاتې شوي او د هندوستان د اوسني اساسي قانون په غېږ کې ارامې پرتې دي. د يو تاريخي ارزښت د ښکارندويه نومونو د ساتنې په برخه کې کېدی شي ګڼ شمېر بېلګې وړاندې شي او د هغو کسانو لپاره، چې غواړي د افغانستان له کړکېچن حالت څخه ملي ضد او د هېواد د قومونو د يووالي خلاف، ګټه پورته کړي، د پوهېدنې سبب شي.

په هرحال ! د اساسي قانون له څلورو متنونو څخه، چې د افغانستان د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته د ثور تر کمونيستي کودتا پورې نافذ شول، د هغه درې متنونه د قهرجنو پېښو په واسطه لغوه شول، ځکه نو د څلورو لويو جرګو له پرېکړو څخه، چې د څلورو اساسي قوانينو د تدوين په چوکاټ کې منعکس شوې وې، د قهر تر رازېږېدو وروسته د پرېکړو درې کټه ګوريو، د وخت په اوږده بهير

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پلې کېدو مجال پیدا نه کړ. له همدې کبله د سولې او سیاسي روغې د روحیې په پیاوړتیا کې د لویې جرګې روزونکی رول په ټیټه سطحه پاتې شو.

له قانون سره سم په اداري چارو کې نه بلدتیا او د مقصد پر لوري د اوډلي او پلانیزه یون نه لرل، زمور پر روحیې د اسې سیوری خور کړی، چې د مجاهدینو هغه لنډ مهالی حکومت، چې په پېښور کې جوړ شو، نه یې اساسي قانون درلود او نه حکومتي کړنلاره.

سربېره پر دې هغه ایتلافي اداره، چې د جمعیت تنظیم په مشرۍ تر ۱۹۹۲م کال وروسته د کابل پر ځینو ناحیو کې واکمنه شوه، اساسي قانون یې نه درلود او هېڅکله یې خپله تګلاره (چې اصلاً یې وجود نه درلود) اعلان نه کړه.

د طالبانو اداره، چې تر اوسه یې د افغانستان درې پر څلور برخې تر خپل کنټرول لاندې راوستې دي، نه اساسي قانون، نه ملکي حکومت او نه هم سیاسي تګلاره لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

د افغانستان خلک ډېر لوړ سیاسي شعور نه لري او د سیاسي ثبات د جوړوونکي په توګه یې د ولسواکۍ له تجربې څخه ګټه پورته کړې نه ده.

نړدې شلکلنې جګړې د قبیله یي ولسواکۍ پر دود د شک او تردید سیوری خور کړی دی. په داسې حال کې، چې د افغانستان خلکو د یو ملت په توګه د جهاد په کلونو کې خپل ملي پیوستون ساتلی و، د جهاد په پای کې ملي یووالی وشلېد. تراوسه پورې داسې مشر، چې د خپل شخصیت پر شاوخوا د ټولو باور جلب کړي او د افغاني ټولنې بېلې شوې ټوټې د یوې واحدې مشرۍ په چوکاټ کې راټولې کړي، څرګند شوی نه دی.

په افغانستان کې همدا اوس د قهر او روغې دواړه پدیدې د پښتو پر زړېون بوختې دي، خو د هېواد په ګوټ ګوټ کې د ډزو تر غږه د سولې غږ ډېر لوړ غوږونو ته رسېږي.

جګړې تل د ملت د ارادې په څرګندېدو سره پایته رسېدلې دي. د سولې د ټینګښت او د افغان ملت د ارادې د څرګندېدو لپاره ډېرو ځواکمنو کورنیو او بهرنیو لاسونو پر اغېزمنتوب پیل کړی دی.

د افغانستان په ګاونډیو هېوادو کې د حکومت د ټاکلو لپاره د ټاکنو دایرول، د افغاني ولسواکۍ دودیزو موازینو ته مخه کول، چې په لوړه کچه د لویې جرګې په واسطه تمثیلېږي، په ذهنونو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راڅرګندي شوي دي. هېڅ يوه دښمنه ډله د سولې او سياسي ثبات د تامين د وسيلې په توګه د انتخاباتو د ايرول نه ردوي. اختلافات يوازې د ټاکنو د دايرولو پر وخت دي.

د جګړه مارو د ځينې او ټکونې په تګلوري سره د طالبانو راټوکېدل د دې سبب شول، چې نن روځ په افغانستان کې په پوځي او سياسي ډګر کې دوه ډلې (طالبان او له بلې خوا په جمعيت تنظيم پورې تړلی ايتلاف) د لسګونو وسلوالو او دښمنو ډلو ځای ونيسي. دې کار د ملي تفاهم له ټينګښت سره مرسته کړې ده.

افغاني ملتپالنې د هېواد تاريخ د يو لوی جوړونکي ځواک په توګه د افغاني ټولنې پاشل شوي عناصر، د ټولنو او ملي جبهو په چوکاټ کې له يو بل سره يو ځای کړي او په لوړ غږيې بهرنيو لاسوهنو ته اخطار ورکړی دی.

د افغانستان شخړې يو ځل بيا ورو ورو د سترو هېوادو او د سيمې هېوادو پر اړيکو د واکمنۍ عمومي ستراتيژۍ په محتوا کې ځای نيولی دی. له دې سره پر يوه وخت د افغانستان شخړې د حل لپاره د ملګرو ملتو رول ډېر محسوس شوی دی. ملګرو ملتو تل په سيمه او نړۍ کې د سولې د وقايې لپاره په افغانستان کې د سولې پر اړتيا ټينګار کړی دی. سربېره پر دې د منځنۍ اسيا له شتمنۍ او سوداګريزو امکاناتو څخه ګټه اخيستل، په افغانستان کې د سولې او سياسي ثبات له تامين سره مستقيم اړيکي لري. دا کار ځينې هېوادونه ناچار وي، چې د افغانستان شخړې د ژر تر ژره حل په نيت د ملګرو ملتو پر موسسې له خپل اغېز څخه کار واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورتنيو کورنيو او بهرنيو لاملونو د افغانانو د دښمنيو په نرمولو کې زيات اغېز لرلی او هغوی يې د ټولنيزو شخړو د حل لپاره، روغې ته رابللي دي.

په هرحال! راتلونکی افغانستان به د قبيله يي ادارې له دوديز سيستم سره، د کړکېچ او د جګړې د بهير د ((نوښتونو)) په يوځای کولو سره بېرته سياسي ثبات ترلاسه کړي.

افغان ملت به د پېښو له خطره ځان وژغوري. سوله به د ملي خپلواکۍ د ډاډځي په توګه تامين شي، خو په هغه هېواد کې، چې تاريخ يې په وينو ليکل شوی، د تلپاتې سولې او ټولنيز ثبات تامين به د وخت تېرېدو ته اړتيا ولري. د داسې وخت تېرېدل، چې په هغه کې به سوله او روغه د ژوند د يوې طبيعي او اوږدې ضابطې په توګه، چې د يو ملي حکومت له خوا د يو ماسټر پلان په ډول طرح او پلې کېږي، د زور او قهر ځای ونيسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی پر ۱۳۴۲ل کال، د لغمان ولایت د الینگار ولسوالۍ دنیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې د الینگار ولسوالۍ د سلینگار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانگې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانگې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانگه کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د (پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او ((شمشاد)) مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدا رنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول. استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده در وسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکادیمیکو لیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګندیدو له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه دد ې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اینښودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی.استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو ليکوالو په لسګونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي. دغه راز يې په سلګونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستې ده، خپله يې هم په لسګونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يو زيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• مټکور	لومړۍ شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• نيمګړي ارمانونه	د حيران شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د نازو انا یاد   د سیمینار د لیکنو ټولګه   دویم ۱۳۸۷
- د استاد الفت نثري کلیات   د استاد الفت نثرونه   درېیم ۱۳۸۷
- سیندونه هم مري   د اسحق ننګیال شعري منتخبات   دویم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  د پوهنوال روستار تره کي اثر   دویم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
  د نینسي دوپرې اثر   دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر   دویم ۱۳۸۷

د - یونلیکنې:

- د اماراتو سفر   د اماراتو یونلیک   دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی   د اروپا یونلیک   لومړی ۱۳۸۷
- د پښتنخوا ګون ترڅنډو   د امریکا یونلیک   لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه   دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری   دویم ۱۳۸۷
- د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابنود   دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زیانونه   دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت   شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل   دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې   دویم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- بېرنۍ لويه جرګه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷
- انديال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري يون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ايډيال لومړی ۱۳۸۷
- دکتابونو په وږمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سياسي کړليچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو ليکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړيوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای (ج) دې استاد يون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله (ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زيار کې ورته د نور زغم او سبلې هيله لرم.

په درناوي
وفاالرحمن وفا
کابل - افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

Authority structure
in Afghanistan according to sociology

Written by:
Professor Dr. M.Osman taraky

Translated to pashto by:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-11-2

د خپرونو لړ: (۱۲)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library